

A NÉPI KULTURA KÉRDÉSÉHEZ

Irta: JÓCSIK LAJOS

A *Korunk* márciusi számában *Balogh E.* arról irt tanulmányt, hogy a magyar fiatal szellemiség a dunántúli magyar parasztság egykéréséből a magyarság kiveszését állapítja meg s a nép kipusztulása felett siránkozva halálhangulatos ideológiát teremt. Tényleg, ez a halálhangulat bőven megállapítható jelenség a fiatal magyar szellemiség körében. De ha már a fiatal magyar értelmiség e halálideológiája a parasztság pusztulásából következik, akkor meg kell állapítanunk, hogy egy időben, sőt talán ugyanazon fejekben, létezik ennek ellenkezője is, nevezetesen: a fiatal magyar értelmiség a magyarság felemelkedését, jövő nagy ujjászületését ismét csak a népből vezeti le. Ilyenformán két ellentétes vonal, két egymást kizáró merev logikai ellentét nyer megállapítást Ugyanabból az alapból. Éspedig: 1. kiveszünk, elpusztulunk, mert pusztul a nép, a parasztság és 2. megújulásunk feltétele visszatérés a néphez, az ősegeszség, az ősi kulturkincsek forrásához. Igaz: e következtetések között vannak olyan minőségi különbségek, melyek ugyanabból az alapból egyidőben levezethetők s logikailag csak ott zárják ki egymást, hogy az első esetben a nép romlása nemzethalál, a második esetben viszont a gyógyulás feltétele mégis a nép. A két ideológiai forma egymást ki nem záró különbsége, ellentéte abban áll, hogy az első esetben a fiatal magyar értelmiség antropológiai sikon látja a nemzet pusztulását. Itt a parasztpusztulás eredményezi a nemzetpusztulást. A második esetben etikai és kulturális sikon jelentkezik a nemzettragédia és megoldásának feltétele. Itt a fiatal magyar értelmiség feltételezi — ha nem is vallja be minden esetben — a nemzeti tragédiát, a szellemi és ideológiai csődöt s azt mondja, hogy az ujjászületés feltétele: visszatérés a néphez, a nép kulturájához. A nép kulturális visszavezetése önmagához, vagyis az egész nemzet életének elnépiesítése, a szellemi élet népi-nemzeti átszervezése. Ha a két ideológiai forma mennyiségi viszonyát tekintjük, úgy kiderül, hogy a halálhangulatos ideológia ott lép fel, ahol fellép az egyke. A második ideológiai forma viszont uralja az egész magyarság szellemi életét; csirái, fejleményei egykép' megtalálhatók, úgy a magyarországi, mint a kisebbségi középrétegekbeli ideológusok körében. *Balogh E.* helyesen végezte el a halálhangulatos ideológiai forma bírálatát. Az aranyparasztság antropológiai fogyásával szembeállítja a munkásság és szegényparasztság antropológiai szaporulatát s bebizonyítja, hogy ez a szaporulat bőven kárpótol az előbbi fogyásáért.¹ Tegyük most mérlegre a második ideológiai formát. Ez azonban nem történhet olyan társadalomtudományi kérdések tisztázása nélkül, melyek helytelen ismerete a magyarázata végső fokon az említett második ideológiai forma minden tévedésének.

1. Mi a kultura lényege? A fiatal magyar szellemiség sok ideológusa mellőzi ennek a tisztázását. Nálunk ez valami olyan apriorisztikusan adott fogalom, melyre csak áhitattal lehet utalni, nirvána, melyben egész nemzeti létünk felolvad s így eleve szentségtörés, ha valaki kri-

tikailag próbálja felmérni történeti vagy mai értékét. Mi tehát a kultúra? Az ember viszonylatának a kifejezése. Milyen megfontolásokon alapszik ez a megállapítás?

Az ember s az emberi csoportok élehetőségük anyagi feltételeiért a természeti környezettel érintkeznek: halásznak, vadásznak, nyúzzák és túrják a földet. Ez a valaha primitív, ma már fejlett munkafolyamat az anyagi világ rengeteg elemével (föld, víz, szárazföldi és vízi állatok, különböző ásványok, éghajlati jelenségek, szerszámok, stb.) hozza kapcsolatba az embert, aki megismerve vagy félreismerve azok természetét, rendezzi elméleti ismereteit (csillagászat, földrajz, természetrajz, geológia, mithológia, stb.) Amint látszik: a kultúra alapja az ember termelő-technikai tevékenysége. Ez a tevékenység a szellemi, ideológiai formák elméleti forrása. Szellemi kulturánk az ember termelő-technikai tevékenységéből emelkedik ideológiai magasságába. Ez a technikai tevékenység szervezett vagy szervezetlen formákban megy és ment végbe s ez határozta meg az emberek egymáshoz való társadalomszervezeti viszonyát és ennek szellemi kifejeződését (politika, etika, társadalmi és nemzeti harcok stb.). Következésképp a kultúra azoknak a termelő-technikai, társadalmi és szellemi kapcsolatoknak az összessége, melyekben az embernek a természethez és egymáshoz való viszonya fejeződik ki a történelem folyamán. Már most: hogyan helyezkedik el a népi kultúra fogalma a kultúra előbb adott általános fogalmában?

A népi kultúra fogalmában is termelő-technikai és szellemi elemek foglalnak helyet. Ezek nélkül kultúra elképzelhetetlen. A népi kultúrában három egymástól különböző, de egymásból következő termelő-technikai és szellemi kultúra elemei találhatók. Felfedezhetők az őskommunisztikus társadalmi forma törmelékei, bár ennek gazdasági-szervezeti formáit nálunk teljesen likvidálta Szent István politikája, ideológiai formáit meg a katolikus egyház s csak néhány forma lelhető még föl a monda és mesevilágunkban. (A délszlávoknál és — Eörsi Béla szerint — a trencsényi Csicsmá községben (egyetlen helyen vidékünkön) még ma is megtalálhatók egy ősi társadalmi forma gazdasági szervezetei a földközösségekben, a feudális és tőkésrendi formák törmelékeivel). A mi népi kulturánk „ősisége” a feudális jobbágyvilágba nyúlik vissza, ha a kultúra minőségi értékelése az osztályozás kritériuma. A feudális világ első szakasza, a patrimoniális uralkodás történelmi periódusa a népi kultúra ideológiai formáira való vonatkozásában azt jelenti, hogy csaknem egészében ebben a korban likvidálja a nyugateurópai keresztény kultúra hatalmi eszközökkel az ősi népkulturát s készíti elő a magyar népet a feudálizmus számára.² (A környező szláv népektől a parasztközösségi formákat is átvehette volna a magyarság. Ez lett volna az egyenes út a többé kevésbé szabad törzsi szervezetekből a földközösségekbe.)

A patrimoniális világ a feudális rendi világba nálunk a XIII. század derekán megy át. Itt lép fel népi kulturánk egyik lényeges determinánsa: a rendi partikularizmusok kialakulása. A nemzet legnagyobb részét „néppé”, jobbággyá tették, a feudális nagybirtokon kemény feudális alárendeltséggel letelepítették. A nomád szabadságban élő nép ama világát, mely az egész ország volt, a feudális uradalmak szűk világába kényszerítették, amit nem hagyhatott el. Ebben a partikuláris zárttságban fejlődött ki a népi kultúra termelő-technikai alapja, a primitív mezőgazdálkodás, a primitív kézműipar. A rendi partikularizmusok autarkikus önállóságot adó naturálgazdálkodást folytattak, a kereskedelem nem hatott ösztönzően az ipar fejlesztésére. Ez a primitív termelő-

technikai helyzet igen szegényes noetikai forrása a szellemi, ideológiai formáknak. Primitív földrajza inkább tájismeret (hisz a nép a földhöz ragadvá „glebae adstrictus” s nemcsak a rendi partikularizmus tájviszonyait, de már a szomszéd falu tájkörülményeit sem ismerte), primitív természetrajzi, természettudományi ismeretei ősi mythológiákban, mesékben és babonákban fejeződnek ki, amiket az egyház lassan kiirt s újabb metafizikai rendszerekkel helyettesít. Amennyire fejlettebb ebben az időben a nyugati, mondjuk provencai városok termelő-technikai tevékenysége, annival bőségebb noetikai forrást jelent ez a nyugati népek kulturájában s annival gazdagabb szellemkulturájuk is. E kor társadalmi erőképlete: jobbágy-földesur. A nép dalai és meséi ebből az erőképletből, e képlet pszichikai, emocionális leereagálásoképpen hajtának elő, a rendi partikularizmus engedte primitív természet és tájszemlélettel. A katonai egyenruha viseletből s a nép primitív izléséből kialakulnak külön-külön a népviseleti csoportok a partikularizmusok szerint. Hasonlóképp a népkultúra „képzőművészeti” elemei is megkapják magyarázatukat a nép primitív életviszonyaiban. A népnyelvet partikuláris sajtóságok tarkítják s ezt nem nehéz kapcsolatba hozni a zárt társadalmiszervezeti s a zárt földrajzi-vidéki partikularizmusokkal. A nép társadalom szervezeti viszonya: jobbágy-földesur. Ez a viszony a parasztforradalmak ideológiai és politikai tényeiben bőven kifejezésre jut történelmünk során. E népi kultúra kollektív jellegű, de nem a szó mai értelmében. A népi kultúra kollektív jellegének alapja — ami partikuláris jellegével ellentétesnek látszik — az egyforma szociális népi helyzet, a népre nehezedő társadalmi nyomás egyforma súlya, mely alatt ez a kultúra kifejlődött.

Az előbbi népi kultúra felbomlását ugyanazok a tényezők végezték vagy végzik el, mint amelyek az egész feudális világot felbomlasztották: nevezetesen: a városi polgári kultúra s ennek szubjektív hordozója s politikai kifejezője a városi polgárság és a fiatal, története elején levő ipari munkásság. A növekvő árutermelés felbomlasztotta a feudális világ rendi zártságát, közlekedési eszközöket teremtett: az utakat s az áruforgalom egységes szellemi utját, a partikuláris nyelvjárások helyett az egységes nemzeti nyelvet a nyelvújításokban. A jobbágyságot eltörölte s a mezőgazdálkodást árutermelésre állította be. A „nemzeti” kulturák csak ekkor kezdenek kialakulni. A nemzeti kultúra viszont polgári kultúra, melynek alapja a modern technikai termelés. Mint ilyen magasabbrendű, mint a feudális világ kulturája, úgy technikailag, mint szellemileg. A polgári kultúra térhódítása azonban felsőbbrendűsége ellenére sem általános. A kultúra egyenlőtlenül fejlődik, mintahogy egyenlőtlen gazdasági alapjának fejlődése is. Még azokban az országokban is, melyeket a polgári kultúra klasszikus területeinek nevezhetnénk, régi kulturák elemei bujnak meg ós tenyésznek a polgári kultúra magasabb formái mellett. Egy mai mozicsillag, aki már a polgári kultúra fejlődésének, illetve felbomlásának végjelensége, akinek már vallási gátlásai nincsenek, hisz az amulettekben, karrierjét ilyesminek tulajdonítja, horoszkopot készített. Az iskolákban egyidejűleg tanítják a Kant-Laplace elméletet a Biblia teremtés felfogásával. Ez a felemáság a legkirivóbb azokban a országokban, amelyek fejlődése szegényesen tartalmaz polgári elemeket. Ide tartozik minden Közép- és Keleteurópai ország. Falvainkban szemünk láttára megy végbe a népi kultúra elemeinek bomlási folyamata a polgári kultúra hódításával szemben. Olyan az egész kép, mint amikor egy régi stílusú házra ráépítenek újabb stílusban egy emeletet. Népünk életében a régi kultúra rétegeire a polgári kultúra

rétegei rakódtak le s a probléma abban áll, hogy a nép egészében fel sem emelkedhetik a polgári kultúrába, amikor ez már a felbomlás tüneteit mutatja s felsőbbrendű kultúra csiráit szülte meg.

Az előbbi áttekintésből az a kulturfilozófiai meggondolás következik, hogy amint a feudális világ helyére a polgári világ kerül, úgy morzsolódik fel a feudális világ népi kultúrája a polgári kultúrával szemben. Ez a folyamat törvényszerű s nem esik etikai megítélés alá. A polgári társadalmi rendből ugyanolyan következetességgel áll elő az új világ, mint ahogy a feudális világ megszülte a polgári rend elemeit. A népi kultúra teljesen eltűnik a polgári kultúrával szemben s elemei nagyon silány mértékben szívódnak fel ebbe a kultúrába. A népi kultúra nem tartalmazott belső ellentétes elemeket, melyek a polgári kultúra szintézisébe robbanhattak volna. Elmaradt országokban a nép ősi kultúrájából már nem léphet a polgári kultúrfejlődés útjára, ha ennek a kultúrfejlődésnek sok eleme be is nyomult életébe, tudatába. A nép igénye már az, hogy felemás helyzetéből abba a társadalmi formába s ennek kultúrájába emelkedjék, mely a polgári rend ellentéteinek meghaladásából áll elő. S ha ez nem is lenne igénye a népnek, a polgári kultúra továbbfejlődésére már nincs idő s lehetőség.

2 Az előző pontban a népi kultúra és a polgári kultúra objektív viszonyát vizsgáltuk. Most szubjektív vonatkozásban vetjük fel a kérdést. És pedig: mi volt a szerepe és jelentősége a népi kultúrának a polgárság feltörekvő harcaiban a feudálizmussal szemben? Ennek a kérdésnek a felvetését az teszi lehetővé, hogy a polgárság a feudális arisztokrácia és egyház elleni harcában felhasználta minden demokratikus eszközt s így a népi kultúra egyes elemeit is. Annál könnyebben tette ezt, mert a népi kultúra bőven tartalmazott arisztokrata és egyház ellenes elemeket. A népi kultúra ilyen felfszívódása — mint említettük — nem nagy s nem szerves folyamat, mert nem a nép belső ellentéteinek kifejeződéseképpen történt alulról fölfelé, hanem a polgárság oldaláról felülre lefelé. A népi kultúra így a polgársághoz való viszonyában eszközszerű: a polgárság harci eszközt lát a népi kultúra alkalmas elemeiben, melyeket felhasznál s aztán félretesz és elfelejt, mintahogy elfelejti polgári forradalmi múltját.

A polgárság nemcsak politikai, de minden számbajöhető ideológiai eszközzel vívta harcait a feudális világgal szemben. A népi kultúra elemei felé először a renaissance, a korai nemzeti eszmélkedés figyelme fordul a középkori egyházi hagyományokkal való szakítás jegyében. Ebben a vonatkozásban *Montaigne* írja meg a népköltészet apológiáját s a keresztény romanticizmus raffináltságával szemben a népköltészet egyszerűségére hivatkozik, mint követendő irodalmi-művészeti ideálra. Ez a népköltészethez való korai visszatérés mindenhol fellép, de különösen Franciaországban és Németországban, ahol a szabad városokban többé-kevésbé szabadon élő polgárság a feudális világ etikai elítélésében sokszor hivatkozik a nép, a parasztság irtóztos nyomorára. Történetek — tehát irodalmi munkák — kerülnek forgalomba a parasztság helyzetéről, melyek parasztlázadásokkal s a lovagok ágyonverésével végződnek. Népi-paraszi komédiák keletkeztek, melyek vaskos, népies durvaságokkal a lovagvilág ellentmondásait ostorozták. Ez a néphez, a népi kultúra elemeihez való visszanyúlás még két alkalommal ismétlődött meg a polgárság feltörekvése során: a barokk mesterkéltiségei s a polgári forradalmak idején.

Az első esetben a polgári ideológusok Montaigne keresztény romanticizmus elleni eszközeihez nyulnak vissza. Herder "(Stimmen der

Völker in Liedern) Montaignere hivatkozik, ugyanígy Schlegel, Arim v. Brentano stb. A népi kultúra költészeti és irodalmi elemei ekkor már felszívódnak a polgári irodalomba. A tanult és képzett polgári ideológus és író mindinkább felhasználja, továbbfejleszti a népi kultúra primitív elemeit.

A polgári forradalmak idején ismét nagy a népi kultúra polgári konjunkturája. Ebben a periódusban öltenek legmagasabb formát a polgárság politikai harcai a feudális arisztokrácia ellen s a polgárság egyik szövetsége a parasztság, mégpedig úgy az ideológiai, mint a tömegharc vonatkozásában. A népi kultúra, a népköltészet demokratikus formái jó ideológiai támaszték a polgárság törekvéseiben. A polgárság a nemzeti, a történelmi tudat kialakításakor igen gyakran támaszkodik a nép hagyományaira, a népmondák világára. Vörösmarty és Arany e mondákból próbálják kihámozni a magyar őstörténelmet. Petőfi a magyar nép feudális elnyomottságát a világforradalom perspektívájába vetítette s ennek a politikai-társadalmi felfogásnak megfelelően világirodalmi rangra emelte a népköltészet elemeit.

Eddig a feltörekvő polgárságnak a népi kultúrához való viszonyát a népköltészet és a népi irodalom síkjain vizsgáltuk. A népi kultúra egyéb területein nem látunk ugyiszólván semmi regisztrálni valót. Talán a legelvontabb ideológiai területen, a zene területén fordul elő hasonló jelenség ugyancsak Montaigne idejében. *Molnár Antal* a következőképp rögzíti meg ezt a jelenséget: "... ugyanakkor, amidőn az Egyház szelleme leköti még az arisztokrata világi vonásokat is a hivatalos zenében, a városok lakossága népi és egyházi hatások alatt bizonyos nem-előkelő, alsóbbrendű, de jellegzetes muzsikát fejleszt ki a magá' kezeiben, melyet egyelőre le sem igen írnak pontosan s mely épp úgy feszítő erejévé lesz a zenekultúra fejlődésének, mintahogy a polgárság maga a társadalmi fejlődésnek."³ Hasonló felszívódási jelenséggel később is találkozunk a polgárság fejlődésében:

A polgárság forradalmi szakasza után megváltozik a polgárság viszonya a népkultúrához, mint ahogy megváltozik viszonya is a néphez. Elhagyja egykori szövetségesét, sőt a társadalmi ellenfél kiküszöbölhetetlen ellentétébe kerül vele. A polgárságnak a népi kultúrára, mint eszközre, már nincs szüksége többé, vagy legalábbis nem abban a formában és mértékben, mint előbb. Most a polgárság a népi kultúra eszközeit maga a nép polgárellenes mozgalmi, tehát a nép ellen veszi gyakran igénybe. Louis-Napoleon a bizonytalan Franciaországban úgy fordította maga felé a néphangulatot, hogy néhány hónappal az államcsíny előtt, mely őt III. Napoleon néven császárrá tette, rendeletet bocsájtott ki Fourtoul közoktatásügyi miniszterrel a Franciaország egész területén található népköltészeti termékek összegyűjtésére. Ekkor jelennek meg a „népi genialitás”, az „őstelevény”, az „ősi néplélek” stb. misztifikációk, melyekre annyiszor hivatkoznak ma is. („Un grand et complet monument élève au génie anonyme et poétique du peuple.”)

Kétségtelenül: az előbbi felfogás jóhiszemű tévedésen is alapulhat. Ez az eset a mi romantikusainknál is. *Erdélyi János*, népköltési termékeink buzgó gyűjtője mondta egykor: „A tenger soha ki nem fogy felhőiből, bármennyi eső esik: ilyen tenger a nép, az élet. Ha belőle merít a költő, lesz aki őt hallgassa”. A „tenger” itt is misztifikáció s csak a jóhiszeműség, a forradalom felé vágyakozó sors- és életjavító szándék választja el Napoleont uralmi aspirációkat szolgáló felfogásától.

A kiegyezés utáni hivatalos magyar szellemiség társadalom fejlődési nyugalmában hozzáfogott a folklórhoz, az etnográfia és az etno-

lógia megalapozásához. Ez a kor az Erdélyi-féle romantikus felfogást polgári racionalizmusával s comte-i pozitivizmusával elítélte. *Katona Lajos* — első folkloristáink egyike — a következőképp ítéli el romantikus népieseinket, akik úgy menekültek a néphez, mint: „minden eredeti, törzsgyökeres szellemi nyilvánulás, minden igazi művészet és jellemzetes költészet hamisítatlan forrásához”: „Ha tehát nem az egész nemzet, hanem annak csak a saját életköréhez képest alacsonyabb műveltségű és szűkebb eszmevilágú részét értjük, akkor a fenti következtetés mindjárt megdől; mert az alkotó szellemi erőt önkényesen olyan néposztályra és társadalmi rétegre korlátozza, amely ugyan sok jelességével dicsekedhetik a többiekhez mérten, de semmikép sem lehet ennek az alkotó erőnek a kizárólagos birtokában. Avagy azt tegyük fel talán, hogy a magasabb műveltség, a tágult szemhatár ennek az alkotó erőnek okvetlenül nem csupán a csökkentője, hanem egyenesen a megölkője?” Hideg igazság ez s megüti az objektív tudományosság mértékét. De a történelmi továbbfejlődés szempontjából ez az igazság megmerevedik és elveszti igazság jellegét. Katonának hideg, tudományos objektumnak tartották a nép törmelék-kulturáját s önmagában látták az etnográfiai kutatás értékét. Meg sem tudták mondani, hogy mi lehet az etnográfiai kutatások távolabbi értelme. A polgári kultúra betemette a népi kultúra területeit s elszegényítette a népet, a parasztságot. Támadt azonban generáció, amely a Katona-féle merev szembeállítás — nép és kulturált vezetőréteg — úgy haladta meg, hogy intelligenciájával a nép sorsváltató tendenciáinak adott ideológiai kifejezést. Ebben a vonatkozásban a népi kultúra egy-két elemét úgy szabaddította, fel, hogy az egész magyar nemzeti kultúrába emelte be azokat. Ezzel a kérdéssel bővebben kell foglalkoznunk.

3 A magyar nemzeti középosztály kialakulása a kiegyezés után két forrásból történt. Egyrészt idegen elemek asszimilálódása hozott be tömegeket a magyar középosztályba, melyek a uralkodóosztály gondolkodását és kulturáját tették magukévá, másrészt a magyar gyér kézműves és tehetősebb paraszti átmeneti rétegek neveltek rajokat a **magyar** középosztály számára. A magyar közéletet a romantikus népnemzeti ideológia, a totális állam fogalma s a magyar nemzet boldog virulenciájáról táplált hamis illúziók uralták. Mikor azonban a paraszti, általánosabban: népi-átmeneti rétegek középosztály utánpótlása az életbe került (mikor pl. a vidéki középiskolák növendékei az egyetemre vagy az életbe sodródtak) az illúziókat kérlelhetetlenül letörte a más valóság. *Móricz Zsigmond* írja (Nyugat, 1933 jan. 16.), hogy milyen boldog reményekkel ment fel Budapestre, a magyar fővárosba, az ország szívébe s mennyire összetörött, mikor rájött, hogy a magyar fővárosnak alig van magyar szellemi és közléte s azt is a pénz és a származás korrump hatásai ásták alá. Ez a kiábrándulás a felnövekedés stádiumában levő, átmeneti rétegekből jövő fiatal szellemiség legnagyobb korélménye. Szinte generációs szélességben alakul ki az erre a helyzetre visszaütő nép utáni vágy és sovárgás e fiatal szellemiségben. Ez a hangulat hajtja falura *Móricz Zsigmondot*, *Kodály Zoltánt*, *Bartók Bélát* s ez a hangulat tartotta frissen *Ady* népi gyökereit.

Nagyon fontos tisztáznunk a kérdést, hogy miképpen találkozott ez a generáció a népkulturával. *Móricz Zsigmondot*, az Erdélyi János tradícióit őrző Kisfaludy Társaság népköltés-gyűjtő céljai segítik vissza a falura s csodálatos: mégsem lett belőle etnográfus, *Móricz* népművészeti gyűjtő útjain a nép kulturális helyzetét illetőleg felismerte, hogy e kulturhelyzet termelő-technikai tevékenysége egyrészt a régi fe-

udális és félfudális, másrészt a polgári elemeket tartalmazza s mint termelőtevékenység nem biztosítja a nép életfeltételeit. Felismerte a nyomort, a földéhséget, a tőkés: versenybe állított falut és azt is, hogy a nép kultúrájának számos eleme a termelő-technikai tevékenység változása folytán kezdi elveszíteni kapcsolatát a néppel, Móriczban így az etnográfiai érdeklődés szociális érdeklődéssé változik át. Móricz meglátta, hogy a népi kultúra sallangos, etnográfiai értékű elemei a nép kultúrájának termelő-technikai alapjával hovatovább mind kevesebb szerves kapcsolatot mutatnak, pusztán formalisztikus elemekké lesznek s hogy a nép kultúrájának döntő kérdései a szociális helyzet kérdései. „Igy jutottam el a népköltészet Ariadne fonálán a nép sors mély labirintusába” — írja az említett helyen.

Bartók és Kodály népdalgyűjtési munkája ugyanabban a generációs folyamatban leli végső magyarázatát, mint Móricz Zsigmondé. Csak hogy Bartók és Kodály munkája a népi kultúra egy ellentétes társadalmi, végső fokon tehát termelő-technikai valóságában vált lehetségessé Móricz faluvalóságával szemben. Mig Móricz faluvalósága a régi és új termelő és: társadalmi forma egymásbahatolása és sűrűlódása, addig Bartók és Kodály faluvalósága a konzervált régi faluvilág; azoké a falvaké, melyek elszigeteltségükben még relatív teljességben őrizték meg a népi kultúrát, mivel még nem kerültek be a polgári-nemzeti kultúra ellentéteinek sodrába. Mig Móricz faluvalóságában az „istenhátamögöttiséget” negatív, embert felmorzsoló minőségben állítja be, addig Bartók-Kodály munkájának az istenhátamögöttiség pozitív feltétele. Kodály írja egyik vallomásában: „...hozzáteszem, hogy volt akkor Magyarországon egész csomó olyan falu is, ahol sem tanító, sem pásztor, sem jegyző, szóval uriember nem lakott és éppen ezek voltak a népkultúra és a népdal legvirágzóbb helyei, ahol a homogén egyöntetűséget semmi sem zavarta.” (Nyugat, 1933. jan. 16.) Azok a modern élettől elszigetelt falvak ezek, melyek így megőrizték ősiségüket. Bartók és Kodály népdalgyűjtő munkája megmentette a teljes elpusztulástól a népi kultúra eddig alig ismert ideológiai formáját, de nem abban az értelemben, hogy átadta volna azt az új életnek. A Kodály gyűjtötte népdal — a néppel való vonatkozásban — kivész, mert a társadalomfejlődés törvényszerűen kapcsolja be a népi életet a magasabb nemzeti és nemzetközi folyamatokba s ez megváltoztatja a nép dalteremtő hangulatát. Kodály és Bartók munkájának ebben a vonatkozásban népünk kultúrájával kapcsolatban népszociológiai, szociológiai jelentősége igen nagy. Viszont Bartók és Kodály nem állottak meg a népdal történeti, szociológiai jelentőségénél. Az ősz-zenei elemeket eredeti nyers mivoltukban felhasználták a művészi alkotás magasabb céljaira. A népi kultúra elemei tehát beemelődtek a magasabb kultúra területeire. Nem speciálisan magyar jelenség ez. Hasonló társadalmi helyzetű zeneköltők hasonló társadalmi összetételű környezetében szintén megtaláljuk ezt. (Stravinszky, stb.)

Adynak a népkultúrához való viszonya Móricz Zsigmondéhoz hasonlatos. Ő is a népkultúra viszonyaiból főleg a szociális problematikát fejezte ki, ugyanakkor azonban nyelvezte következtében másképpen is viszonylik Ady a népkultúrához. Amint Kodály és Bartók a népdalt emelte be a magasabb műzenébe, úgy Ady a népi nyelv tűneményes szavait vitte be az irodalomba. S ezt korántsem pusztán nyelvújító ambíciókból tette. Ugy képzelte s várta, hogyha bekerül a magyar paraszt a történelembe, akkor a nemzeti kultúra szélességében vonulnak be elkoptatott irodalmi nyelvünkbe a legkáprázatosabb szavak, fordulatok,

kapcsolatok.

Összegezve: A feltörekvő középosztály érintkezésbe kerülve a nép kulturvilágával az érintkezés következményeképp vállalja a nép kulturhelyzetének alapproblémáit s ennek ideológiai (irodalmi-művészi és politikai) kifejezést ad. Bartók és Kodály népdalgyűjtése megmenti a népi kultúra egy ideológiai formáját, s felhasználja azt a magasabb esztétikai teremtés céljaira. Ady a népnyelv formáival tette ugyanezt az irodalomban.

4 . A magyar középosztály viszonyát a népi kultúrához fő és mellék-tényezők határozzák meg; az általános hatású tényezők mellé a kisebbségi középosztálynál melléktényezők járulnak bőséggel. A mai középosztály erősen érzi a polgári kultúra csődjét s ideológusaik a mai népfelvaló fordulás elsődleges okát a polgári kultúra felett érzett csődhangulatban jelölik meg. A kisebbségi középosztály-elemeket viszont egzisztenciális válsága hajtja a nép felé. Pár középosztálybeli ideológus még azt is látja, hogy a polgárosodás előnyei a parasztság számára hozzáférhetetlenek. Annak a szociológiai helyzetnek a felismerése volna ez, amit a népkultúra és a polgári kultúra viszonyára nézve megjelöltünk? Korántsem! Ezek az ideológusok elismerik ugyan, hogy a parasztság a polgári kultúra szintjére fel nem emelkedhetik, de ők nem is látják egy ilyen felemelkedés szükségességét. Ők a polgári kultúra csődjét akarják megoldani a népi kultúrához való visszatérésben. Mindenesetre napjaink egyik legérdekesebb szellempolitikai jelenségével állunk itt szemben: irodalmi értékű csődhangulat a polgári kultúra dekadenciája felett; intellektuális erőtlenség, minek következtében képtelenek megérteni e csőd okozati összefüggéseit; a történelmiség olyan hiánya, amit nem tapasztalhatunk egyetlen magyar nemzedék esetében sem: nem képesek meglátni a polgári kultúra azon elemeit, melyek magasabb kultúra csiráit jelentik és melyek a magyar történelem bő távlatait nyitják meg. Mindezt végső fokon a szociológiai szemlélet hiánya magyarázza: nem értik „keleteurópaiságunk” lényegét, kulturfelemességünk strukturális különlegességét, vagyis azt, hogy a fejlődés törvényszerűsége folytán a feudális eredetű népi és polgári kultúra elemei keverednek népünk életében. Nem azt állítják, hogy a népi kultúra egyes elemei továbbfejlesztve kulturfelfrissítő funkció végzésére alkalmasak, hanem a népkultúra teljességéről, totalitásáról van szó elméleteikben. Ennek a szemléletnek lényege erkölcsi-etikai mechanizmus: a polgári kultúra rossz, a népi kultúra jó. „Halott falu minden olyan falu, amely a vidék összefüggésének sajátos lényegéből kiszakadt, attól elidegenedett és a városi civilizáció alá került.”⁴ Summa summárum: nem kevesebbről van itt szó, mint a történelmi fejlődés visszajára fordításáról. Szinte ugyanazzal a naiv antiintellektualizmussal rajong a nép felé ez a szellemiség, mint ami naiv romantikusainkat jellemezte s mely oly' haragra gerjesztette Katona Lajost. S itt szomorúan állapítjuk meg e csődhangulatokra utaló felfogás ama dekadenciáját, amit Katona Lajos nemzedékével szemben mutat. Ez a szellemiség bizony mélyen Katona Lajos korának tudományos szintje alá hullott. Az egykori magyar etnográfus és folklorista gondolkodók legértékesebb munkája az volt, hogy szembeszálltak azokkal a misztifikációkkal, melyek a népi kultúrát s a népkultúra teremtő potenciáját vették körül. A szóbanforgó mai új szellemiség viszont újra olyan misztifikációval veszi körül a népet s a népkultúrát, mintha naiv romantikusaink óta nem történt volna semmi a magyar szellemi életben, különösen a történelem s a néptudományokban. *Szekfű Gyula* pl. így misztifikál: „Az erők egyik csoportját népnek, a másikat hagyó-

mánynak, történetnek nevezzük. Az egyik mai formájában tükrözteti a magyar leiket, az ősi változatlan szellemiséget, csak meg kell kérdeznünk — de nem mindenkinek válaszol: csak el kell vonni arcáról a ráaggatott rongyokat: bécsi, budapesti, cigányos, gentris, hivatalos kendőket, de nem mindenkinek engedi meg arcáról levonni s vannak korok, melyek nemzedéke még álmában sem pillanthatja meg igazi szépségében és százados hatalmában,⁵ ~~Szekfű ime a~~ falu életéről le szeretné szaggatni a polgárosulás tényeit, (a „ráaggatott rongyokat!). Mit jelent ez? Mindenesetre sokkal többet, mint amiből e fejezetben kiindultunk. Itt már nem arról van szó, hogy a parasztság, a nép már nem polgárosulhat, de arról, hogy ne is polgárosodjék; a polgári kultúrfejlődés előnyeitől, az egészségesebb házaktól, az igényesebb élettől, a ruházódástól forduljon el. S erre a népi lélek Szekfűnek úgy válaszol, hogy urbanizálódik, tehát kapaszkodik a modernebb élet után úgy, ahogy bir s annyiban, amennyire képes. Kőházakat, nagyobb ablakokat, a változott termelő-technikai tevékenységnek megfelelően új ruházatot, standardizált cikkeket; akar. A nép tudja, érzi, hogy a polgárosulás az idők parancsa s politikai, szociális forrongása onnan ered, hogy az emberibb élet felé való emelkedés lehetőségei lecsukódtak előtte. Középeurópában nem ritka jelenség az amerikai paraszt, aki némileg meggazdagodott, hazajön s a magasabb termelő-teremtő tevékenység formáit s az ezeknek megfelelő magasabb életformát szeretné felépíteni a régi telepen. Ez a paraszt, a népi sors mai hőse, megszabadult a népi élet feudális kötöttségéből s a polgári kultúrfok magasabb szintjének eléréséért harcol. Ők azonban a következőket írják: „Az új világból hazatért, meggazdagodott falusiak első dolga volt az ősi népportát lebontani s helyére tükörablakos, kőműves fantáziával eléktelenített urhatnámságot büszkélkedő házakat emelni. Számúzték ezekből mindazt, ami azelőtt szép volt, a diszitett homlokzat, a faragott kapufa, az oszlopos tornác. És az ilyen ház belsejében nem kellett többé a házi szóttas, a virágtarka varrottas, a legények színesen himzett köténye, a nehéz vert csipkék a menyecskekék főkötőjén. A beteg falut kell önmagához visszavezetni, a népművész alkotó-teremtő kedvét új életre hívni. Vissza kell adni a falut önmagának.”⁶ Ennyi ferde szempont láttán csődöt mond minden érv, mely az új népiesség ideológusait észretéríthetné s visszavezethetné az okossághoz és józansághoz. A falu visszavezetése a primitív feudális életbe, melyben primitív kultúrája tenyészett, — ez volna a fejlődés parancsa? Miért? Vagy csak azért, hogy az új népies értelmiségi ház-oromzatokat, fejfákat és kapubálványokat rajzolhasson, baktornótákat tanulgasson s varrottasokkal stb. élhesse ki gyűjtő szenvedélyét? Maradjon a nép keletien ragyogó himes tojás s nyomorodjék vissza egy meghaladott szociális színvonalra? Ezért? De miért nem hirdetik a csődbejutott polgárral szemben is, hogy térjen vissza ősi kultúrájához, a feudális kor sötét polgári lakásaihoz, a rádiótól és a repülőgéptől a postakocsik világába, a lokomotivok korából Papin gőzfazekainak idejébe!?

◀ A hanyatló középosztály ideológusai számára a népi kultúrára vonatkozó felfogásuk kidolgozása alkalmával szerepel egy történelmi determináns. Ez az a tradíció, melyben a népi kultúrához való viszonyát az Ady-Móricz, Kodály-Bartók nemzedék lefektette. Ehhez a tradíciókhoz a hulló középosztály szellemisége egyrészt pozitíven, másrészt negatíven viszonylik. Negatív viszonyulása abban áll; hogy kellemetlen számára a tradíció szociális tartalma. E hulló szellemiség Ady nemzedékében éppen azt itéli el, ami kitorúlhatetlenül e nemzedék történelmi-

sége, nevezetesen, hogy a nép szociális sorsának megjavításáért küzdött. Féja Géza veti e nemzedék szemére, hogy a szociális Magyarországtól nem látta a szociális felület alatt meghúzódó népmese, népkultúra világát. Ez az ellenvetés Adyval vagy Móriczsal szemben szinte annyit jelent, hogy kár amiért nem lettek inkább folkloristák. S annak ellenére, hogy nem lettek folkloristák pozitívebben viszonyultak a népkulturához, mint az új népiesség szellemisége. Móricz és Ady fel merték ismerni a népi kultúra szociális alaptényeinek népbomlasztó ellentmondásait. Ezzel szemben Féja Tamási Áron legnagyobb érdemének s az új népiesség döntő eredményének tekinti, hogy feltámasztotta a magyar népmese valóságglátását. Tényleges! valóságglátás és népmese-valóságglátás: elégséges értékkülönbség a feltörő és hulló nemzedék között. Emeltettük, hogy Ady nyelvezetében milyen pozitíven viszonylott a népnyelvhez s a nép szavaiban s szókötési módjaiban a népi élet szociális és emocionális viszonyai fejeződnek ki. Az új-népiesek, kik a fentiek alapján Ady nyelvújító szempontjait szociális gyökérzete miatt nem követhetik, azért szintén ujtják a nyelvet. De míg Ady a nép szociális helyzetének forró tényeit kifejező s ezért az általános érdeklődésre számot tartó nyelv formáit vitte be az irodalmi nyelvbe, addig új népiesséink tájnyelvi partikularizmusokat keltenek életre s olyan relativ értékű formákat, melyek nyelvészeti tájszótár nélkül szinte érthetetlenek (Kodolányi: Feketevíz). Ez a fiatal nemzedék pozitíve Kodály és Bartók munkáján keresztül viszonylik a népkultúra tradícióihoz, mindazonáltal ezt a munkát sem értékeli helyesen s hamisak a következtetései. Nem látja a Bartók-Kodály-féle gyűjtés kettős jellegét. Ahogy kifejtettük nem értik az etnográfiai népzene folklórebéli jelentőségét, mert ezek a kutatók gyűjtéseiket a zeneköltés magasabb céljaira használták fel s itt friss és jelentős eredményeket; értek el. Az új szellemiség viszont ezt a művészi teremtő munkát kikapcsolja s a műzenében elért eredményeket a népi zene értékének tulajdonítja s amikor ezt az értékelést az egész népkultúra értékítéletévé változtatja az a hiedelme, hogy a népi kultúra minden ideológiai formája alkalmas a Bartók-Kodályéhoz hasonló tevékenység számára. Azt hiszi, hogy az ősforrásból való pusztaság merítés a polgári kultúra egy-egy csődjelenségének hathatós reformja és orvoslása. E szubjektív felfogással szemben a történeti fejlődés számos ténye sorakoztatható fel. Annak ellenére, hogy a fejlődőtebb népeknél korábban ment végbe a népi kultúra alkalmas elemeinek a nemzeti-polgári kultúrába való felszívódása, mégsem oldódott meg ezáltal a polgári kultúra csődje új népiesséink vágyálmai szerint. Ez a rengeteg ellentmondás, jóhiszemű vagy elfogult hamisítás, azt bizonyítja, hogy a polgári kultúra ellentmondásaival szemben elégtelen a csődhangulat érzése s a kivezető utak és programok felállításakor lehetetlen az adott ellentmondások kritikai megkerülése. A bevezető sorainkban említett második ideológiai forma végeredményében ide mutat. Negativizmusa, amire pozitívnek hitt felülete alatt bukkantunk, semmivel sem kisebb a halálhangulatos ideológia negativizmusánál.

Végül: szellemtörténetünk egyik legérdekesebb ténye, hogy nálunk irodalomban, művészetben, társadalomtudományban a népről, a parasztról annyit beszélnek, amennyit egy nemzetnél sem, de mindig másként, mint ahogy beszélni kellene: az idők hangját mindig megkerülve. Petőfi, Arany, Erdélyi népiessége polgári kulturfokot akart a népnek, de őszinte népszerelemmel misztifikálta azt. Mikszáth-Gárdonyi néphamisításánál csak a népszinmű hamisítása nagyobb. Ady-Móricz népiessége — ha erről ugyan beszélhetünk — őszinte népszó a hatalom felé. Az új

népiesség, nemzeti romantikusaink színvonala alá esett: misztifikál, de emberi felemelkedést nem követel a népnek. Miért e nagy forgolódás, e nagy zaj a nép körül és mindig másképpen, mindig melléfogva? Engedjük Móricz Zsigmondot megfelelni erre a kérdésre: „A nép valóságos féltett és rettegett téma volt mindig az irodalomban. Fiatal szívvel nem értettem, ma már tudom, hogy azért, mert a társadalmi egyensúly fenntartását nem tudták elképzelni másképp csak úgy, ha a nép megmarad a mély tudatlanságban és szegénységben.” Az új népiesek és egyéb néprajongók éppen ezt az egyensúlyt erősítik hamis képzeteikkel, tehát annak a csődnek az erősítéséhez járulnak hozzá, ami elől maguk is menekülnek.

Jegyzetek. 1.) Csak azt kell megjegyeznünk, hogy a nemzeti fennmaradás nem csupán antropológiai kérdés. Kulturális kérdés is. Balogh. E. így egy folyamat egyik feléről beszélt csupán. A cseh és román városokba felszivódott magyarság csak úgy lelhet a nemzetiségi megmaradás tétéle, ha megőrzi kulturáját. Itt kell tulajdonképpen felvetni és megvizsgálni ezt a kérdést. 2.) Kiirtják népdalaink nagyrészét, a pogány vallást, babonákat stb. De ugyanakkor a népi kultúra egyes elemeit felszivja az egyház. A népzenevel kapcsolatban a legvilágosabb s a legbizonyíthatóbb ez a folyamat, amikor a népzene egyes elemei az egyházi zene részeivé lesznek. — 3.) Molnár Antal: A zenetörténet szociológiája. — 4.) Tavaszy Sándor: Az élő falu, Helikon 1935. január. — 5.) Szekfü Gyula: „A magyar ut”, Uj élet 1935. febr.—márc. — 6.) Nyiresi-Tichy Kálmán: A népművészet, mint inspiráló erő, Uj Élet 1935. febr.—márc.

B Ű N T U D A T

Irta: REMENYIK ZSIGMOND

„Egy tanya elhamvasztása igazi szerencsétlenség és katasztrófa, a „haza pusztulása” elleniben frázis.”

Goethe.

Mondják, hogy van egy büntudat, amely előbb vagy utóbb a „tett színhelyére” visszahajtja a bűnözőt. Lassan csirázó mag ez, bár sűrű bozótokban kiterébélyesedő, nyomasztó álmokat eredményező, éjszakákat nyugtalanitással telítő, lappangó és békét nem hagyó. A gyilkos, a kerítő, a romboló és szegényeket elnyomó büntudata ez, akiben még éledezik azért egy szemernyi tisztaság, a hamiskártyás, a gyujtogató és a megálázó büntudata, a népet alig emberszámba vevő és az emberi haladást gátoló. Az elkövetett bűnnek erről az elementáris hatású tudattá válásáról beszámol az irodalom is, hogy csak Rodion Raszkolnyikov tanuló példáját idézzem a sok közül, aki nyugalmat nem lelő állapotában hetekkel a gyilkosság után visszalopódzik a Szénpiac környéki házba és éjnek idején becsenget áldozata már elhagyatott lakásának ajtaján. Alig állítható, hogy tisztán tudatosított lenne ez az állapot, feltáratlan és kibogozhatatlan gyökerei mélyre és messzire nyulnak, az öntudat sötét barlangjaiba. Tompa fejszecsapásainak döngése megsüketíti a fület és az állapot, amit eredményez rémekkel és emlékeztető réműlettel teli. Van-e, aki ezt kibírná legalább vinnyogás nélkül, anélkül, hogy ócsárolná akár magát, akár népét és fajtáját, magának, népének és fajtájának bűneiért.

Egyéb-e gonosz mihasznánál, aki ezt kibirja, és ahelyett, hogy félreértés-nélküli szövegben számolna be népünk, világunk és kultúránk pusztulását eredményező kapcsolatairól, elegáns prózában és csillámgelő rimekben suttog az irgalomról, a kalandról és a szereleimről. Sodorj, sodorj hát büntudat, ha nem is egyéni bűntények feltárása felé, de fajtám, elődeim és osztályom felelősségnélküli magatartása irányában, amit következményeiben, legalább, amint ezt nekem látni megadatott, rossz országutakon, beteg és tudatlan népen, babonák utvesztőjében kinlódó társadalmon kívül, omladozó házakon, elhagyatott üzemeken, pusztulást jelképező kalyibákon, rongyos, megalázkodott és szájalomraméltó emberek tömegén kívül egy egész olyan világ jelez, amelynek létezését éppen fajtám, elődeim és osztályom elmúlt magatartása magyarázhatja csak.

Lassan dőcög előre a vonat, aféle szegények vonata ez, minden állomáson megáll, fel és lekászolódnak róla a szegény emberek, álmosan lóbálja színes zászlócskáját a bakter, mindenki láthatja rajta, hogy mi féle zászlót lobogtat kezében, azon még sohasem gondolkodott. Emóció nélkül lobogtatja a zászlócskát, nyugodt lelkiismerettel akár olyan zászlót is adhattak volna a kezébe, amelynek közepén aransárga nap izzik vagy amelyre fehér elefántot himeztek. Ez a részvétlenség gondolkodásra készítő, talán csak azért ez a látszólagos fásultság, mert szegény vonatról van szó, bizony könnyen megtörténhetik, hogyha nem kofavonat, dőcögő bumli vagy tehervonat indul vagy érkezik a sineken, hanem gyorsvonat, mindjárt lelkesebben lobogtatja a bakter zászlaját. Chaplin példátmutató filmje, a *Modern Idők* jut az ember eszébe önkéntelenül, a bakter is egy magyar Chaplin, egy a nyolc és félmillió közül. Kevesebb elánnal ugyan, kevesebb könnyedséggel és gaminos léhasággal, méginkább kevesebb korszerűséggel, majdnem időn és téren kívül a reménytelenségbe ágyazva, részvétlenségével forrongó napjaink embert és eszmét alakító jelenlétét meghazudtolón. Lassan dőcög előre a vonat, vajjon előre dőcög-e valóban vagy az egész szemfényvesztés, amire nem egy példa akad világunkban és a vonat ahelyett, hogy még csak előre is dőcögne, egyhelyben áll. Ami a tájak változását jelzi, jelzi-e egyben az idő és a kor haladását vagy minden, ami az elmúlt századokkal szemben a változás képét mutatja, csak az emberi állapotok kendőzését szolgálja? Jó-e valóban a föld, szorgos-e valóban a nép, szereti-e és gondját viseli-e terményeinek az isten, és végső fokon jószágos és a bajban segítséget nyújtó testvérei-e a népnek a hatalommal felruházott vezetők? Hamisan cseng ez a kérdés, mert tulságosan valláserkölcsei színezetű, majdnem teológiai értékű, azonkívül hogy felvetett formájában sem nem korszerű, sem eléggé nem komoly. Formájában alig lépi túl az olyan tanyai iskolák számára készült olvasókönyvek hangját, amelyek háta mögött az emberek együtt élnek a gondolkodásra képtelen jószággal. Ahová hertenként egyszer csak a csendőr látogat el, dohánycsempészeket és szökött cselédeket a törvény hatalmára emlékeztetn, ahol sár fedi a lapos szikes földeket és ahol a mag sem csirázik duzzadóbban, mint az élve eltemetett gondolat.

Dombok változnak sík lankákkal, rétek és legelők akác és bükkerdőkkel a Rákosokon túl megváltozik a táj képe, elveszti iparosított jellegét, ázsiai homok fedi az ázsiai tájat és ázsiai ég borul az ázsiai vidékre. Alig elképzelhető ez másként, ez a faj, ha faj egyáltalán élhetett-e volna egy évezreden át angol dombok között vagy gátak közé szorítva kulturáit, termőföldjeit, fedhette-e volna cseréppel és palántával házát, legalább is abban az állapotban, amelyben ez alatt a ezer év alatt létezett.

Vannak, akik a nádfödeles kunyhót, a faekét, a bundát és subát, szikes földeket, pogány természetimádatot és szabados erkölcsöket a fajta ázsiai eredetével hozzák szoros kapcsolatba, de tőle elválaszthatatlanul, talán annyiban igazuk is van ezeknek, amennyiben tanujelét mutatják annak, hogy kulturált és kulturálatlan vagy már az ősidőkben civilizált és még napjainkban is barbár körülmények között élő ázsiai fajták között különbséget tesznek. Lassan döcög előre a vonat, Pécelen túl a gödöllői dombos erdők közé ereszkedik, fáradtan kanyarog le a síkság felé, ahová Aszódnál kifut. Domboldalakra, vizmosásokba épített falvak mellett haladt el közben, amelyek messziről valami szegénysorsú óriásgyerekek kopott játékszereinek tűnnek, vakolatlan házfalakkal, görbe ucákkal, a falvak közepén kiemelkedő szegényes templommal, pipázó bakterrel, egy félremagyarázott civilizáció és egy rosszul értelmezett kultúra szálnalmas jelképeivel. Vajjon költői ez a táj, létezik-e festő, aki vásznán e tájat megörökíteni méltónak találja, és ha már megörökítette, hogy azt eladja jó pénzen tőzsdéseknek, borkereskedőknek és gabonabizományosoknak, számíthat-e rá? A tőzsdések, a gabonabizományosok és borkereskedők mintegy babonás makaacssággal, amióta csak festészet van a világon, görbeviskós magyar faluk festett képe helyett a velencei gondolás-képet vagy az őszi erdő avarját kedvelik, legfeljebb még a naplemente az, amelynek helyet adnak csigabigákkal és horgolt függönyökkel diszitett otthonukban. Jár-e ezen a vidéken festő, olvas-e a nép, terem-e kis földje elegendőt a megélhetésre, és egyáltalán mai helyzetének állapotáért tudja-e, hogy ki a felelős? Isten büntetésének veszi-e ha gyerekei idő előtt elpusztulnak, akár a kiskutyák, maga oktalansága miatt szégyenkezik-e, ha levél érkezik és tudatlanságában azt olvasni nem tudja, érez-e felelősséget barbár magatartása miatt, ha erkölcstelen, szabados és nem mértéktartó? Nem valószínű, hogy embernek érezné magát levett kalappal kezében és mezitláb álldogálva papja, jegyzője, tanítója vagy urasága előtt, akikkel kapcsolatos testvéri állapotáról bizonyos magasztosabb alkalmakkor ugyan néha értesül. Mi a véleménye a hazáról, amelynek ő az alappillére, és vajjon mit gondol a képviselőről és a miniszterelnökről, aki őt emelkedett pillanatában édes testvérének, barátjának és segítőtársának nevezi? Hallgatnak a kis falvak, ezen falvak között nincs egy sem, amely választ adna felvetett kérdéseimre, hiába, nem ismerjük egymást, milyen alapon is várnám egy idegen falutól az őszinteséget.

Hátunk mögött hagyva az aszódi javítóintézetet, dombos kertjével és gonosz hajlandóságú kiskorú bennlakóival, a síkság felé kanyarodik a vonat. Ez már az Alföld, sík és lapos buzatábláival, cukorrépa földjeivel, kukoricásaival, ezüstreszabott legelőivel, akácfasorral bekerítetten, A lépten-nyomon belterjes gazdálkodásra hivatkozón. Jó magaviseletű paraszt gyerekek őrzik az árokparton a libát, a rossz magaviseletűek a javítóintézet kertjét ássák és gyomlálják daróc formaruhájukban. A jó magaviseletűek hetenként, ha egyszer esznek húst, a rosszak talán kétszer vagy háromszor. A jóviseletűek mezitláb fagyoskodnak télen, a csintalanoknak viszont van bakancsuk és fűtött termekben hálnak. Valami tébolyult szellem űz itt játékot jókkal és rosszakkal, most már alig eltitkolható. Miféle abnormális következtetést vonhatna le a szemlélő e világ jelenségeiről ezek után? Sötét erdők mélyibe helyezni volna a legtanácsosabb az efajta nevelő célzatú intézeteket, távol a szem elől, hogy senki ne szemlélhesse a büntetés viszonylagos kibírhatóságát szemben a jutalom alig emberinek nevezhető voltával. Még valakinek eszébe juthatna a sok mezitlábás, éhező és fagyoskodó gyerek közül, hogy a csintalanok és fékezhetetlenek helyzetét megirigyeli és hogy ő is be-

jusson a büntetettek irigylésreméltó otthonába, kitekeri a tanító kutyájának a nyakát. Ez már az Alföld, közeledik a vonat Hatvan felé. Lanckás dombokra kúszik fel ismét a vonat, szőlőtáblák szegélyezik a sineket, távolban a cukorgyár kéménye füstölög. Ócska tégláégető telep mellett kanyarog az országút Gombos és Selyp felé, keresztül a Hatvani és Schossberger uradalmakon, szőlők között. Ez már Hatvan és Gyöngyös vidéke, költőktől meg nem énekelt táj, hogy úgy mondjam „irodalmilag” elhanyagolt vidék. Holott volna itt éppen elég megénekelni Való, románca szedhetné akármelyik élelmes költő a szőlőtőkék vérvörös és aranyárga nedvét, elégiákat költhetne dustejű vagy elapadt tehenekekről, a kor követelményeinek megfelelően kupiét faraghatna a napi nyolcvan filléres bérért dolgozó parasztról és csárdáshoz való szöveget az elárverezett napszamosokról. Dicsérhetné költő és író úgy e vidéket, mint e vidék békés lakóit, parasztokat, cukor és téglagyári munkásokat, szőlőnapszamosokat, műfajban igazán nincs hiány. Magános korcsma is áll egy-egy keresztutnál, hálás témája költői és írói tollnak, szer is nyikorog kővel vagy fával terhelt az országuton, varjú is kárrog az árterületet szegélyező jegenyén. Két lovas is baktat az uton, egy megelevenedett Jósika regény. A lovasok formaruhát viselnek, bűnösöket hajtanak a lovasok, hajtanak vagy keresnek, talán mindenki bűnös, mert tény az, hogy előlük mindenki kitér.

Döcögj, döcögj vonat, már közeledünk elhagyott otthonom felé, melyet most büntudatomban, hogy fölötte ítéletet tartsak, felkeresek. Ami felé már közeledünk, az a mult, a távolban kéklő Mátra csúcsaival. Gyöngyös, messziről világló fehér templomával, szőlőhegyeivel, bor és alma szagával. Mindez csak messziről tűnik most elém, messziről és homályosan a párás földek fölött, nem világosabban, mint a hegyek között sejtelmesen megbuvó Parád, az üveghutával és a vadászkastéllyal. Ez már a legenda földje itt, hősi föld, a kéken csillogó üvegek, ma a dögletes szagú víz, a csúzos betegek, a tüdőbajosok és az érlemeszese-dettek földje. Magas dombon ezen a földön uradalmi magtár áll, még a katolikus templomnál is kiemelkedőbben, mintegy jelképesen. Svábok lakta vidék, két talpukkal a földön álló sváboké, fuvarozó palócoké és mészégető szlovákoké. Észak felé ez már a hegyilakók földje, ez ugyan tulzás, hogy földje, inkább erdeje és hegye, bár korrekt kifejezésnek ez is kissé eltúlozott. A fogalmak ezen a környéken elmosódottak, zavaros elképzelések töltik meg az emberek fejét eféle fogalmakkal kapcsolatban, mint tulajdon, nép, szabadság, jog és tisztelet. Vannak magyarok, akik nehezen képesek megérteni, hogy élhet szomszédságában egy sváb, aki azon a földön, amelyért soha nem lázadott, mégis házat, szántót s erdőt birtokol. Vannak magyarok, akik kesernyés mosollyal szemlélik azt a komolykodó tülekedést, azt a jómódú krajcároskodást, ami ezeket a népeket szemében a cigánynál nem emelik felül, annak ellenére, hogy a cigány vályogkunyhóban él, a sváb pedig takaros házban, kukoricagórék, kazlak és ólak között. A Kápolna környéki magyar paraszt részére ez a fajta legalább is annyira idegen, akár a zsidó, akihez ugyan korcsmába jár, de akit még nyomorúságában is tréfás komolytalansággal kezel. Vannak parasztok ezen a környéken, akik ezt a fajtát bitorlónak nézik, akár a zsidót vagy az urat, törvényes és megtámadhatatlan bitorlónak ugyan, de mégis csak birtorlónak. Idegenek tőle nemcsak nyelve, de szokásai is, akárcsak papos vallásossága, a kalmárkodó magatartása és számitó tömörültsége. Gyanus ez a magatartás a paraszt előtt, azonkívül hogy módfelett idegen is tőle. A helyzet, amiben ezen a környéken is él a magyar vagy a szlovák paraszt, a svábétól merően külön-

böző. Munkát is alig kap tőle, legalább a sváb paraszttól nem, tehát ha egyéb nem is, de ez sejteti előtte a fajták és a birtoklók különbözőségét. Nem is tekintett rá másképpen soha, mint betelepített, kedvezményekben részesített idegenekre, akik anélkül hogy erre különösebben bármivel is jogot érdemelték volna, nemcsak birtokolják a földterületeket, uralják a vásárt és a piacot, még politikai értelemben is kisajátítják és ellepik a falu társadalmi életét.

Már lassít a vonat, Kál után következik Füzesabony. A sinektől balfelé a távoli kék égből kiemelkedik a Bükk, hónaljaiban elrejtett szlovák és palóc falvacskákkal, a fővonalától eltérő vicinális mentén szunynyadó Egerrel, de jobb oldalon már szélesen terül el a síkság. Mintha szinte már észszerűtlenül, egy aféle esetleges „kulturvonal” hatása alatt, mint a vasúti sín, határolódna el egymástól a hegyes és a sík vidék, a jelen és a múlt. Tanya tűnik elő egy erdőcske végiben, az egri érsek tanyája ez, az erdőcske is az övé, akárcsak a föld, mely a tanya és az erdő körül elterül. Kápolna áll a rét közepén a tanya közelében, csupa illendőségből, a mindenkori érsek kegyeletes érzületére és buzgó vallásosságra hivatkozón. Jár-e e kápolnába valaki vagy csak véletlenségből felejtődött itt még a jobbágyság korából, bele nem illően e bérfizetésre és haszonhuzásra alapított világba? Széles, két oldalán vastag rétegben porral fedett út kanyarog a kerecsendi erdők között Eger irányában, alig üzemesített kőbányák mentén. Békés erdőőr áll az út egy kanyarulatánál, kissé távolabb katonák gyakorlatoznak, ez már a civilizáció. Ünnepnapokon kirándulókkal megrakott autóbuszok haladnak el ezen az uton Egeren keresztül Lillafüred felé, de most még ebben a sardjadzó tavaszban nem indult meg a forgalom, a fák is alighogy rügyeznek és virágok sem bontogatják szirmaikat. Ebben a völgyben és ezeken a hegyeken későbbben indul meg mindig a vegetáció, lenn a síkságon már lombosodnak a fák, mikor Tályá, Maklár, Szarvaskő és Felnémet községek környékén még alszanak a bokrok és a füvek. Egerben még felsőkabátban sétálnak a papok, a dohánygyári és árvaszéki tisztviselők, amikor harminc kilométerre dél felé már ingujjra vetkőzve szánt és boronál a paraszt. Egerben még gőzfürdőbe járnak a hivatalnokok, még palóc kocsisoktól szállított bükkfával rakott kályha mellett húzódnak meg a gondozottszerű szobakutyák, amikor a sinektől dél felé eső vonalon a pelyhedző kis kacsák már az usztató gödrök melegedő vizében áztatják sárga tollaikat. Itt még mindenki alszik, amikor a pusztán már mindenki munkába állt. Csak a harangok konganak szakadatlanul, egy elmuló világot idézgetően.

Lassít és megáll a vonat. Akinek kedve van, az utazik tovább, valóban utasok másznak fel a kocsikon, vannak még emberek, akiket omnibusz üzletek szólítanak Miskolcra vagy akiket vár komor gondokba borult homlokkal a tokaji borkereskedő. Ez már itt Füzesabony, hivalkodó és túlméretezett pályaudvarával, amihez állítólag úgy jutott, hogy az épület terveit annakidején felcserélték az ugyanakkor épülő Fiume állomásának terveivel. Kora reggel van még, verebek csiripelnek az ágakon. Boldogtalan állomás, port nyel a kék tenger sós és hús párája helyett, egy szeles rajzoló vagy egy szórakozott építőmester helyrehozhatatlan slendriánsága miatt. Kis kávédaráló áll a sineken, ez döcög néhány utasával, majd tovább Debrecen felé, át a Hortobágyon. Lassú léptekkel sétál végig a perronon két gyanakvó csendőr. Kis parasztyerek, mint valami akreditált felekezet megszállott papja hirdeti harsány hangon a kulturát: *Színházi Élet, Tolnai Világlapja, Délibáb*. Igen, igen, délibáb. Szerencsés táj, amelyen a szegény és munkanélküli paraszt, be-

teg és elmaradott nép, hivatását tragikusan félremagyarázott értelmiség, és gondterhes birtoklók mellett a valóság határain belül, mintegy kárpótlásképpen a természet délibábot is produkál.

*

Az állomás előtt kocsi vár, mondjam-e azt, hogy „hintó”, mállott és kopott szekrénnel, két fakó kis lóval, mundérba bujtatott legénnyel a bakon, inkább „tisztos szegénységre” és a „dicsőségesebb multra” emlékeztetően, mintsem hivalkodón. Alighogy megindul a kocsi, nyikorogni kezd a féder és lassítanak a lovak. Bornyúszállító teherautó dőcög el a kocsi mellett, szó sincs róla, hogy a lovak megugranának, hol vannak már ezek a legendás idők. Ember, állat az utóbbi években sok mindent megért, a megismeréssel egyidőben el is veszett a félelmet keltő varázs. Nem ugranak már meg, ha autó halad el mellettük a lovak, nem bámul tájékozatlanul a vonat után a paraszt és nem ugatja meg a kutya az adóellenőrt vagy az árvereztetőt. Dél felé kanyarodik az országút, falvakkal ritkán népesített pusztaságon át, le a Tisza felé. Petőfi járt legutóljára errefelé azok közül, akiknek kapcsolatai voltak a néppel, a hazával és végső fokon az irodalommal, a korcsma, ahol annakidején megszállt, még ma is létezik. Igazi falusi korcsma ez a poroszlói ut mentén, még benn Füzesabonyban, szemben egy jámbor és nyilván a feltűnést kedvelő parasztépítette kőkeresztrel, beugróval és itatóval, nagy állással, amint ezen a környéken a fuvarosok és vándorló marhák befogadására alkalmas hodályt nevezik. Ez a Vértályog korcsma. Alig emlékezik már valaki is a bennlakók közül az elmúlt neves vendégre, a korcsma forgalma és látogatottsága jóval a többi létező korcsmaé alatt marad, a hébe-hóba táncoló legények is más korcsmákban rendezik meg mulatságaikat. A kortlesek is más korcsmákban gyülekeznek és ha a képviselő, a haza valamelyik atyja beszél, más és ennél alkalmasabb térségekre gyülekezik a nép. Petőfi szabadságról beszélt, átkozta a zsarnokokat és olyan nézetei voltak, amiket ha felidézne az ünnepi szónok, biztosan számíthatna rá, hogy megérti a nép. Inkább a piacon beszél tehát gondterhes arccal adóleszállításról, munkalehetőségek teremtéséről, cselédkérdés rendezéséről a haza atyja, ha hivatásszerűen errefelé vetődik választás előtt, hogy választás után miről beszél, hogy egyáltalán elvetődik-e errefelé, hogy emlékszik-e lelkes pillanataiban hangoztatott könyörgéseire és fogadalmaira, annak csak az ő békésen szunnyadó lelkiismerete lenne a megmondhatója.

A falu végén, a félig kiszáradt Laskó patakon keresztül vezet az ut. Valamikor kóbor cigányok verték fel sátraikat a patak mentén fekvő agyagos gödrökben, itt éltek egész éven át, télen sárból összetákolt kalibákban, nyáron rongyos és foltozott sátorokban. Pár éve csak, hogy megszűnt ez a paradicsomi állapot, nem hangos már a környék állandó botrányos osztozkodásuktól, verekedésüktől. Bőszaporulatú és nagykiterjedésű volt ez a Kolompár család, gyerekeik az ut porában heverték reggeltől estig, asszonyaik koldulni jártak, a férfiak pedig vagy a dögtemető körül kószáltak vagy bölcs keleti szokás szerint hasukat melengették a napon. Ha valahonnan eltűnt egy bornyú, ha agyonütöttek a határban egy vándorló árust, a csendőrök első látogatásukat mindig Kolompáréknál tették. Fantasztikus hirszolgálatuk útján órák alatt értesülést szereztek róla, ha valahol megdöglött egy disznó vagy felfuvódott egy tehén és máris megjelent a színhelyen az egész Kolompár-család. Paraszt elképzelhetetlennek tartotta, ha mégoly szükségben is volt, hogy megegye a dögöt, Kolompárék viszont ünnepnapok előtt döglött

disznókról, döglött tyukokról és lovokról álmodtak, Megtörtént, hogy ponyvás kocsikon vendégek érkeztek a tájra, ezek pár hétre felütötték Kolompárék gödreiben sátrukat és élvezték vendégszeretetüket. A vendégek üstöt foltoztak vagy kivágták a környékbeli vastagabb fákat és teknőt faragtak törzsükből, a gyanakvó előljáróság állítása szerint azonban mindig csak alibiképpen. Kehes és pókos lovaik megkötözve legelésztek a gödör hajlatán, kutyáik megugatták a parasztokat és **gyerekeik** meztelenül hemperegtek az országuton. Mégis arisztokratáknak számítottak ezek a cigányok, módfelett lenézték a környékbeli, vályogházakban települt cigányokat, sőt mi több, lenézték magát a parasztot is. Még az urnák sem köszöntek, emlékszem nagyszakállú férfiakra, akik ha családostul néha végigmentek a falun, legelő haladtak egyedül, utánuk ment pár lépéssel a színes szoknyákba és kopott tarka bluzba öltözött asszony és néha egy féltucat meztelen gyerek. Meztelen lábuk nyomán kavargott a por és hangos kiabálással szidták egymást ismeretlen nyelvükön.

A táj, mely a falun túl elterül, csupán a felületes szemlélő előtt viaszgatalan és sivár. Az én részemre végtelenül sokat jelent, bogáncsos számarkóróival, szikvirágaival és fertőivel. Vastag, fehérremszelt cementrudak kerítik körül a vásárteret, amely árnyéktalanul, lombos fák hiányában perzselt fűvel borítva áll most elhagyatottan. Ha itt az ideje és áll a vásár, itt gyülekezik a közeli és; a messzi vidék. Malacok sivitanak, tehenek bögnek és lovak ugranak, vastag kezével rápaskolva a jószágok hátára szimatol a kupec és komoly rátartisággal, látszólag érdektelenül áll kihajtott malaca vagy tehene mellett a paraszt. Állatok és emberek zsvivaja tölti meg a teret ilyenkor, por, füst és hulladék kavarg a vásár fölött, ígéretések és csalafinta hazugságok lógnak a levegőben, akár az ereszre kiakasztott, megsárgult kukoricacsövek. Itt találkoznak a testvérek és a komák, barátok és ellenségek is, valami megbocsátó békülékenységben. Kocsijuk mellett, szögesvégű bottal kezükben állnak az ispánok és a birtokos urak, látható megelegedéssel, hogy összekeverültek és szidhatják a miniszterelnököt és a magas adót kivető államot. Sárgásszürke porköpnységben érkeznek a jegyzők, kocsin vagy autóbuszon, hivatalos hangjukat már otthon, még mielőtt a vásárba indultak volna, szögre akasztották és elvegyülnek a kupecok és urak közé, agrárkapcsolataik demonstrálásaképpen. Késő délutánig tart ez a vásár, utána még hetekkel sem tűnik el a nyoma. Letaposott föld, rothadó ganéj, rongy és papircafatok fedik a vásárteret, a cementrudak ledöntve és sok helyen kettétörve hevernek az oszloptól elgurítva kóbor kutyák szaglászhatnak csak a gödrök között, zsiros papirosokat nyalogatva és csontot kaparva ki a felturt göröngyök közül. Most nincs vásár, abonyi tehenek legelnek csak a gyepen, ez a rét Füzesabonyé, a község tulajdona. Aki legeltet, az tehenenként, járásonként a falunak bizonyos összeget fizet, ebből az összegből tartja a falu a csordást és; számolja el az államnak a terület után kiszabott adót. Most nincs vásár, nem mintha nem lenne mindenkinek eladó malackája, lesóványodott tehene, amit már tartani is képtelen, a helyzet azonban az, hogy senki sem vesz, mindenki csak elad. Már illetőleg csak eladna, ha akadna a jószágra vevő, mert ezen a környéken gyakori az aszály, ember, állat sorvad és soványodik, alig látni ezen a vidéken bőtejű, fiatal fajteheneket, erőscsontozatú malacokat és kemény munkától meg nem roppant, idő előtt ki nem vénhedt lovakat. Akár erős, munkától meg nem, roppant parasztokat is alig, középtermetű és inkább alacsonytermetű ez a nép, amely lakja ezeket a kósza utak mentén szétszórt községeket, Dormán-

dot, Besenyőtelket, Tárkányt és Poroszlót.

Sovány eper és igénytelen afrikai akácfák között halad a kocsink, alig kétkilométeres ez az út, az is nyilegyenes, bizonytalan kalandokat magától mereven visszautasító. Hogy is kerülhet egy ilyen egyenes út erre a világra, miféle távoli boldog csillagzatról csöppent ez elénk, a logika és az ésszerűség oly' kevésbé méltányolt jelképeként. Palóc kocsisoknak álma ez az út, akik megrakott vagy üres kocsijukon bóbiskolva szabadra engedhetik a kantárszárát, anélkül, hogy bóbiskolásukat megszakítanák. Hosszan, akár a horizont, nyulik el egy mély árok az országot keresztezőn, ez a Csörsz-árok, beomlott partjaival, és dombosrahányt, magas oldalával. Tokajtól indul ez az árok, lenyúlik Árokszállásig, hogy valamikor, talán egy évezreddel vagy még előbb, tervszerű csatornázás céljaira épült, alig kétségbevonható. Elmult hun vagy avar időkből maradhatott meg, akár az a néhány jelképes domb, amely a síkságból kiemelkedik, látszólag értelmetlenül. Hun és avar parasztszontjait takarják most ezek a sulyos domboldalak, olyan hun és avar parasztszontokét, akik valamikor a csatornaépítésben résztvettek, verekedésekben vagy napszúrásban ott meghaltak vagy szétépték őket valamiféle vadállat. Ki tudja miféle oknál fogva a csatornaépítés abban maradt, talán kelta vagy trák „hordák” támadták meg a legeltető réteket vagy valamelyik hun vagy avar vezér rosszat álmodott és ahelyett, hogy békés és termékeny munkálatokra serkentette volna a népet, legényeivel összetereltette a parasztszontokat és a törzsi törvény értelmében maga előtt hajtotta békés telepeket gyújtogatva, a nyilván akkor is csak kinjában ordító csapatot. Él ez a törvény, nem egy kiszáritásában félbemaradt mocsár, nem egy betemetett omladék, alapjaiban felépített, de félbeszakított, pusztuló vasútvonal emlékeztet erre, még ma is a barbár időkre hivatkozón.

Már Dormánd felé közeledik a kocsin, a józanok előtt alig érhető izgalommal szemlélem a rég nem látott, de azért számomra mindig emlékeztető és soha nem feledhető tájat. Ezen a réten kóboroltam gyerekkoromban, karácsonyi szünidők idején a ködben, néha késő éjszakáig kimaradva a házból, rejtélyes erőktől hajtva, rövid nadrágban és vékony harisnyaiban. Ebben az időben olvastam Haeckelt és Darwin, Weinigert és Rousseaut, Adyt, Tosztojt és Flaubert-t. Tél volt és az árkokat az út mentén betemette a hó, kopott jégtáblák fedték a fertőket és a közeli faluban kutyák ugatását kavargatta a szél. Durvatörésű darabosságban alakulgatott ki ebben az időben előttem a világ, eretnek olvasmányaim tejszerűen keveredtek az egri papi tanárok kenetteljes és céltudatos tanításaival, nem láttam még világosan, hogy mely eszmék azok, amelyek miatt szégyenkezhetem. Mindenesetre hajtott valami, arra is emlékezem, hogy mérhetetlenül züllöttnék és elveszettnek éreztem magam, minden értelemben megfertőzöttnék, talán piszkosnak is, hisz mindennapos fürdővel még akkor sem számolt az akkori falusi és kisvárosi civilizáció. A vér, amit magamban hordtam, nyugtalan volt és módfelett szerencsés keveredésű. Emberi magatartást diktált ez a vér, egészen szokatlanul, a furcsa keveredés következményeképpen. Sok mindent kibírni tanított meg viszont a táj, ellenállást, érlelőn és bizonyos foku barbárság szükségességét ebben a világban igazolón. Már, mint kisgyerek is a természettel éltem szoros kapcsolatban, a környékbeli tanyákon és gazdasági udvarokban szemlélttem először állatok közönségét, ott nevelkedtem, ha szégyentkeltő megkülönböztetésben is a parasztyerekekkel, ott tapostam tilalmak dacára a tőzeget és csépléseknél ugyancsak ott hánytam a pelyvát. Ez nyilván alkalmatlankodás

volt a részemről, de falun ennyit minden gyereknek elnéznek. Itt heveszttem nyáron a buzatáblák között, itt kugliztam vasárnaponként a legényekkel. Itt hallgattam éjszakánként a nyitott ablakon át a közeli vonatok robogását, ide érkezett meg apám a háborúból kétségbeejtő állapotban, hosszú és gondozatlan szakállal, halálát siettető emlékekkel. Itt szivtam a port és itt tüzött rám kegyetlenül a nap, itt nyert értelmet előttem az otthon és végső értelemben a „haza”, amely részemre soha sem jelentett kevesebbet, mint a falut, az udvart és a házat, amelyben éltem, és végső fokon az ágyat, amelyben megláttam a napvilágot.

Még mielőtt beérne az utas Dormánd parasztházai közé, lassan haladó juhnyáját lát az ürgelukaktól feltúrt ugaron. A juhok Tárkány felé igyekeznek, Tárkány körül terül el az egeri káptalan egyik birtoka. Több, mint százezer hold szántó, erdő és legelő dicséri az egeri főpapak szorgosságát, erdőn, szántón és legelőn kívül sok kő- és szénbánya, szeszfőzde és malom honorálja még a testület istenhívó ájtatosságát. Ez a száz-ezer hold szétszórva fekszik Kétutközben, Hidvégen, Szihalmon, Borsodban, Hevesben és Hajduban, tucatszám nagykiterjedésű tanyák, ispán-ságok és intézőségek körül. A tárkányi föld javarésze az egeri főkáptalané, a tárkányiaké viszont a hir és a dicsőség, övék a halottlátó asszony. Nagy a hire ennek a halottlátó asszonynak, mellette a dormándi kombinált jós és halottlátó asszonynak a hire is elenyészik, akár az éjszaka elmúltával összezsugorodó szellemek. Sárosközben lakik ez a tárkányi halottlátó asszony, elhalt urak és parasztok, katolikusok és zsidók szellemei töltik meg időnként a házat, és bizonyos alkalmakkor egy-egy kivételes állapotban lévő megjelenik. „Halottak vesznek körül” — mondja látogatójának a halottlátó asszony, aki felkereste batyuval Szolnokról vagy autón Debrecenből, néha Pestről és Dunántulról, — „a halottak megtöltik a szobát, mint szólnak, csak intenek”. Élőkről soha sem beszél, mindig csak halottokról és halottokról. „Vizben uszó halottat látok” — mondja a halottlátó asszony, — „nyakán kötél lóg és kezében tart összeszorítva egy fülbevalót”. Elhalálozott parasztok, kereskedők, kupecok, papok, kézművesek és katonák szellemei töltik meg a halottlátó asszony házat, jelképek alatt roskadoznak a falak, hogy ki volt Berzsenyi vagy Bródy Sándor, azt esetleg nem tudja a falusi kántorné, hogy létezik valami Babits nevezetű író Magyarországon, abban esetleg a magasrangú miniszteriális tisztviselő neje kételkedhetik, a szocializmust az „értelmiségi osztály” tagjai is összetéveszthetik a vegetarianizmussal, de a halottlátó asszony hire még messzi vidéken is él. Babonás parasztok érkeznek Tárkányra és Dormándra messzi vidékről, hogy halottaik kívánságai és állapota felől érdeklődjenek. Babot hoznak, fejtett babot, lisztet, tojást, pár csirkét és sivitó malacot, a puszta e primitív fizetési eszközét, éppen csak hogy nem „dolgozzák le” a halottokról szerzett értesülések árát a halottlátó asszonyok házatáján. Előljárástól és a különböző egyházaktól megtürt működésük következtében boszorkányokkal és hazajáró lelkekkel zsufolt a vidék, a szellemi táplálékot még mindig a kalendáriumok és a füzetes ponyvaregények képviselik, de hogy a saját élete, gazdasági, egészségügyi és szellemi állapota is kalendáriumba és ponyvaregénybe való, azt az éhinség eredményezte nélkülözés, a föld és munkanélküliség, betegségek valóságának jelképeken túli és inneni állapotában sem tudja még a paraszt.

(Folytatjuk)

A D. GUSTI-FÉLE ROMÁN SZOCIOLÓGIAI ISKOLA

Irta: BÁNYAI IMRE

A D. Gusti vezetése alatt álló szociológiai iskola módszere és gyakorlati munkája következtében a román szociológiai irányzatok között kétségtelenül a legelső. A szociológia fasisztikus átértelmezésével szemben a D. Gusti-féle *Institutul Soriul Român* (I. S. R.) a szociológia tárgykörét a népben és a népért jelöli meg s így ennek a politikától különben szintén befolyásolt tudománynak népi-demokrata szint ad.

Az iskola általános jellemzése. A Gusti-féle társadalomtudományi iskola kiindulópontja a társadalomtudomány különös helyzete. A társadalomtudomány multja aránylag rövid s ezért — valamint összetett anyaga s a tárgyában adott politikai tendenciák következtében — mind-ezideig nem tudott egységes, praktikus és tárgyilagos módszerre szert tenni. Am nemcsak a módszer tisztázatlansága, hanem a társadalomtudomány más tudományokkal való összefüggései is akadályozták eddig a társadalomtudomány tiszta tárgyilagos tudományként való kialakulását. A társadalomtudomány a történefilozófia, a társadalomfilozófia, ismeretelmélet stb. rokon disciplináiból vált ki s ezek az idegen elemek még ma is éreztetik hatásukat benne, amidőn spekulatívvá, szubjektívvé s előítéletekkel telítetté teszik. Másrészt: a politika, melynek erős az összefüggése a szociológia tárgyával, a közösséggel ugyancsak károsan befolyásolja nemcsak a tárgyát, hanem a célját is. Így a szociológia jóformán csak az előbbi idegen elemektől való megszabadulás után lehet tudomány. Ezenkívül: az eddigi társadalomtudomány csak elmélet halmaz, hol minden egyes elmélet eleve fogalmazott itéletek és politikai tükröződések, nem pedig tudományos eredmény. A szociológia tudománnyá válásának feltétele gyökeres leszámolás „elméleti” megkötöttségeivel. A Gusti-féle iskola szkeptikus az eddigi szociológiai elméletekkel szemben s az elméleteket csak akkor fogadja el, ha azokat a tény-ellenőrzés igazolja. Felfogása szerint minden elmélet helyességét a tények döntenek el. A valóság az elmélet próbája. A Gusti-féle iskola így állandó felülvizsgálója — legalább is abstrakte — az eddigi szociológiai elméleteknek: vizsgálja a társadalmi élet sokaságát, hogy az elméletek sokaságát bírálni és értékelni tudja. Megszabadít a filozófiai előítéletektől, elveti a szubjektívizmust; — a politikát a tudományos szociológiai függvényének szeretné tekinteni s csak annak a tudományost politikának a hive, amelynek alapja a szociológia által értelmezett társadalmi tény. S mert a szociológiának eddig nem állott rendelkezésére kellőkép' megbízható és tudományosan feldolgozott tényanyag, a dilettáns politika és a metafizikai csökevények terére utalja az eddigi társadalomtudományi elméleteket is. Első célja azonban sohasem a meglevő elméletek bírálata. Célja: a ténykeresés, hogy ezekből következzem tudjon s ha majd kellő tény áll a rendelkezésére, akkor az elméletek tisztázását is elvégzi. Nem a valóságról szóló elméletet keresi tehát, hanem magát a valóságot. Az elméleteket csak mint lehetőségeket veti föl, amelyeknek végleges és egyetlen bizonyítéka kizárólag a tény. Az iskola tagjai a valóság-fanatikusai, akik a valóságot konkrét formájában akarják megragadni s nem iskolásan, előítéletekkel közelednek feléje, hanem kíváncsian, empirikusan és tárgyilagosan.

A módszer. A Gusti-féle iskola empirizmusának eszköze a megfigyelés (leírás, ankét, kísérlet, közvetlen részvét, stb.). Elfogadja azonban

— bár erős megszorításokkal — a történelem tanuságtételeit és adalékait s a társadalomtudomány rokontudományainak eredményeit (etnográfia, stb.) is. Ezeket az adalékokat viszont — különösen a történelmieket nem tekinti teljesen megbízhatóknak, mert azok szociológiailag iskolázatlan embereknek esetleg jóhiszemű véleményei csupán. A közvetve nyert adatok értéke mindig eltörpül a közvetlen megfigyelés eredményeinek értéke mellett. A közvetlen megfigyelés lehetősége a közösségi folyamatokban, vagyis a szociológiailag egységet alkotó közösségekben adott. A vizsgálat tárgyává tett közösség összes szociálisan számbajehető tényeinek a feldolgozása, összegyűjtése és monográfiában való leírása a Gusti-féle iskola legjellemzőbb munkaterülete, illetve módszere. Ez a módszer náluk szinte kizárólagos, minthogy szerintük a vizsgálódások végső rendszerbefoglalása a monográfia a szociológiai ismeretek tárháza. A monográfia a szociális egység képe. S bár elvileg vizsgálhatók nagyobb egységek (ország, esetleg ország) vagy csak egyes vonásokban egységet alkotó csoportok (munkabértablók, falusi gazdák költségvetése, stb.) szociológiailag mégis az a vizsgálat a legértékesebb, mely a szociális tényezőket teljes egységükben, az adott hely közösségének egész életfolyásában ábrázolja. Ebből a szempontból a kis szociális egységek, amelyek vizsgálata könnyebb, előnyben részesülnek a nagyobb, átfogóbb egységekkel szemben. A módszer így utal a falu-szociológiára, illetve a falu monografikus feldolgozására. Valamely falu monografiája magába tartozik ölelni a szociológiai megfigyelés minden válfaját (demográfia, sociográfia, munkaeszközök kérdése, babonás hiedelmek, népviselet, táplálkozás, stb.) Csak így nyújthatja a falu integrális képét. A falu konkrét szociális egységét totálisan, s minden előítéllettől mentesen kell vizsgálni. A falumonográfia elvileg azonban csak egy széleskörű monográfiai mozgalom kezdete, mert a feladat: az egész ország feltárása monográfiákban. Valójában így az igazi szociológia csak az egész világ monográfiai feltárása után lehetséges s miután erre a Gusti-féle iskola nem számíthat, a feladat legalább Románia általános monográfiája. Ezért nevezik magukat 'román' szociológiai iskolának.

A cél. A szociológia tárgya a társadalmi tény. Ez a fogalom azonban kevésbé tisztázott. Az eddigi szociológiai iskolák a társadalom egészének a vizsgálatára törekednek. Ez azután általánosításokhoz, előítéletekhez és valósághamisításhoz vezetett, miért is a társadalom elvont fogalma helyett a konkrét társadalmi közületek vizsgálata váltotta fel. Ebben az összefüggésben a társadalmi tény konkrétan adott közösségi életforma. Ezért a monográfiai iskola tárgya mindig valamely adott közösség élete. Általánosabb törvényeket u. i. csak az ezekre a közösségi csoportokra vonatkozó törvényekből lehet alkotni. E törvények értéke a vizsgált tények számától, a megfigyelések természetétől stb. függ. A monográfiai kutatás végcélja így az adatgyűjtés és feldolgozás nehéz munkáján keresztül a szociológiának mint tudománynak a megteremtése. Ha a monografikus kutatás elérte célját s a szociológiát, mint tárgyilagos tiszta tudományt megteremtette, akkor tudományos megalapozást nyújt a politikának is. A jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján a politikát legfeljebb befolyásolni lehet.

A gyakorlat. A román faluszociológia nem elmélet a valóságról, hanem a valóság megfigyelése. Munkamódszere kollektív. A faluvalóságot, elsősorban helyszíni szemlék révén tanulmányozza. Ez viszont kollektív megszervezett, kellőképp kitanított kutató-osztagokat tesz szükségessé. A kutató-osztagok (a Fundatia Regală és a I. S. R. vezetése alatt) rendszerint egyetemi hallgatókból és specialistákból rekrutálódnak,

akik bizonyos időtartamra kimennek a megjelölt faluba, amit aztán minden szempontból megvizsgálunk, minden szociológiailag számbajöhető tényt feldolgoznak és rendszereznek. Ez a falumunka már hosszú évek óta folyik s az I. S. R. már számos falu teljes monografiáját feldolgozta. — A monográfiai irányzat azonban nem elégzik meg a helyszíni falukutatásokkal, hanem ezeket a kutatásokat gyakorlati falumunkával **társítja**. A kutató-osztagok nemcsak megvizsgálják a falut, hanem aktíve kihatnak a falura s a falut igyekeznek kulturális s más szempontokból átalakítani. Ez a kulturális tevékenység a kultúra konkrét értelmezésén alapszik. Nem ismerik el tehát a népkultúra absztrakt fogalmát, „Népkultúra” nincs, csak konkrétan adott népközösségek konkrét kulturája. Ezért a kultúra terjesztése közben a falvak konkrét kultúr-szükségleteihez igazodnak. A kultúra azonban nemcsak intellektuális kultúra. A falunak intellektuális kultúr-szükségletei mellett vannak más természetű szükségletei is. Így vetődik fel azután a munkakultúra, az egészségkultúra, stb. kérdése. Nemcsak könyvtárak alapítása aktuális, hanem a higiénia feljavítása, a munkamódszerek racionális megjavítása, a babonák elleni küzdelem, stb. A falunak totális kulturára van szüksége. Ez a totális kultúra azonban a szóbanforgó csoport sajátja legyen s ezért nem szorítható be az általános népkultúra elvont kalodájába. Mindig az ép' adott közösségre kell vonatkoznia és azt egészében felölelni, de nem felülről lefelé, hatalmi és közigazgatási uton, hanem alulról felfelé a népközösség aktív ereje révén, miután a hatalmi uton propagált kultúra lesiklik a faluról és asszimilálhatatlan. A kultúra alulról felfelé teremtődik s ezt a folyamatot kell a kutató-osztagok aktív munkájának befolyásolni. A kutató-osztagok viszont nem szabad, hogy lényegileg megváltoztassák a falu történetileg kialakult kulturáját, mert az ilyen kultúra mesterséges és nem lehet tartós, ezért a régi kulturát kell racionálisan továbbalakítani s kifejleszteni a paraszt-kulturát, nem pedig eltüntetni. Hogyan? A reális helyzet tudatosításával. A kulturális akció közvetlen: a helyszínen játszódik le, az értelmiségi kutató-osztagok és a falusi közösség együttélése révén. A kutatók kulturális akciója kettős: minden parasztból szociális lényt kell teremteni, hogy így megmerteremthesse különleges parasztcivilizációját s megváltoztatni a falvak adott szociális körülményeit és gondolkodását. Ez a kettős befolyásolás viszont úgy történik, hogy a falukutatás periódusában a kutatók gyakorlati példát szolgáltatnak a kultúra-teremtés munkájából s egyúttal a paraszti elemeket bevonják a kulturamunkába. Parasztiskolákat, mezőgazdasági iskolákat állítanak fel, összejöveteleket tartanak. S mert a kutatók számszerűen s a feldolgozandó anyaghoz mérten kis számúak s új kutató-osztagok felállítása anyagi nehézségekbe ütközik, ezért D. Gusti szükségesnek tartja a kötelező szociális szolgálat bevezetését. Pap, tanító, főiskolás ne kezdhesen addig foglalkozáshoz, ne nyerve el addig diplomáját, amíg bizonyos ideig szociális falu-kutató munkát nem végzett. A militáns aktív szociológia így nemcsak elméletileg, hanem a gyakorlatban is ellene fordul a csupán értelmező szociológiának. 1934 óta, amióta az első osztagok a falvakban megjelentek, a Fundatia Regală jóvoltából 24 községet vizsgáltak és hatottak át. A kulturális áthatás az iskola osztálykötöttségei következtében természetesen sok tekintetben maradt, a változtatni akarás nem a lényegre tört, megmaradt a felszínen, de még így is sokat végeztek. Ugy a végzett kulturamunka, mint az iskola jellemzésére álljon itt pár adat. A kutató-osztagok a 24 faluban 1934 nyarától kezdve 55.571 orvosi kezelést, 9731 szifilisz elleni injekciót, 5606 gyermekvizsgálatot tartottak. Felállítottak 4 népfürdőt, terjesztet-

ték a sportot, mintaszántást végeztek 641 hektáron, 6240 esetben mezőgazdasági tanácsot adtak, építettek 3 községi istállót, furtak 126 kutat, rendeztek 87 népünnepélyt, tartottak 710 kulturális előadást, kiosztottak 4091 könyvet, alapítottak 42 kulturházat, építettek 2 kulturházat, tartottak 222 templomi prédikációt, szétszítottak 2064 szentképeit, kitároztak 6 templomot, stb., stb.

Az iskola társadalmi háttere. A monográfiai irányzat indítékai kétségtelenül tudományosak. Ilyenek elsősorban a román faluvalóság hiányzó szociológiai feldolgozása, a pontos statisztikák hiánya, az eddigi román szociológiában burjánzó metafizikai hagyományok stb. Ezek mind új kutatást és új munkamódszert követelnek. A tudományos indíték mellett van azonban fontosabb és jellemzőbb indíték is: a monográfiai iskola társadalmi bázisa.

A kutató-osztagok beszámolóí, jelentései, levelei, a tárgyörükben adott faluseretet sajátos narodnyikizmusról tesznek tanuságot. A kutató-osztagok korántsem a tudomány indifferentizmusával közelednek a falu felé, hanem melegen és szeretettel Ez a népiránti aktív odaadás, a nép e kétségbevonhatatlan szeretete társadalmilag a polgári rend baloldalára helyezi a monográfiai iskolát. Az is tény, hogy a demokratikus kispolgárság értelmiségi rétege közeledik főleg a falu felé, miután annak vezetését igyekszik megszerezni. De világosan látszik a monográfiai iskola társadalmi bázisa az iskolának, a parasztcivilizációról vallott elméletében is, mely feltétlenül rokon a parasztság szupremáciáját hirdető politikai elmélettel (parasztállam). A monopoltóke szakaszaiban u. i. a kispolgárság osztálytörökvései — nálunk is, ahol a monopoltóke szánálása többek között a kispolgárság terhére történt — gyakran kiütököznek az általános osztálykeretből, politikai reformtörökvések formájában. A kispolgárság igyekszik az ellentétes osztályok közti helyzetét koncessziókban biztosítani. Ezért szüksége van a népre, a tömegekre s reform törökvéseivel így gyakran fordul a tömegek felé. A nép, elsősorban a falusi-nép szociológiai vizsgálata azután ennek a programnak a jegyében történik.

A D. Gusti-féle iskola módszere szintén visszatöröközi az iskola társadalmi jellegét. A radikális empirizmus mindig a politikai demokrácia s ezen túl a kispolgárság életszemlélete. A kispolgárság mindig csak a csupasz valóságot, a ténnyt látja s nem kutatja a tények mögötti erőket. Szerkezete kerül a mélyebb absztrakciókat, minek következtében csak a megformálatlan valóság érdekli. Ugyancsak magán viseli a kispolgárság jellemző vonásait az iskola kulturális akciója. Törökvése legmélyén a falut nem akarja megváltoztatni. A falusi kulturát csak a ma adott sikon akarja tovább fejleszteni, — népies irányban. Persze vitatható, hogy ebben a népies irányban mennyi a régi feudális és mennyi a mostani tőkés elem. (Így éppen a monográfiai kutatás derítette ki — talán akaratlanul — a ruházkodás és a régi osztályviszonyok közti összefüggéseket.) S mert a mai összefüggések kereteit óvakodik meghaladni, ezért törökvései korántsem horizontálisak. A kulturakció lényege a ma adott valóságterületen a falu sztatikus értelemben vett átszervezése. Kispolgári jellemvonás még a tulkonkretizálás s a faluközösségek izolálása. Kétségtelenül: a társadalmat in concreto nézi, a konkrét szociális egységek mögötti nagyobb egységeket s a kis egységek összefüggéseit azonban nem látja. Összefoglalóan: a monográfiai iskola tárgya: a nép; alapja: demokrata kispolgárság.

A monográfiai iskola bírálata. A monográfiai iskola tárgymeghatározása, módszere és osztályfunkciója következtében a népvalóság fel-

derítésének távolról sem pontos eszköze. A népváltság komplex kérdését akarva nem akarva megmáskítja. A végzett értelmezések, a tények gyűjteménye s a kulturáció azonban tág lehetőségeket nyújt egy fejlettebb szociológia, mint egy tervszerűbb kulturpolitika számára. A monográfiai iskola helyes bírálatából az iskola meghaladása bontakozhat ki.

A monográfiai iskola általános vonása a radikális állásfoglalás az absztrakt szociológiával szemben. Ebben az állásfoglalásban általában elveti az elméleti szociológiát s korainak és elhamarkodottnak minősíti. Ugyanakkor azonban egy másik (ellentétes) végletet hirdet: a tény mindenhatóságát az elmélet fölött. Így azután helytelen összefüggést konstruál a valóság és annak összefoglaló, magyarázó elmélete között. Minden empirikus doktrinának közös hibája ez. A szociológia gyakorlati munkája — mint amilyen a monográfiai iskola kulturpolitikája — nem nélkülözheti az összefoglaló elméletet. Nem lehetséges a falu kultúr-szükségleteihez mért helyes kulturpolitikai akció, ha a falu kultúr-szükségleteiről helytelen a kép, ha a különböző szociális kulturtevékenységeket közös nevezőre hozva egyformán kezelik. A monográfiai iskola általában elhanyagolja a fejlődés, a történés, a folyamat tényét; sztatikus, — nem akar meghaladni semmit. Az életet csupán adott, nem pedig egyuttal meghaladható ténynek tekinti. Ezért a monográfiai iskola ép' módszere révén alig alkothat elméletet, ha szigorúan ragaszkodik módszeréhez. Módszere kizárja egy monográfiai uton létrejött elmélet lehetőségét.

A geográfiai izolálás ténye, amely annyira jellemző vonása a monográfiai iskolának szintén hibás. Az egyes kisebb telephelyek körül csoportosult közösségek élete a legszorosabb viszonyban van egyrészt más kisebb egységek (a kölcsönhatás ténye következtében), másrészt nagyobb, átfogóbb egységek életével (társadalom), amelynek csak tartozékai. A monográfiai irányzat, tulkonkrétizálva a társadalmi közösségeket, egy-egy ilyen lokális közösségi csoportot önálló egységnek vesz és azt (bár) totálisan, de más csoportoktól izolálva vizsgálja. Ugy véli u. i., hogy valamennyi konkrét társadalmi egység rajzából előáll az egész társadalom képe, vagyis kutatóeszköze a teljes indukció. Ezzel többek közt kizárja a következtetés módszerét; a szociológiát egyszerűen leíró, ténygyűjtő tudománynak tekinti s így megfosztja a tudomány jellegétől. A társadalom azonban nem konkrét közösségek gyűjteménye, nem mennyiségi viszony, hanem új minőség, amelynek törvényeit az alkotó egyedek résztörvényei nem tartalmazzák feltétlenül. A szociológiailag egyedül helyes út a konkrét közösségek közül azoknak a kiválasztása és megvizsgálása, amelyek társadalmilag a legerősebb hatást gyakorolják s a melyeknek résztörvényei így a leginkább felelnek meg az egész törvényeinek, amelyek mindennapi életünkben a legerősebb szociális meghatározók. Azonkívül: nem minden közösségi csoport életjelenségei alkalmasak szociális indukcióra; nem minden tény dolgozható fel törvénnyé; a kiválasztott tény szoros kapcsolatban áll a tény hatófelületével, tipikus voltával, a fejlődés folyamata alatt betöltött szerepével. Marxnak egész kis számu megfigyelés adott alkalmat az érték-többlet elmélet megalkotására, Durckheimnak a primitív-vallás elméletének megteremtésére, stb. A monográfiai iskola mellőzi a várost, a városban a lejátszódó szociális tényeket, az ipari kérdést, a gazdasági determinánsokat, stb, ami azt jelenti, hogy nem értékkel, nem különböztet. A túlságosan konkrét értelemben felfogott individualizált csoportszociológia elmélete következtében nem található meg az összefüggéseket

az egyes csoportok s a nagyobb egységek és azok társadalmi életjelenségei között (gazdaság, vallás, jog, stb.) Izolál, nincsenek relációi. Nincs társadalmi okság-elmélete (aminthogy az empirizmusnak nem is lehet). A monográfiai empirizmus visszájára fordított metafizika. Az előbbi csak a tény, az utóbbi csak a lényeg, az „örök törvényt” látja. A tény és lényeg egybeesése, dialektikus összefüggése számára ismeretlen. A monográfiai leírás tudományos beszámoló. Amit ad: tényhalmaz. Vajjon nyerhetők-e ebből a társas élet törvényei? Igen. De csak módszere túlhaladásával és kiegészítésével. Ha tényeit tudományosan dolgozza fel.

A monográfiai iskola csak a faluval törődik. S bár elméletileg elismer más monográfiákat is, mégis gyakorlatilag kizárólag a falu az érdeklődési köre. Persze, nem vitás, hogy — különösen egy haladottabb szociológia számára — sok az érdekes mondanivalója, ám a tárgy e kizárólagossága előtérbe tolja a tudomány tisztaságának a kérdését. A tiszta szociológia viszont az összes vonatkozásokat vizsgálja s nemcsak a falut. A falufetisizmus a kispolgári osztálytörekvések reflexe. A narodnyik-szociológia e kötöttsége kifejezésre jut a kulturpolitika felelősségében is; amidőn a paraszti civilizáció megtartását és továbbépítését célozza, holott ennek a parasztcivilizációnak az anyagi és szellemi tényezőit ép' a falu-osztagok mutatták be a babona, az alkoholizmus, a gyermekhalandóság, a kevés és rosszul művelt föld, stb. képében, nem is említve, hogy amit ők parasztkulturának intencionálnak az valójában a polgárság falusi vonatkozása. Így a parasztcivilizáció fogalmában e narodnyik-osztagok ténylegesen a mai összefüggéseket védik s a kulturpionirok különben igen lelkes és szubjektive jóhiszemű, sőt gyakran objektive is hasznos munkája a kulturpionirok osztályrendjét viszi a faluba.

A monográfiai iskola érzéketlenül viselkedik az idővel, a történelemmel szemben. Számukra a falu sztatikusan adott. S amikor a mai társadalmi fokon és tényezők mellett a paraszt szociális átdolgozását s közösségi érzésének kialakítását célozzák, akkor mellőzve a parasztságra kikerülhetetlenül ható polgári tényezőket — utópisztikusak. Fiz már azért is valószínű, mert a kultúra anyagi alapjait nem ismerik el. Hiába létesítenek parasztiskolákat, végeznek minta-szántásokat a földbirtok megosztás tényét, a termelési erők elmaradottságát, stb., szóval a kultúra anyagi tényezőit sem megváltoztatni, sem befolyásolni nem tudják és nem is akarják. A falu gondolkodásának átalakítása nagyon szép törekvés, ez azonban csak az élet általános gazdasági és ideológiai megváltoztatásának lehet a fázisa.

Amit a D. Gusti-féle iskola hozott az a tények tagadhatatlanul érdekes tömege. Amit nem adtak, az a falu törvényszerűségei, életének anyagi és szellemi tényezői, a falura ható erők, a faluból kiinduló visszahatások, stb. egyszóval a falu tényleges szociológiája. A falut csak a maga izoláltságában, lokális konkrétizálásában ismerik, nem pedig a mai létviszonyait, tényezőit s az osztályok, a gazdasági meghatározók, a felépítmények összefüggéseinek elméletét és tényét. Nem dialektikus a gondolkodásmódjuk. Mindezek ellenére azonban a mai román szociológiai irányzatok közül a leghaladottabb szociológiai törekvés. Kimutatta elméletileg, hogy a szociológia tárgya nem lehet csak a társadalom, hanem a konkrét közösségek is. S bár így tagadja a társadalom megvizsgálásának lehetőségét (különösen a mai anyagismeret mellett), mégis ez a megállapítása kellő helyesbítésekkel a konkrét szociológiai vizsgálat indítója lehet. Elvetette a szociológiai történetfilozófiai és spekulatív elemeit, kihangsúlyozva a tények jelentőségét. Módszertanilag fon-

tos ujitása a közvetlen megfigyelés, a faluvizsgálat. S bár ennek az empirista módszernek a hibái nyilvánvalók, nyilvánvaló az is, hogy ez a módszer kellő revízióval a szociológia egyik igen fontos megismerési eszköze. A módszer lehetőséget nyújt más szempontok bevonása révén a dialektikus hasznosításra. Ugyan így a monográfia, mint a társadalmi tények leírása, bár még nem szociológia, de kapcsolatban a társas élet eddig felfedezett törvényeivel és tényeivel, ösztönzője lehet az ilyen irányú továbbkutatásnak s a szociológia pozitív előrehaladásának.

Fontos eredménye a monográfiai iskolának a kollektív kutatási módszer, minek révén kiküszöbölődnek a kutatás szubjektív és spekulatív elemei. A kollektív munkamódszer különben is jó szociológiai iskola. A kutató értelmiségiek és a nép közt a kapocs kimélyül s ebből a kapcsolatból elsősorban a kutató-osztagok tanulnak.

További eredmény: a militáns szociológia doktrínája, mely annak a kifejezése, hogy a monopolkapitalizmus idején egy elmélet sem lehet társadalmilag közömbös és inaktív. A szociológia aktivizálása (azé a szociológiáé, mely az osztályok tusájában a leglényegesebb tudományos mozzanat) a kispolgárság oldalán az elmélet és gyakorlat elvileg helyes értelmezéséből származik. A politikai szociológiában megtestesülő aktív szociológia bár egy szűk osztály érdekében, de mégis a helyes viszonyt ismeri fel. S ha kulturpolitikája mélyen ott is rejlik a kispolgár félszeg időszertlensége, mégis a monográfiai iskola nyult hozzá legelőször a falu valóságához az összes elismert diszciplínák közül.

A monográfiai iskola elmélete és gyakorlata továbbfejleszthető a helyes irányban. Ott, ahol az empirizmus végződik, kezdődhet a dialektika s a szociális monográfia felolvadhat a dialektikus materializmusban. A sztatikus-falu kulturpolitikája átcsaphat dinamikus, szociálisan aktív kulturpolitikába. Különösen két eddig érintetlen területen fejleszthető a monográfiai iskola módszere tovább: a nemzetiségi és a városi osztályok területén. A rendelkezésre álló adalékok ennek a két területnek a valóságát tükrözik a leggyengébben s ezért a nemzetiségi és osztálymonográfia indítéka még erősebb, mint a falué.

A kutató-osztagok munkája kétségtelenül nem változtatta meg a falut. Mai módszerei, világnézeti kötöttségei s az osztályviszonyok mai állapota miatt lényegében nem is változtathatja meg. A falu azonban megváltozik az objektív szociális tényezők hatása következtében. Ez a változás viszont, mint a kutató-osztagok ténygyűjteményei igazolják, nem a monográfiai iskola által intencionált kulturális emelkedés jegyében történik. A pauperizálódás, a gyermekhalandóság, a betegségek, az analfabetizmus, a babonák — nem csökkennek, sőt egyes falu-romboló tényező hatása állandóan fokozódik. Amilyen mértékben változik a romániai faluvalóság a parasztság adott összefüggések közti helyzete következtében, amilyen mértékben válik a falu etnográfiai és kulturális közület helyett, aminek a monográfiai iskola ma még tekinti, a gazdasági ellentétek által morzsolt közületté, olyan mértékben változhatik meg a kutató-osztagok látköre is. A falu és a kutató-osztagok dialektikus kölcsönhatásában a változó népválóság megváltoztathatja a kutató-osztagok szociális állásfoglalását s revidálhatja a monográfiai iskolának a népválósághoz és a népiaspirációkhoz viszonyítottan maradi jellegét s az egész iskolát a tényleges népi demokrácia vonalára helyezheti.

JEGYZET. A *Sociologie Românească* februári számában a monográfiai iskola egyik képviselője, Octavian Neamtu beszámol az ardeali magyar falu-

mozgalom állásáról. Beszámolójában érinti a magyar falumunkával szemben történt magyar állásfoglalásokat. Ebben a beszámolóban O. Neam u azt a különös vádat emeli a Korunk ellen, hogy elutasítóan és gúnyosan viselkedik a parasztsággal szemben s ironizálja a falumozgalom törekvéseit ellentétben a Helikon-nal, amelynek osztályképletét különben a cikikíró ismeri. Szükségesnek tartjuk leszögezni, hogy az ardeali falumozgalom, amit a Korunk állítólag elvet a szlovenszkói Sarló által kezdeményezett falumunkának a visszénye csupán. A Sarló által kezdeményezett falumozgalom az ardeali falumozgalmak példaképe. Viszont ugyanazok a Sarlósok, akik az ardeali falumunka mintaképeül szolgáltak, állandó munkatársai voltak a Korunknak. Ugyanazok, akik Szlovenszkón falumunkát végeztek, a Korunkban számoltak be a falumunka végső szociológiai eredményeiről. A Sarlósok keleteurópai analízisei, amelyeknek kiindulópontja a Sarlósok falumunkája volt a Korunkban láttak napvilágot. De függetlenül a Sarlósok ily' irányú aktivitásától a Korunk hívta fel a magyar közvélemény figyelmét a parasztság s nem utolsó sorban a román parasztság helyzetére, megelőzve ezzel minden folyóiratot — beleértve a monográfiai iskola folyóiratait is. Az agrárválság által sújtott falu gazdasági, szociális, sőt kulturális helyzete, ha nem is minden vonatkozásban, de legfőbb pontjaiban állandó tárgya a Korunk tudományos érdeklődésének. O. Neam u jóhiszemű tévedését kénytelenek vagyunk korrigálni éppen az általa képviselt társadalomtudományi iskola valóságsszeretete nevében. Hisz a valóság alapos megfigyelésének és ismeretének tétele nemcsak az objektív szociális tényekre, hanem az ezekről történt állásfoglalásokra is vonatkozik.

U R A K   A   T A N Y Á N

Irta: VERES PÉTER

Részlet szerző rövidesen megjelenő önéletrajzából. (A szerk.)

...A tanító félelmetes volt. Nekem is, mint a többi parasztgyereknek, amíg iskolába nem jártam, a tanító olyan mumus volt, mint a picikéknek a tollászsídó vagy a kéményseprő. Mindig avval ijesztgettek, ha nem jól viselkedtem, hogy majd így meg majd úgy a tanító megver, ha nem tanulok vagy rosszalkodok. S ez a tanító, már az anyám és a nagybátyám és néném elbeszélése szerint is, akik elébe jártak, egyáltalában nem volt bizalomgerjesztő. Nagy, magas, ősz, tekintélyes külsejű ember volt, akinek az volt az állandó mondókája, amit napjában többször is elmondott és ami az egész faluban még ma is fenn tartja az emlékét, hogy: „plajbász legyen, hegyes legyen, tokba legyen.” Kemény kis orgona vagy tamaris pálcákat vágott a kertből és avval fegyelmezte a gyerekeket. Bogaras vén ember volt egyébként, de én ezt még akkor nem tudtam, olyan magasan állott fellettem. „Ur” volt s én eddig urat még nem sokat láttam, az is zsidó volt. A tanyán ugyan volt egy ispán, az öreg Ellenbogen, de az csöppet sem volt félelmetes ember. Tudtam ugyan, mert hallottam a felnőttektől, hogy van az ispán urnái még nagyobb ur is, sőt kettő is: a „Samu ur” meg a „Dezső ur”, de én ezeket közlőrl soha sem láttam. Néha a hintójuk berobogott a tanyába vagy beszaladgálta a határt, egyik nyájtól a másikhoz, dehát mi olyankor elhúzódtunk. Csak messziről láttuk, hogy az „Ur”-nak fehér ruhája (leginkább nyáron kerültek felénk) és fényes, a napon csillogó szalmakalapja van. S hogyha le is száll a kocsiról, pár lépést tesz, pár szót szól a pásztorral vagy a cselédekkel, a hintó ilyen-

kor lépésben kíséri, hogy közel legyen — azután visszaül és elhajtat megint. Néha meg le se száll, csak egy kicsit előrehajlik, a ragyogó kalap és a fehér ruha éppen csak, hogy kivillan a kocsiból azután fordul a kocsi és elrobog. A szegény pásztor vagy kerülő (más emberrel ritkán állottak szóba, ami ezeknek nagy könnyebbség volt, s csak nevettek a szegény kerülőt, aki szorult és izzadt, azt sem tudta, melyik lábára álljon, ha jött az „Ur”) megkönnyebbült lélekkel, ment a dolgára, a jószág vagy az emberek után. Bizony nagyon nehéz helyzetben van az ilyen szolga, az ilyen külső cseléd. Mert a belső cselédhez ha finom is az ur, de a külsőt, már a tekintély miatt is sokszor leszidja. S mert a gazdálkodás rengeteg bajjal jár, mert a dolgok az ezer ok közbejátszása miatt sohasem úgy sikerülnek, mint ahogy az irodában eltervezik, vagy az időjárás vág közbe vagy az emberek hanyagsága és könnyelműsége, akik sajtóságon módton és a földesur szerint bitang, aljas módon, sohasem teszik szivügyükké a gazda érdekeit, hanem csak a magukéval törődnek, az urét meg egye meg a fené (persze az még csodálatosabb, hogy a birtokosok ezt nem képesek megérteni) — vágy pedig egyszerűen a pesti vagy a csikágói tőzsde, azért majd minden széjjelnezés a gazdaságban feldühíti az urat. Olyanformán van ez is, mint ahogy az ezredes ur angyal a tisztiszolgájához, de ördög az ezredéhez, részint a fegyelem, a tekintély miatt, részint mert a bitangoknak saját fejük van s ez a saját fej butasággal és ellentmondással van tele.

És minden ilyen feldühítésnek a cselédember adja meg az árát. Mert még azt a szidást is, ami az ispánnak szólna, a legtöbbször neki kell zsebre dugni. Az ispán csak „értsen belőle”. Ezért minden cseléd féli az Urat. S mert az Ur nem katona, hanem egyszerűen csak egy zsidó, néha öreg, néha tulfiatal, de ritkán Ur testi tekintéllyel, de meg a parasztöntudat maradványai akadályozzák benne az embert, hogy szabályszerűen haptákba álljon, ezért van az, hogy a szegény cselédember csak topog, sem feszesen, sem hanyagul nem mer állni. Keserves állapot, nem kívánom senkinek, éppen azért magam is inkább voltam mindig munkás, mint cseléd. A munkással jobban megelégednek, ha csak a munkaerejét adja is, de a cselédnek a szive-lelke is az uré kell, hogy legyen.

Dehát ezek az urak még akkor nekem, úgy szintén a grófok is, akik télidőben néha megjelentek hájtóvadászatra a határban, s akiktől szörnyülködve mesélték, hogy még az asszonyok is nadrágba vannak, lovagolnak és vastag szivart szivnak, olyan idegenek, rejtélyesek és féltelmetesek voltak, mint a „gyapány” császár, a muszka cár, Ferencz Jóska meg Kossuth Lajos, akiről az öreg Ellenbogen hajnalonként sokat beszélt. — Az volt a szokása ugyanis, hogy hajnalonként, amikor a cselédek kimentek etetni, ő sorrajárta az istállókat, azután még a cselédházakat is. Elfecsegett az asszonyokkal és megnézte, mit csinálnak fröstökre az emberek. Egyes cselédek haragudtak is ezért, avval vádolták, azért jár be, hogy kilesse, nem eszik-e valaki lopott húst. De én nem hiszem, hogy ez lett volna az ok, mert a döglött birkákat ugyis ideadta, néha hétszámra nem fogyott ki a parázs hús s jutott a kutyáknak is, mert körül a tanyán itt-is ott-is bűzlött egy félig rágott dögbirka. Ha nem döglött a birka, olyankor persze színét se láttuk a husnak. Inkább csak azért járt a cselédházakba, mert unta magát s amíg a jószág evett, eltöltötte az időt az asszonyokkal. Az asszonyok pirítottak a kemencénél, tepertőt sütöttek, keménymagos vagy lebbencsevest főztek (tehene csak az ispánnak volt a tanyában és a gulyászamadónak, s így senki sem evett tejet a beláthatatlan legelő Ss a

számlálhatatlan jószág közepette!) ő meg elbeszélgetett velük. No nem történt semmi, mint gondolni lehetne, az ispán öreg és totyakos volt és mondom 2-3 család lakott egy szobában, annyira nem számos ember volt, hogy az asszonyok gyakorta előtte öltöztek fel, csak nagyon szeretett beszélgetni. Tőle hallottam a bürokról, meg a gyapánokról, akik háborúznak, csak avval nem voltam tisztában, hogy kivel és miért. Különben is a búr háború akkor már régen elmúlt. Mesélt 48-ról meg a muszkákról és más ilyen furcsa dolgokat. Meg azt is, hogy amikor ő fiatal ember volt, olyan szigorú világ volt (nyilván a Bach-korszakot értette), hogy még félrepisilni se volt szabad. Hogy ő ezt tréfából mondta-e vagy pedig ilyen furcsa módon jellemezte az akkori szigorúságot, azt nem tudom, csak erre a furcsa szavára mindig emlékszem Nagy negyvennyolcas volt az öreg, mint minden falusi zsidó még abban az időben, akikben az asszimilációs hajlam legelőször is a politikai felfogás azonosságában jelentkezett és én lelkesedve hallgattam a parlagi politizálást, amit az öreg az asszonyok közt felelőtlenül és ellenőrizetlenül folytatott. Tőle hallottam még a kutyafejű tatárokról is, akiket valami szörnyű lényeknek képzeltem, valódi kutyafejűvel, mert természetesen mint minden gyermek és primitív ember a szavakat és fogalmakat valódi értelmükben jelenítettem meg.

Noshát ez a barátságos, öregesen-gyerekes és parasztosan műveletlen öreg ember (szinte hihetetlen ma, a világháború tapasztalatai után, hogy milyen primitív volt még akkor a mi népünk), igazán nem személyesíthette meg előttem az urat, akitől félni kell. Különben is, komikusan kicsi ember volt, mellékesen "kisispán"-nak is hívták, s mi gyerekek annyira nem féltünk tőle, hogy az ócska zsindelyt, amit ő a saját háztartása számára az óla mögé rakatott, állandóan lopkodtuk anyáméknak gyujtósna, s ha meglátott, csak neveltünk és elszaladtunk. A felnőttek beszédeiből persze tudtuk, hogy mi senkik sem vagyunk a tanyán, még az ispán ur sem sok, hanem az Uré itt minden, s csak cselédek vagyunk az ispán urral együtt...

FREUD ZSIGMOND EMBER- ÉS VILÁGSZEMLÉLETE

Irta: NEUFELD BÉLA

A 80 éves Freudot a napokban ünnepelte a szellemi világ. Megérte, hogy a bécsi orvostársaság, ahol félszázaddal ezelőtt első megszólalását lehurrogták — a hisztéria szexuális eredetének tana miatt — ma *Wagner Jauregg-el* az élén ünnepelte. Világszerte ünneplik tudományos fórumok és a termelő szellemiség java — írók, művészek — manifesztumban fejezi ki háláját és csodálatát ama szellemi gyarapodásért és ösztönzésért, amit Freud műve a szellemi élet minden megnyilvánulására gyakorolt.

Tényleg szinte egyedülálló a mű és alkotója pályája. A pszichoanalízis megalapozója és betetőzője függetlenül idegen hatástól, szellemi elődöktől és örökségtől — egyedül alakította ki rendszerét. Talán *Darvin* volna hozzáfogható. És bár a kritika joggal fedi fel szellemi rokonságát kivált *Schopenhauer* és *Nietzschével* — amit e hasábokon ismételtén megtettünk — semmi kétség, hogy a filozófusok aforizmatikus, in-

tuitív lélektani meglátásai Freud számára nem jelentettek sem szellemi hagyatékot, sem ösztönzést kutatásához. Freud függetlenül a filozófusok és költők emberlátásától, tisztán a neurótikus beteg elemzésén keresztül jutott el felismeréséhez. Ő maga hangsúlyozza, hogy elvet minden intuíciónak s egyedüli módszerül a tapasztalást, az empiriát fogadja el. Célja az objektív valóság megismerése. Freud empirikus és materialista. A pszichoanalitikus tanítás az ösztönerők elsődlegességén nyugszik. Az ösztönök elsődlegessége a tan alapja. Nem véletlenül kerestek hasonlóságokat a dialektikus materializmus és a pszichoanalízis tanításaiban, mivel mindkettő materiális gyökerekből indul ki és gondolat-szerkezeti felépítésében megfelelően jut el a szellemi felülépítmények másodlagos természetének felismeréséhez. Mindkettő az anyagból indul ki, a Psza. az ösztönök, a dialektikus materializmus az ökonómia tényéből. Mindkettő alulról fölfelé, az anyagi bázisoktól a szellemi felülépítményekig vetíti fel tanítását. Mindkettő gyökeresen szakít az idealista rendszerekkel, lerombolja a szellemi lét elsőségének illuzióját és kimutatja a maga szférájában a szellemi lét másodlagosságát. Mindkettő ledönti az egyéni tudat mindenhatóságának hitét, Freudnál a tudattalan rétegek, az „Es” világa, amannál a termelési mód adottsága határozza meg a tudati vetületeket. De miként a materialista dialektika tanításában a felülépítmény nem csupán reflexe az anyagi alapnak, hanem vissza is hat arra, és dialektikus kölcsönhatásban áll vele, úgy Freudnál is a tudat, az én visszahat a tudattalan rétegekre, amennyiben az elfojtásoknak a tudat a fóruma. Freud szerint a tudat ontogenetikusan, minden egyénnél az „Es”-ből, az ösztönlényegből válik le és szerveződik autonóm fórummá — akárcsak a Kant-Laplace-féle elmélet szerint a gomolygó anyagból válnak le és kristályosodnak ki a föld és a bolygók. Az „Es” amorph, ősi világából alakul ki az én, a tudat napja. Az én szerveződik és noha Freud tanításában döntő indítékait a tudattalan mélyeiből kapja, mégis másodlagosan visszahat arra — amennyiben tiltott vágyképzeteket a tudattalanba taszít. A tudati „én” bevan ékelve két tulhatalmas erő, az „Es” és az Überich (eszményi én) üllő és kalapácsa közé, amaz alulról, emez felülről szorongatja a Marionette én-t. Az ember lelkialkata összetett. Dinamikus és antagonisták erők színhelye, amelynek egyensúlya ingatag. Az emberi lét Freud tanításában a tudattalan vulkánikus rétegeibe van beleágyazva. Az ember természetétől nem társas, nem erkölcsös lény, hanem homo zoológikus, amely tulfejlődött az állatvilág szellemi és lelki szintjén, amennyiben ösztönerőit szublimálni, átszellemíteni képes. Az átszellemítés folyamata a kultúra pályáján megy végbe. Minden kulturteljesítmény deszexualizált libidó, amely energikusan az ösztönökből táplálkozik. Ezen a ponton Freud pontosan a Nietszschével azonos tanítást hirdet. A tan kétségtelenül dezilluzionáló és nem meglepő, hogy a szellemi lét önállóságának vallói, kivált az idealisztikus iskolák heves, érzelmileg determinált ellenállást mutattak a Psza. iránt.

Freud lélektani rendszerének gyújtópontjában a tudattalan áll. Ez az ősi mag, a démoni alvilág, amely épp úgy hajtja a neurótikus beteget tehetetlen, végzetes pályáján, mint ahogy döntő ösztönzésekkel befolyásolja az egészségeset és termékeny lökéseként ad a mélyből a művészi és költői teremtés felé. A pszichoanalízis kutatásának tárgya a tudattalan, az emberi réteg ösztönrétege, amelyet tapasztalati úton Freud fedezett fel. Ez legnagyobb felfedező tette. Freud vallja a tudattalan elsődlegességét, de következetesen, visszatérően hangoztatja, hogy az értelem elsődlegessége az eszményi cél. Sajátságos antinómia: a tu-

dattalan tudománya a tudatosítás eszményi állapotát törekszik megvalósítani! A freudi lélektan élettani alapozottságú, az ösztönök adottságán nyugszik. De itt elválnak utjai Nietzschétől, Freud nem a *Bios*, hanem a *Logos* legfelsőbb rangértékét vallja s az emberi lét legfőbb törekvésül az egyén életében a tudattalan lelki tartalmak tudatosítását jelöli meg. „Wo Es war, soll Ich werden”. Itt különbözik el Freud *Eduard Hartmann* és Nietzsche szellemitörténeti hagyományától, mivel az egyén legmagasabb törekvésül az én tudati uralmát állítja oda eszményi célul. A tudattalan hátalma csak addig nyugóz le, amíg a tudatba fel nem vetítettük. Az alvilági démonok erejüket veszítik a tudat-nap világosságában. Ez a tétel egyenlően érvényes a neurotikus betegre és az egészségesre. *Szellem- és kultur-történetileg tekintve Freud a racionalizálás nagy embertani folyamatát indította el. S napjainkban az ösztönerek kultuszának barbár társadalmi gyakorlatával szemben a szellemi lét autonómiájának poláris ellentétét jelképezi. Itt revelálódik Freud, a nagy nevelő, aki az ösztönerek brutális kultusza helyett úgy az egyén, mint a közületek életében azok tudatosítását, racionális megfékezését ajánlja. A Psza. eme — azt kell mondanunk — etikai normáját nem érintheti Freud sajátos megítélése, amidőn kijelenti ugyan, hogy ösztöniségünk uralásának nincs más eszköze, mint az intelligenciánk, másfelől kiemeli, hogy az embert ösztöntörekvései uralják. Elméletileg az ösztönök mindenhatóságát vallja, gyakorlatilag viszont az értelem gyógyszerét ajánlja. Ez az ellentmondás végigvonul Freud művén s végsően abban az intellektuális optimizmusban csendül ki, hogy az intellektus elsőbbsége ugyan messze, de valószínűleg nem elérhetetlen távolban van.* Freud komor emberszemléletének ez a derűs ígérete napos folt az árnyak világában. Az észszerűségnek, az értelemnek kategorikus imperatívusa, amely Freud munkáját legkiválóbban jellemzi végső következtetéssel a vallási dogmák teljes leépítéséhez és feloldásához vezet egyik késői művében. (Die Zukunft einer Illusion.)*

Freud emberszemlélete sötét és illuziómentes, szó sincs itt az ember eredeti, rousseau-i jóságáról. Ez a tanítás kiábrándít, de ugyanakkor grandiózus egyszerűséggel arra nevel, hogy önmagunkba nézve, saját lényegünket felismerve, őszintén és a valóság szeretetének eltökéltségében éljünk. Önmagunk istenirését lefokozza, önmegismerésre, szerénységre és az egyéniség tiszteletére int — s ez tanításának akaratlan emberi hangsúlya.

Freud, az empirikus, a materialista élete alkonyán a metafizikába torkollott. Utolsó munkáiban (*Das Unbehagen in der Kultur. Warum Krieg?*) eljut az Eros és a halálösztön dualizmusához. Freud itt *Bachofen* és Nietzsche példájára a metafizikai polaritáshoz érkezik el.

Bizonyos tapasztalati tények — amelyekről e hasábokon ismételtén szóltunk — arra a feltevésre készítetik, hogy Eros, az életösztönök képviselőjén kívül egy immanens halálösztön koncepcióját fogalmazza meg. Ennek a halálösztönnek leszármazottja az ember elsődleges, alkati rombolási ösztöne, (Destruktionstrieb), amit a kollektív társadalom sem szüntethet meg. Itt a freudi pesszimizmus teljes. Mintha csak Schopenhauert — akivel egyéniségben, életvitelben és emberszemléletben mélyen rokon — olvasnók, (*Von der Nichtigkeit und Leiden des Lebens*) nála is tragikus hangsúlyt kap az emberi lét. Egész kulturfejlődésünk a két poláris erő, az élet és halálösztönök örök harcában jut kifejezésre

* Egyik újabb írásában legjobb jövő reménységünknek nevezi, **hogy az értelem idővel az ember lelkiéletében diktatúrát viv ki.**

s Freud végszava: és csak reméljük, hogy egyike a két égi hatalomnak, az örök Eros, erőfeszítést tesz, hogy ép' oly' halhatatlan ellenesével (a halálösztönnel) való harcában felülmaradjon.

Világnézet-e a freudizmus? Freud maga tiltakozik: „ellene vagyok világnézetek gyártásának.” Érdekes Freud meghatározása a világnézet fogalmáról: „A világnézet intellektuális konstrukció, amely létünk valamennyi problémáját egy egységes nézőpontból megoldja, amelyben e szerint semmiféle kérdés nem marad nyitva, s mindennek, ami bennünket érdekel, megvan a megszabott helye.” Ez a meghatározás híven tükrözi a racionális, intellektuális Freudot. Ebben a meghatározásban éppen az hiányzik, amit mi a világnézet lényeges jegyül tekintünk — a *normatív* elem. Szerintünk a világnézet aktív, dinamikus fogalom. Nem csupán világ-nézet, hanem világ-alakítás. Nem ami van, hanem ami legyen — a végső célzata. Ez teljességgel hiányzik Freudnál. Freud intellektualizmusa itt is kiütözik. Értelmes, mindenre válaszoló világgépet kíván, de nem normatívumot. Bizonyos, hogy a Psza. felismerései híján vannak a normatív jellegnek. Leírják a lélek mechanizmusait, feltárják a neurózis forrásait stb. Mindebben nincsen normatív elem. És mégis! Freud egyéni példája szemlélteti, hogy a Psza. leletei és megismerései visszahatásokat érlelnek meg, amelyek aztán világnézeti szemlélődésekre ösztönöznek. Freud utolsó írásai tulajdonképpen analitikus felismerések távlati kivetítései. A Psza. lényegében lelki világgépet ad az emberről és művéről. Feltételezhető, hogy idővel valamelyes világnézeti hangsúly társul a Psza. tanításához, fogadkozása ellenére, hogy tana csupán valóságtan, de nem világnézet. A freudi tan bensőleg, normative nem világnézet, hanem *lélektani világgép*. Freud nem mondja, hogy ezt vagy azt kell tenned, hogy ettől vagy amattól kell tartózkodnod, hanem csak arra tanít, hogy miképp' realizálhatunk bizonyos célkitűzéseket. Nem tűz ki célokat, hanem bizonyos elismert célokhoz eszközöket ad kezünkbe. Konkréte: a Psza. nem fogalmaz meg bizonyos etikai, pedagógiai stb. eszményeket, viszont utmutatást ad ilyen természetű célkitűzések megvalósítására. A Psza. — írja Freud — úgy vélem, nem képes magának sajátos világnézetet alkotni.

Freud tanítását természetesen lehet világnézeti szempontból vizsgálni, s ehhez minden világnézetnek joga van. Nem véletlen, hogy éppen a dialektikus materializmus iskolája keveredett harcba a freudi tanítással, éppen azért, mert a freudizmus élesen ellentmond a dialektikus tanításnak, amely nem a szexualitásból, hanem a mindenkori ökönomia rendjéből származtatja le a társadalmi felülépitményeket. Ezen a ponton a Psza. a materialista dialektikával valósággal konkurrál. Kevésbé fontosnak tartjuk a Psza. expanzióját a szociológia tereire, ahol szintén beleütközött a dialektikus szemlélet szempontjaiba és kutatási szféráiba. Freud alapvetően szociológikus szempontu munkája, a *Totem és Tabu*, mely tisztázni akarja a kultúra, az erkölcsi és vallási szabályok eredetét, az Ödipus komplexum beteljesedésére és annak egyénlélektani visszahatásaira vezeti vissza ezeket, s ezzel természetesen éles ellentmondásba kerül a szociológiával. Szociológia helyett mítoszt adott, — grandiózus, megkapó feltevéseket, de nem empirikus, pozitív tudományt. Ugyanigy torkol a késői Freud a mítoszba, az élet és a halálösztön dualizmusába, amelyről maga írja, hogy "mitológiai ösztöntan."

A Psza, ismételjük, nem világnézet és megismeréseinek nincsenek Világnézeti kihatásai. Színezhetik, árnyalhatják egy már kialakult világ-

nézet részletei, de nem másíthatják meg, annál is inkább, mert felismerései híján vannak minden **normatív** kategóriának. A Psza. tanítását idealista és materialista oldalról is érte elvetés, szerintünk alaptalanul. A Psza. objektív valóság tartalmában — eltekintve megalapozója életbölcseleti vallomásaitól és kutatásai körét meghaladó szociológiai exkurzióitól — értékesíthető a dialektikus társadalmi szemlélet javára is, nemcsak abban, hogy a lelki higiénia és pedagógia számára alapvető felismeréseket közvetít, hanem azontúl amaz új lelki régiók és lelki fórumok elfogadásában is, amelyek az emberről alakított lelki képünket mélyrehatóan átmásították. Az irracionális fogalma új empirikus igazolást kapott, de egyben a kezünkbe adta a fegyvert a tudattalan determinánsok megismeréséhez és magatartásaink rejtett rugóinak felfedéséhez. A dialektikus materializmus társadalmi gyakorlata számára nem lehet közömbös az irracionális, a tudattalan szerepének felismerése s aki figyelni napjainkat, az nem értékelheti eléggé az irracionális tömegőrök jelentőségét. Reich ismert könyvében (*Massenpsychologie des Faschismus*) egyoldalúságában kétségtelenül tulló a célon, de alapjában eddig kevésbé méltatott szempontokra figyelmeztet. Aki figyel a társadalmi történéseket, meggyőződhetik róla, hogy az irracionális elemek társadalmi jelentőségével ma minden társadalmi mozgalom számol.

A tudattalan jelentőségével vetekszik Freud másik lélektani lelete: az eszményi-én (Überich) konstrukciója. Az ideológikus képződményeket genetikusan a freudi lelet óta értjük át. A materialista dialektika leírta az ideológiák társadalmi-függvény jellegét, de annak lélektani reprodukcióját a tömegegyedekben — a megfelelő lélektani mechanizmusok ismerete híján — nem ábrázolhatta. Ma pontosan látjuk az Überich rendkívüli jelentőségű társadalmi funkcióját, amely nem csak neurótikus magatartások, de általában az egyén ideológiai magatartásainak eredetében is integráns szerepet játszik. Ma már jobban értjük a gazdasági bázis és egyéni felülépítmények ellentmondásait a tömegegyedeknél, látjuk, hogy az ideológia — amit már klasszikusaink is tudtak — nem automatikus, megfelelő függvény, hanem igen gyakran inadekvat viszonyban áll a tömegegyed gazdasági alapjával. Ekként a Psza. megismerései nemcsak a lelki élet alapvető mechanizmusait, a lelki élet különböző inatanciáit és azok dinamizmusát fedték fel, hanem azontúl időtlen becű megismerésekkel gazdagították az ember irracionális magatartásairól, ellentmondó társadalmi szerepéről eddig fölötte hiányos ismereteinket. A lelki fórumok aktuális jelentősége a társadalmi szerkezet megváltozásával természetesen módosul, de a lelki működések funkcionális karaktere nem változik, vagyis a tudattalan tana, az elfojtásos mechanizmusok konkrét jelentősége változhat, de működési törvényszerűségük marad.

Freud azt jósolta, hogy halála után elenyészik a tanítása, mivel az emberiség nem lesz képes ezt belsőleg megemészteni. Freud, úgy véljük, tévedett. Ami a pszichoanalízis eredeti lelete — a lelki élet mechanizmusainak leírása — az ércnél maradandóbb. Megalapítójának metafizikai elmékedései, sötét emberlátásának krédója viszont nem nyűgözheti le a társadalom-változtató erők lendületét.

Megjegyzés. A cikkben érintett részletkérdéseik megbeszélését tartalmazó szerző következő tanulmányai. — 1. A társadalmi realitás és a neurózisok. *Korunk* 1931. VI. — 2. Világnézet és szexualitás. *Korunk* 1932. XI. — 3. Pszichoanalízis és marxizmus. *Korunk* 1933. IV. — 4. A háború lelki problémája. *Korunk* 1934. X.

K Ö L T Ő ,   H O Z Z Á D   S Z Ó L O K !

Ira: FODOR   JÓZSEF

*Íránytalan kor! Cél kell most s nem a
Napokban s önmagában elveszett
Jajja! Rettentő, mi rád vár — s a ma
Akit elküldött: jobb, ha szétreped
Hang nélkül, mintha kürtje új hitet
Nem zúg! Szörnyű a rossz, ami föléd
Tornyosul: de bús élet-eseted
Mellett egy világ van — s hiú a lét
Csódjét egyéltátni avval, mi tiéd.*

*Új hajnalt kelj fennen hirdetni hát
Te! Mert mit vár untig-nyütt bánatod
Közhelye itt — amikor a világ
Szenvedés: s mi forróbb varázslatot
Jelent: a remény! Enyhhel áztatott
Seb dühe enyhül; s a maga felett
Uralkodó dac tettet szül halott
Kilátások között: s míg zeng ered
S ujjad moccan — még minden, ami lehet.*

*Új világ forr a rettentő dühű
Napokban; milyen villámok, jelek
Lengnek élém! Sohse várt tisztá, hű
Karra még annyi tér. Halld, hogy remeg
A föld: mint mikor, forrva, fellegek
Száján ágyúzza a Sorstól tepert
S fellázadt lét az Úrt! Soha beteg
Ész álma nem lett előbb, s izzva, telt
Torokból, mit megszállt ajka énekélt!*

*Jaj, ha a rossz percek s nyütt idegek
Győzik erőd! Tudd meg, az Elhívott
Nem en-sorsában él csak; s hő, hideg
S baj: edző fürdő érc-akaratom
Élének: és mi szörnyű várhat ott —
Hol a legrosszabb, mi les utadon,
Csak a halál! De a merész kezét
Világ jutalmazhatja: s parlagon
Teng az óvatos s csügged, mint a barom.*

*Fél! légy a kor zászlója! Mig az éj
Tart, tündököl a fény. Mi egyedül
Füt: az igaz legyen, s egy szenvedély:
A szabadság. Valld rettenthetlenül,
Ha kigyót fon huroknak s börtönül
Poklot izzaszt a kény! — A ráborult
Felhőn átég a Nap! Végtelenül
Hitt eszme győzve gyúl: míg elvonult
Felhőként fut az elnyomó nyomorult.*

*Az idő erjed s mélyiben a vad
 Robbanás érik. Harc jön, amelyet
 Nem látott szem! Az éj s fény összecsap
 Egy tűzontó, végső, eszeveszett
 Lázban: és minden szó a sereget
 Növelheti, mély a szent ügyre fel
 Serken. S él, hogy bírod a holt szemek
 Vádját, ha veszt a Jó: vagy győzve kel
 Ujjongó szava — s te ottan nem leszel!*

NAPOK EGY TANITÓ ÉLETÉBŐL

Irta: MORVAY GYULA

A szemben ülő egyre sűrűbben nyúlt kabátja belső zsebéhez, végül kihúzta az írást és átnyujtotta nekem, hogy nézzem meg: ma kell-e mennie és jó ügyben kell-e mennie? Megnéztem az idézést: minden rendben volt. A többit az ember mondta el röviden:

- most megyek tárgyalásra.
- igen, látom az idézésből.
- csúnya pör ez kérem, nagyon csúnya pör.
- mi lehet az?

— három szál barackfácskám volt. Már hatodik éve nevelgettem őket s ezen a nyáron az egyiket letörték, de úgy hogy az egész koronát elvitték. Otthon lesztek a barackot, a fa tetejét meg megtűzelték. Nem tudtam meg, hogy ki tette, pedig kerestem Már csak két fácskám maradt. Három nap mulva a második fát tőből lefűrészelték és elvitték. Barackostól, törzsestől együtt. Megtudtam, hogy ki volt, feljelentettem, pedig félek a pörösködéstől. Ezért megyek tárgyalásra.

Ha mindenkinek lenne elég gyümölcsfája, ha mindenki könnyen hozzájutna a barackhoz, nem lenne lopás, nem lenne ilyesfajtajú lopás. Csendesen zörög a vonat, az ember hallgat. Nem is zavarom őt, maga mondja:

- egész úton a nyári szomorúságom van eszembe. Tudja: ahány fát látok ott kint, az mind a barackfáimat hozza eszembe.
- És elfordul, hogy ne kelljen kinéznie a vonatból.

*

Tardoskedden voltam. Emiitették, hogy hallgatták legutóbbi rádió-felolvasásomat. Mindenben egyetértettek velem, csak az nem tetszett nekik, hogy az öregasszonyokról olyan nagyon igazul beszéltem.

- hogyan kellett volna beszélnem a novellában?
- egy kicsit meg lehetett volna szépíteni sorsunkat — mondta egy idősebb ember. Nem szép a mi sorsunk, fáj, hogyha egészen őszintén tudomást szerez róla a világ.

Belső világuknak talán ez az első aktivitása, mert érző észrevevés ez. Ez a lelki munka már rájött valamire, felismert varaimit és a jóvátételt ígéretet (tudat alatt) akkor, amikor szégyenli sorsát. Rosszul esik nekik, hogy a közönségnek még az is fáj majd, ha az ő póré sorsukról valóban igaz képet hall.

*

Érsekujvárra utaztam. A vonaton elémkerült egy arc. Megdöbben-tem. Valahol láttam ezt az embert, de nem tudom, hogy hol.

Éppen átmentünk a Vág folyón, mikor az ember felkelt, megsimította kis kecskeszakáit, rámnevetett és bemutatkozott:

— Oszip Oszipovics.

Csak ezt mondhattam rá, mert megismertem őt:

— Júlij Francovics Morvay.

Egy ember, egy darab kép napjaimból újra elém tárult. Érettségire készültem Budapesten, amikor az egyik napon Barcsay-uca 6-os számú lakásomra, Peck cipész bácsihoz hivatalos, pecsétetes levelet hozott a posta. A csehszlovák konzulátus értesít, hogy eleget kell tennem katonai kötelezettségemnek, jelenjek meg a konzulátuson sorozás végett. Másnap Kopp osztályfőnök úrtól elkértem magam és elmentem a konzulátusra, ahol már többen voltunk. Ezredes-orvos jött, barackot nyomott fejemre, hogy mit akarok itt a könyvekkel?

— sorozásra jöttem, utána megyek órára.

— ige-en? Kérem, azonnal!

Csak az inget kellett levetnem, mert sokat tornáztam: izmos mellkasom alkalmassá tett. Éppen történelem óra volt, mikor visszamentem. Kopp tanár úr megkérdezte:

— hát bevettek?

— igen, bevettek.

— be is fogsz vonulni?

— okvetlen.

Az orosz nyelvvel már hetedikos koromban foglalkoztam. Teljesen magamtól tanultam. Dr. Nagy Iván nyelvtanából tanultam, és — emlékszem — Dr. B. Gy.-höz mentem el, hogy vizsgáztasson: tudok-e oroszul. Mikor beállítottam, elcsodálkozott:

— mit óhajt?

— sziveskedjék kikérdezni, tudok-e oroszul?

Nézett, kérdezett, azt hitte, hogy elmebajos vagyok, de aztán oroszul szólt hozzám, feleltem, majd iratott velem. Két hibát csináltam. Azóta aztán többször is felmentem. Érettségi után hazajöttem. A parkani állomáson: pitná voda-t kiabált a gyerek. Nem értettem. Még azon őszszel bevonultam Terezinbe az első huszárezredhez, másnap Prágába kerültem az ezred első századához. Rövidesen felkerestem a prágai oroszok helyét a „Zemgort” Az első ember, akivel találkoztam: Oszip Oszipovics újságíró volt, így mutatkozott be. Alig tudtam vele beszélni. Most érzem, hogy milyen nehéz egy nyelvet egyedül megtanulni. Minden másik szava ismeretlen volt. Két hét múlva azonban már megérthetően társalogtunk. Rövidre rá a század könyvtárosa lettem. Szorgalmasan tanultam csehül és tanultam az orosz szavakat. Jirások után jött Wolker, Brezina, Babel és Ivanov.

Ma találkoztam ezzel az emberrel, aki egy egész életképet hozott elém. Idegesebb, szakálla őszebb, soványabb és egyre kevesebb a hite. Második mondata Oroszország. Várom, hogy mit mond. Kék szemei a nyitrai dombok felé menekülnek, arra van kelet és csüggedten mondogatja:

— vége. Elkéstünk és én is elkéstem. Ők már megelőztek minket. A munkával, a munkával előztek meg 'azok minket Júlij Francovics!

Nem is kérdeztem, hogy hová megy, Érsekujvárra ő is leszállt és kezét fogott velem, aki Prágában számára akkor az egyetlen venge-recet jelentette, akivel 15 hónapig találkoztam, aki új szavakat magyarázott.

— de szvidanje!
 — de szvidanje, mondom, de azt sem tudom, hogy mikor is lesz az a viszontlátás.

*

Ujra melegebbek lettek a napok, mintha újra tavasz lenne. A fák néhol nehezebben hullatják leveleiket: a melegben a protoplazma csak nem akar levonulni a gyökerekbe, csak nem akarja lassítani tempóját. Ezekben a napokban sok minden történik körülöttem.

Ma voltam Pozsonyban. *Emberek a majorban* című készülő regényemtől olvastam fel egy részletet. Két órakor már ott voltam, de nem akartam senkihez elmenni: az egyik padon ültem és olvastam Volkonskij: Cteni z ruskych dejin a z ruské literatúry című könyvét Tíz perc alatt mennyi típus ment el előttem! Elsétált a szakácsnőt, szolgálót tartó nagysága. Utána jött a munkás, aki kezében hozta déli edényeit. Láttam, hogy állandóan a földre néz és valóban, le is hajolt egy cigarettavégeért. Felvette, széjjeldörzsölte és zsebébe tette a dohányt. Öreg pár ment el előttem. Az ember mindig megállt és valamit beszélt az asszony-nak, aki semmiképpen se akart öregnek látszani. Új házak előtt volt a pad, de úgy éreztem, hogy ezek az új házak sincsenek jól megtervezve. Mihelyt sötét szobákat láttam, elgondolkoztam: nem jól tervezett a mérnök! A városi játszótéren egy csomó gyerek zsibongott: homokban játszottak, állandóan folyt számukra a víz. Milyen boldog ez a gyerekkor! Nekem a szív házak melléke jutott, egy szegényes, pocsolós tó, gyomos árkok, rozsdás fazekakkal, törött üvegekkel tele árkok. A padon ültem, olvastam, nem mentem ismerősökhöz. Nem is akartam menni.

*

Még mindég szomorú az idő. A tanítás is fojtottabb kedvvel ment. Egyik kislány a tizórai szünetben odajött az asztalhoz, megvárta, míg valamit feljegyeztem, aztán így szólt:

— kéremszépen tanító úr, sziveskedjék hazaengedni.

— dolgom lesz.

— mit kell elvégezned?

— édesanyámnak vizet kell behordanom, mert gyermeke született.

Nyugodtan, értelmesen mondta ezt.

— mikor született a kisbaba?

— ma reggel.

— ott van nála az orvos? Vagy a bába?

— egyikse, mert szegények vagyunk, nem telik egyikre sem. Nekem kell vizet hordani, meg meg is melegitem. Édesanyám is kéreti magát, hogy engedjen haza. Délután már ejövök. Csak egy órára hazaszaladok.

Elengedtem. Nagynövésű, szép kislány, kihez két év múlva bekopogtat a legény. De mi lesz később, ha neki is gyermeke lesz? Ki melegít majd neki vizet?

*

Már hetek óta nem hallgatok rádiót, mert nincs pénzem elemekre. Csend ül most szobám sarkában és nem hallom a levegőn keresztül a világ egy szeletének zengését, mozgását. Éppen ma irt Sellyei József. Levele így hangzik: „Kedves Gyuszi, rendes időben megjött a gépelés, köszönet érte. Hétfőn hallgattam Jócsik előadását, olyan szépen még nem boncolt szét téged senki. Ha bejönne Salára, ugorj be. Mostanában

majdnem mindég otthon vagyok, Blankát üdvözlöm U. i. Proh. megküldte a címlaptervezeteket, de akkorák, hogy albumalakúnak kellene lenni hozzá a könyvnek, hogy még a cím is kiférjen. Kisebbit kértem." Ilyen rövid levelet irt. A címlap-tervezés Prohászka István somorjai festőművésztől való, aki Sellyeinek az Akadémia által kiadandó könyve címlapját tervezi meg. Ujság sem jár hozzám, mert nem bírom előfizetni, ingyenpéldányt pedig nem küldenek. Ugy is bajos, hogy ledolgoznom novellákkal, vagy versekkel, mert egyszerűen nem hozzák le versemet vagy novellámat, akkor aztán az összegyűlt előfizetést sehogyan sem bírnám kifizetni. Idegen nyelvű lapok járnak, de ha azokról lemondok, akkor elfelejtem a nyelvet. Így azt sem tudom, hogy mi a bratislavai rádió magyar óráinak a programja. Egyedül, magamban élek. Ugy érzem, hogy az uccák szélénél számomra lezáródott a világ.

Ü D V Ö Z L E T ,   H A Z A T É R É S K O R

Irtá: SALAMON ERNŐ

Ne ugassatok telepi kutyák,
melengessetek most már gyári rétek,
elmult a gyötrő, ifju szőnyeg,
csavargásomból megtértem közétek!

Köszöntlek rönktér! Nagy erdei fák
hamvas husa, kifosztottan az ágtól!
Városinak oly' idegen világ,
de én nekem menedék e világból!

Zengj cirkula, búgj gátter, hollá, hollá,
perdülj le moszt, nyujtózz álmos anyagter!
Szerszámműhely! csengess és dudolj rá!
Ezért jöttem vissza e régi hangért!

Jó barátom szeles, barna mező
eső hozója, napfény hordozója,
villámok ágya, ködökbe vesző
őszi tér, teli hó jó ringatója

fogadj jól! Kicsiny lakásunk üres,
nem tud már rólam, ki gyerekfejemmel
láttam halált és kinlódtam peres
család közt s korán, örök szerelemmel

bújtam az Első friss mellére és
egész Osztállyal kellett, hej, perelnem,
de nem volt hiába a szenvedés:
örök szerelmem lett első szerelmem.

Csüggedt eső, novemberek vize
zúgj le az öreg, elkorhadt csatornán!
Mit nem mutathat tükör, semmise —
ablaküveg mutasd meg régi formám:

kisírt szemem, végigsírt ifjuságom.
 Ó sziv, ~~idead fűtél búss esték somút~~
 csapdosó láng fényét az égő fákon,
 az egyedüliség fanyar borát

a leskelődő betegséget, álmos
 és baráttalan délutánokat
 szegényéletem énvelem bejárd most
 sok szűk évemet, sok bő bajomat.

Ne ugassatok telepi kutyák
 melengessetek most már gyári rétek,
 szegénység keblén nőtt szomorúság
 üz engem sirni, vissza, ti közétek.

Melengess gyár, fogadj széles mező
 dalolj citera búss, szegény szívemnek,
 hadd sirja ki magát az érkező,
 apai vállán a szegénytelepnek.

HAPPY END VAGY KATHARZIS

Irta: GYŐRY SÁNDOR

Minden értelmes mozilátogató érezte már azt a lelki kényelmetlenséget, melyet a fentartás nélküli tetszés hiánya okoz. A legjobb filmeknél is érezni ezt az izlésbeli meghasonlást, amely az előadás befejeztével az igazi „katharzist” lehetetleníni teszi. A filmtörténet, epikus szétdaraboltsága ellenére is fokozott drámai izgalommal jár, a szereplők néha erotikus vonzódást keltenek, a rendezés és fényképezés szépsége vagy ujszerűsége komoly esztétikai örömet okoz — és mégis, majdnem mindig hiányzik valami. Az emberi tartalmat hiányoljuk a filmnél, azt a hitelességet, amely lehetővé tenné, hogy teljesen feloldódjunk a filmhős sorsában, indulatainkat az övéivel azonosítsuk és ügye a mi ügyünké váljunk. A történet és a jellemek átlátszóan naiv, hazug volta akadályozza meg azt a misztikus egygyéválást, ami minden igaz művészi élmény alapja. „Das ewig Menschliche zieht uns heran” — mondhatjuk Goethe után némi módosítással. És éppen ezt az örök-embert keressük hiába a legtöbb mai film tartalmában: az érzések és események emberi valóságosságát. A színészek játéka, a rendező és az operatőr munkája a legtökéletesebb lehet és a legerősebb indulatokat keltheti bennünk; a teljes katharzist, szinte az utolsó pillanatban mégis megakadályozza a tudat, hogy az, ami körül minden történik, a tartalom, a mag együgyű és olcsó hazugság. Nem szándéktalan, spontán hazugság, mint a népmeséké és a vágyálmoké — hanem tudatosan, gyárilag készült, eltökélt hazugság, selejtes illuziódömping a tömegek számára Ehrenburg találón nevezti álm-gyárnak a filmgyárat. A filmvállalkozó a maga nagyban gyártott álmokészítményeit úgy tukmálja a közönségre, mint a kábítószercsempész a morfiomot. De még a morfiuncsempésznel is követelőbb: azt akarja, hogy a tömegek úgy álmodjanak, ahogy neki tetszik. Álmaikban egy ideális polgári társadalmát kell látniuk, melyben minden rend-

ben van. Az amerikai *Elmer Rice* „Purilia” című regényében szatirikus képet fest a filmek megelevenedett világáról, ahol mindenki filmpárbeszédet folytat estélyi ruhában csókolódzik, gangsztereket üldöz, kariért csinál és végül boldogan megházasodik. A filmvállalkozók célja, hogy a fennálló társadalmat ilyen „Purilia” szinben tüntessék fel a mozibajárók milliói előtt.

A polgári film tehát végeredményben tendencia-művészeti propaganda a világrend népszerűségére. Minden nagy film hirdetés, mely a világrend kitűnő minőségét és különböző előnyeit dicséri. Félelmesen hatásos hirdetés: a teljes realitás látszatát kelti, az ember valóban úgy járkel és beszél, mint ahogy ez a teljesen tárgyilagos ábrázolási mód bemutatja. Csak éppen nem olyan szellemben cselekszik és beszél, nem olyan indokokból és célkitűzésekkel, nem olyan társadalmi vonatkozásokban, amint azt a külsőségekben élethű, de tartalomban hazug film beállítja.

Hamis illuziókeltésének főbb eszközei: 1. a helyzetek egyszerűsítése; 2. a jellemek sematizálása és 3. a happy end.

1. A filmen minden helyzet és kapcsolat végtelen egyszerű és néhány szóval és mozdulattal kifejezhető. Az emberek vagy szeretik vagy gyűlölik egymást — átmenetek, árnyalatok és lelki konfliktusok nincsenek. Ha az életben egy férfi és egy nő szereti egymást — ez a legbonyolultabb kapcsolat, millió apró tényező együtt és ellenhatásából kialakuló soha teljes nyugvópontot nem találó, tudati és tudatalatti folyamat. Ha azonban Joan Crawford és Frederich March szereti egymást, az olyan egyöntetű, komplikációmentes és elemezhetetlen helyzet, mint egy jóindulatú nátha. Ha válságok keletkeznek, ezek mindig csak technikai természetűek: egy gonosz harmadik közbelép, a törvény vagy a rokonok akadékoskodnak, kitör a forradalom vagy leég a város.

Minden egyéb helyzet is hasonlóképpen egyszerű. A kasszaforó azért tör be, mert gonosz, a detektív azért fogja el, mert derék. Szülők és gyermekek mindig gyengéden szeretik egymást, perpatvar sohasem támad köztük, Ödipusz-komplexum ismeretlen, Történeti tárgyú filmekben mindig azért tör ki háború vagy forradalom, mert egyesek merő kedvtelésből aljasságokat követnek el.

2. T. i. nemcsak a helyzetek és kapcsolatok egyszerűek, hanem maguk az emberek is. A scénáriumiró háromféle jellemet ismer: angyalt, ördögöt és hülyét. A főhősök, akiket híres sztárok alakítanak, kivétel nélkül angyalok. Szeretetreméltóak, jóindulatúak. Vagy derűsen fölényesek, vagy pedig csendben és szívszaggatóan szenvednek. Erre különben speciálizálódni lehet: vannak pl. színésznők, akik mindig, minden szerepükben ugyanazt a méltatlanul kinlódó, nemeslelkű hölgyet játszószák. A gárdatisztek mindig életvidámak, behizelgőek és rendkívül érzelmesek. Kitűnően valcereznek és szép, meleg tenorhangjuk van, különösen azokban a gyakran soron következő német, osztrák és amerikai gyártmányú filmekben, melyek a „Gyurkovics fiúk” rég letűnt hangulatos atmoszféráját melegítik fel, gyakran olyan hamisítatlan „magyar” környezetben, amilyen csak a nemzetközi filmipar „okos gyerek”-einek termékeny fantáziájából kelhet életre. A tisztiszolgák viszont, akik a filmalkotásokban a „köznépet” személyesítik meg, végtelenül mulatságos fickók, igazi ravasz kópék, akik pajzánul megcsipdesik a gömbölyded háztartási alkalmazottakat és uton-utfélen bohóc módjára viselkednek.

Ami pedig a rendőrt illeti, ez, mint: Gustav Fröhlich egy filmjéből

is megtudhatjuk, mindig a Iovagisság, a nemes sziv és az elbűvölő mosoly mintaképe. Az intrikusok két főcsoportra oszlanak: nyirottbajúsú, karikásszemű kéjencekre és nyulánk, hajlékonytermetű ledér nőkre. A bűnügyi filmekben még durvakülsejű, szőröskezű és elég rossz modorú proletárok egészítik ki az intrikusok együttesét, akik kiméletlen és lelkiismeretlen támadásokat intéznek a szerető szivek és a bankok ellen.

3. Az intrikusok és a derék emberek harca happy endhez vezet. Ez a harc sohasem szélesedik társadalmi rétegek küzdelmévé. Mindig csak egyének állnak szemben, egy jóindulatú semleges világrendben, melyben mindenkinek megvannak a maga siker-esélyei. A győzelemhez és a beérkezéshez nem kell más, mint kitartás és erény. Olyan világban élünk, hirdeti a happy end, melyben mindig a jó emberek érvényesülnek. (Amiből logikusan következik, hogy azok, akik felül vannak, mind jó emberek.) A happy end a film erkölcsi kicsengése, végső vágykiélése és polgári propagandája. Megnyugtatóan bizonyítja be, hogy bármilyen megpróbáltatások és veszedelmek érik is az embert ebben a társadalomban, előbb-utóbb mégis csak vagyonhoz és szerelmi boldogsághoz jut, ha kitartóan dolgozik és sohasem tér le az uralkodó erkölcs utjáról. A jó embert nem érheti nagyobb baj — ezt tanítja a film. Az egyéni érvényesülés és siker utópista boldogságát igéri az elnyomott és minden jobb lehetőségtől megfosztott tömegeknek. Vigasztaló és kecsgetető szerepe e tekintetben a vallásával mutat rokonságot.

E szabályok alól csak nagyritkán találunk kivételt. Csak elvétve akad egy-egy amerikai vagy közép- és nyugateurópai film, mely az emberi érzések bonyolultabb finomságait (pl. *Extázis*, *Ámok*) vagy a tömegek öntudatosabb törekvéseit és küzdelmeit (*Viva Villa*) értékelte. Ezek közt kell felsorolni Saljapin Don Quijotte-filmjét is. Az ilyen film művészi és emberi szempontból egyaránt ünnepi esemény. Ezekről eltekintve csak *Chaplin* lírikus filmkölteményei és *René Clair* szatirái emelkednek a polgári scenárium szempontok fölé — és bizonyos tekintetben a burleszkek és a rajzos trükkfilmek. *Harold Lloyd*, *Stan* és *Pan*, *Miki egér*, *A három kis malac* — ezekben néha az egészséges gyermekész mond friss, ötletes kritikát a fennálló dolgokról. Határozott társadalomkritikára persze sohasem élesednek ezek a játékos kis filmalkotások, de a valóság általános és ösztönös kigunyolásaival adnak hangot a tömegek lelke mélyén szunnyadó tiltakozásnak. Mindent nevetségessé tesznek, főképpen a nagyképű tekintélyeket és hatalmas elszánt, nagyérvágú farkasokat. Amit a hivatalos erkölcs és hirdetője, a „nagy” film komolyan vesz és sérthetetlennek tart, azt a burleszk és a rajzfilm bátrán és tiszteletlenül kicsúfolja. *Stan* és *Pan* például legutóbb már odáig merészkedtek, hogy kimondták: egyáltalában nem kellemes és felemelő sokat dolgozni. *Miki egér* az egész világ igazságtalanul üldözötteinek kifogyhatatlan leleményű *Dudas Matyija*, aki példátlan ügyességgel és anygali szemtelenséggel „háromszor ver vissza” mindent a különböző sőtét óriásokon és ünnepélyes duvadakon.

Ezek azok a nagyon ritka pillanatok, amikor semmi sem zavarja meg a beteljesedés jóleső érzését a moziban, amikor nem kell kissé fájdalmasan és kissé idegesen elválasztanunk az élmény művészi részét a tendenciától. Ezek a pillanatok éreztetik: milyennek kellene lennie az igazi filmnek, az emberi filmnek. Majd, ha ez a gazdag és szuggesztív művészet felszabadult a polgári morál parancsuralma alól: akkor de csak akkor lesz valóban a tömegek nagy, összefogó és felemelő élményforrásává, akkor lesz a hamis happy endből az igazi nagy fellélekzés katharzisa.

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG 48 ELŐTT

Irta: HARASZTI SÁNDOR

Ha összevetjük a francia s általában a nyugati forradalmakkal, 48 valóban nem egészen „szabályos” polgári forradalom. Mindentől eltekintve legfőképp azért nem, mert Kossuthék mellett fölöttébb kis szerepet játszott benne a nyugat életető eleme: a tényleges városi-ipari polgár. Az a céhekből nőtt burzsoá, ki francia földön annyi szenvedéllyel és páthosszal, akár csak Kőműves Kelemen, nemesek és papok vérével kevert maltert a polgári társadalom alapkövéhez. 48 „szabálytalansága”, jakobinus-szegénysége, polgárihiánya azonban csak logikus következménye a polgári magyar fejlődés nyugatitól eltérő „szabálytalan” menetének. A tőkés termelőerők evolúciója nem úgy folyt le nálunk, mint Nyugaton, nem „szabályosan” az iparon, a városon át tört magának utat, hanem fordítva: a falun, a mezőgazdaságon keresztül. Ennek a „szabálytalan” fejlődésnek viszont az a magyarázata, hogy a modern árútermelés magyar bázisa nem az volt, ami a nyugatié, nem a belső piac, hanem a külső, az osztrák-német iparosodás. Vagyis pontosan: a polgári termelőmód történelmi fejlődése nálunk nem nyugati, hanem „szabálytalan”, koloniális, gyarmati fejlődés volt. A rendi magyar gazdaság a Habsburg-monarchiában lényegében ugyanazt a szerepet játszotta, mint India a brit birodalomban. Ausztria képviselte a várost, az ipart, Magyarország a falut, az olcsó nyersanyagforrást és szabad fogyasztópiacot: a gyarmatot.

Hogy a társadalmi munkamegosztásban Magyarországnak Ausztriával szemben miért jutott a falu, India sorsa, annak természetesen több oka van. De azok közt a tényezők közt, mik gyarmati ágát megvetették, kétségkívül fontos tényező az akkori társadalom „koncentrált és szervezett erőhatalma”, a dinasztia. A polgári történetírásnak igaza van, amikor ezt a dinasztia felvilágosult abszolutizmusnak, királyait pedig, pl. II. Józsefet „polgárkirálynak” vagy a nemesi gyűlölet ránkmaradt epitetonjával „zsidók és parasztok királyának” nevezi. Valóban, ennek a felvilágosult abszolutizmusnak nem kis része van abban, hogy a monarchiában, tehát Magyarországon is a feudalizmus ölében kibontakozhatott a tőkés árútermelés. A dinasztia: a történelem koronás bábája, ki az üres államkasszából és adósságaiból meritvén polgári erényeit, szuronyaival segítette a tőkésrend világrajöttét. Operációnak barbár operáció volt, de nem kevésbé szükséges, mint veszedelmes szülésnél ma egy — császármetszés.

A dinasztia a 18. században az akkori vámtarifával, harmincadrendtartással vetette meg a magyar rendi gazdaság gyarmati alapjait. Ez a vámtarifa, mely a merkantilizmus szelleméből fogant, az osztrák ipar fejlődését két irányban biztosította: egyrészt kizárta a monarchia területéről a nyugatibb ipart, másrészt monopolizálta számára Magyarországot. Az osztrák ipar fejlődése magyar részről azzal az előnnyel járt, hogy a rendi földbirtokon életre varázsolta, kifejlesztette a tőkés árútermelést. Ezért az előnyért azonban súlyos áldozatot hozott, nagy árat fizetett maga a mezőgazdaság is, mert ugyanakkor, amikor a vámtarifa okkal-móddal kitarta előtte az osztrák piac kapuit, csaknem hermetikusan elzárta az Ausztrián kívül eső világpiactól. Vagyis: sorsát, fejlődését szorosan egybefűzte, elválaszthatatlanul összekapcsolta az osztrák ipar fejlődésével, érdekeivel, ambícióival. De még ennél is rosszabbul

járt a gazdaság másik ága, a magyar ipar, melynek létalapját, a belső piacot teljesen „kiszolgáltatta” az osztrák kereskedők és iparosok haszonvágának”.¹ A réven valójában ő vesztette el, amit a mezőgazdaság, mint vámon, ha mértékkel is, de nyert rajta: a fejlődési lehetőségét. Mária Terézia, II. József alatt a fejlettebb, erősebb osztrák iparnak csaknem szabad volt az útja a magyar piacra. Bécsi kalmárok iparcikkkel teli hajói s kocsijai ugyszólván minden vám nélkül futottak be a budai vásárra. Visszafelé viszont, ha magyar céháruval rakták meg őket, Bécs előtt harmincadok állták útjukat. A koloniális vámtarifa tehát nemcsak a belső piac rabságával sujtotta, hanem ráadásul: ezt a belső piacot is nagyrészen elvette tőle.

*

A rendi magyar földbirtokon, az osztrák-német iparosodás! nyomán már a 18. század elején találkozunk, szembetűnőbb mértékben, az árutertermelés korakapitalista elemeivel. Természetesen főleg a dunántúli részekben, melyek közelebb Bécsben s Bécsen keresztül az örökös tartományok iparához, elsőnek kerülnek be az árutertermelés friss körforgásába. Ezeken a dunántúli latifundiumokon, majd később az ország keletibb vidékein is, a piacra-termelés már élesebbre rajzolta a jobbágmunka és bérmunka közti különbséget. A munkaerő értéke nő, a napszámbeérek, ha lassan is, de emelkednek, ami viszont arra indítja a nemes vármegyét, hogy félretelve alkotmányos gondjaikat e szokatlan tünetet radikálisan megszüntessék. A század közepén, ahogy azt *Szekfü* is megállapítja, olyan intenzív a földesurak szociálpolitikai szenvedélye, hogy a vármegyék íródeákjai alig győzik másolni a különböző bérmaximálási rendeleteket. Pozsony keservesen panaszkodik, hogy a „Csallóközben a béresszolgák és másfélék is oly excessive kívánják magukat fizettetni, hogy a gazdaember teljességgel nem állhatja.”² Az árutertermelés növekedése ki-robbantja a kolonizáció lázát, ami elfogja az Eszterházyakon, Károlyiakon, Grassalkovichokon kívül magát az abszolutizmust is. A magyar feudális oligarchia ekkor népesíti be a Dunántul, az Alföld törökdülésben elvadult sivár ezerholdjait elzászi, dalmáciai és szászországi telepeseikkel. Az üres államkassza megtöltése végett ezidőben veri dombra a dinasztia a kincstári Banatot, ahol földet s vele nemességet szereznek „kocsmárosok, kalmárok, örmények, komornyikok és a több eféle hitvány emberek”,³ köztük a pozsonyi nyomdász *Landerer*. A nyugaton toborzott telepeseket követik a merinói juhok, a juhokat a német kalmárok, a kalmárokat viszont a kézművesek, kiket adóengedménnyel, privilégiumokkal, de főleg „szabadsággal” csalogatnak az országba. A jobbágytelkek tengervizéből lassan kiemelkednek a majorsági-szigetek, a majorságokon szaporodnak az állandó béresszolgák, a buza-, zab-, árpa-táblák közt pedig a kender, len és dohányvetések. Az ugar-földekből mind nagyobb darabok kerülnek eke alá, megkezdődik az „irtványolás”, a faluk és puszták élete felélénkül, Dunántul nyugati vidékeiről megindulnak: Gráz és Bécs felé a gabonával rakott szekerek. A rendi országgyűlések nekilátnak a kiszélesült belső és külsőpiac áruforgalmát zavaró feudális maradványok eltakarításához, megszüntetik „a hon belsejében támadt harmincadokat”, szabaddá teszik a „folyókon való hajózást”, megengedik „a honban lakó görögöknek és örményeknek a kereskedést”.⁴ A kalmárok zsvivaja viszont mgtörri a csendjét annak a patópálos, zsiros idillnek, amiben nemesi kuriák „balitéletek, tudatlanság és vakság” ködében alélt élete zajlik, megjelenik az uzsora, megkezdődik a parasztnyuzás modern orgiája, nő a dézsma, nő a robot, nőnek a taksák és szolgalmányok. Az ország

visszhangzik a jobbágysíralmaktól, Bécsben egymásnak adják a kilincset a jobbágydeputációk, kik a felvilágosult dinasztia⁴tól kérnek „kegyes védelmet” a földesurak önkénye, mohó étvágya ellen. A dinasztia azonban hiába állapítja meg az urbáriumot, szab mértéket a kizsákmányolásnak, amely a jobbágyok adó-forintjait is fenyegeti, az eredeti tőkeakkumuláció e sötét jelenségei ott virulnak tovább a hatalmas latifundiumok körül. A földesurak oda se hederitenek a költő *Orczy* Lőrinczre, ki óva inti őket a „munkás fáradságtól”, mint amitől „megfonnyad... sok ezer parasztság”, lelkük fele, vágyuk már a kapitalista fellegvár, Anglia felé száll, a tőke friss tüzén melegszik.

A rendi földbirtok árutermelését a 19. század elején a napoleoni háborúk és a kontinentális zárlat erősen kiszélesítik és felfokozzák. A nyugati részek hadseregekkel felduzzadt piaca, mint szomszédos szivacs nyeli el a magyar zabot, gabonát, állatot, bort, gyapjút, dohányt, gubacsot. Boldog idő, amikor *Pulszky* szerint nem nyugodalmas békélt kíván magának a magyar földesur, hanem „országos tavaszi esőt és csöndes háborút.”⁵ Az árutermelés sodra magával ragadja az ország valamennyi vidékét, a nagybirtokosok mellett a kisebb nemesi birtokosokat, sőt magát a jobbágyságot is. természetesen csak a felső, ha szabad így mondani: a kulákréteget. A Dunán sűrű rajokban járnak le-föl a hajók, a nyugati utakon füstölgő marhacsordák. 1802-ben kihajtanak az országból 158.000 darabot, másfélszer többet, mint negyvenhárom évvel később 1845-ben. A földesurak vidáman számolják a ropogós papirbankókat, hogy aztán annál keservesebb sirámokkal kísérik a papirbankó devalvációját, amikor kiderül, hogy sokan közülük hoppon maradnak. Mert a háborús konjunkturát, amely a rendi földbirtokon, a maga egészében, életre hívja a tőkés árutermelést, a polgár termelőmódot, törvényszerűen követi a válság, a hét kövér után a hét sovány esztendő, a csődök, a csalódások ideje. S a válság nemcsak hogy folytatja, de kiméletlenül befejezi azt a pusztító folyamatot, amelyet a tőkés árutermelés a feudális rendben végez: napvilágra hozza az ellentmondásokat, kimélyíti a rendek konfliktusait a dinasztiaival, mint a gyarmati végzetükkel, — a feudális viszonyokkal. *Berzeviczy* ezidőben kezdi ostorozni a „sáros és káros kiváltságot”, a vármegyékben ekkor lép föl szélesebb alapon az reformhangulat, amely a 30-as években *Széchenyinek* kiutalja a „legnagyobb magyar” jelzőt, *Bredeczky* ekkor írja meg „De commerció” című munkáját, ekkor kezdődik meg az „izgatás” a jobbágyság, a nemesi adómentesség ellen. A földbirtokos nemességen belül ekkor válik el egymástól élesebben a főuri oligarchia a középnemességtől és a középnemesség rétegében ekkor indul meg a gazdasági leromlást nyomon követő pauperizálódás, amely egy részét véglegesen kisodorja a rendi keretéből. S most ebben a válságban lép porondra az uzsora, a tőkének Marx nyelvén szólva „altmodisch” formája, amiből már *Luther* is hiába akarta kiűzni az ördögöt, és végzi el feladatát, mint „a tőke munkafeltételeinek centralizátora”, mint az „új termelőmód képző eleme”.⁶ A nemes rendek hiába fenekednek ellene, hiába próbálnak szabadulni tőle, szükséges rossz, a feudális földbirtok kapitalizálódásának éltető eleme, a polgári pogányság keresztvize. Az uzsora nyit utat a bérlőknek, az árendásoknak, a tőke új honfoglalóinak kiknek száma annyira rúg, hogy egy élelmes pesti fiskális 1824-ben rájuk alapozhatja könyve sikerét.⁷ A házi-zsidóság profán intézménye is ez időben honosodik meg a nemesi kuriákon, persze nem merő humanizmusból, hanem mert „sok nemesre rászáradna minden terméke, ha azt házánál zsidó nem keresné” — ahogy azt *Hetényi* minden kétséget kizáróan közli velünk.

A Lajtán-tuli ipari fejlődés új fejezete zárja le a rendi földbirtok súlyos válságát, a harmincas évek előtt, amikor árutermelése nyomán, a belső piac is kibővül, a városok gyarapodnak, a magyar ipar erőre kap. A bérmunka értéke együtt nő a bérlők számával, a robotmunkáé viszont együtt esik a földjáradékkal. Nemes földesurak mégis rávetik magukat a földre, megkezdik az „arrondirozást”, szabdalják a jobbágyföldeket a fortély és erőszak minden eszközével. Hetényi rosszalón rázza a fejét, sehogysem tetszik neki, hogy „földesuraink minden szorgalmukat arra fordítják, hogy munka helyett a földet szaporítsák”. A földszaporítás valóban nemcsak a jobbágyra nézve kellemetlen „műszorgalom”, kitől százados röögöt visz el, hanem a kisebb nemesekre, kiket beűz a városokba és megyei hivatalokba. De éppen hozzátartozik a tőkeakkumulációhoz, mint a kalmár rakásra gyűjtött aranya. Az arrondirozás élén az oligarchia, a nagybirtok áll, mely a kapitalizálódás tisztító tüzén könnyebben jut keresztül, mint a tőkében (s hatalomban) szegényebb, az uzsora hinárjában vergődő kisebb rendi-birtok. Plebejus részről ez az arrondirozó nagybirtok 1805-től 1847-ig kipusztít közel 25 ezer telkes jobbágyot, a zsellérek számát viszont másfélszázézerrel megduzzasztja, a majorsági cselédekét pedig — ahogy Erdélyi nyomán Fényes közli — több, mint 27 ezerrel. A jobbágyexpropriáció főoka, akár Angliában, a gyapjuár emelkedése, a textilipar, amely különösen a napoleoni háborúk alatt indul gyors fejlődésnek. A legelőkről ekkor szorítja ki a birka a méneseket, akkor züllik le a magyar lóállomány, szerez előkelő rangot a gyapju a magyar exporttermékek közt. 1816-21-ben évi átlagban kimegy belőle Ausztriába 114 ezer mázsa, 1836-38-ban viszont már 200.000.⁸ De, hogy ennek az exporteredménynek van árnyoldala is, bizonyosság erre, hogy amint Dózsa-szaga van a levegőnek, a nemes földesurak a jobbágyok közül „sietten sietnek a városokba.”⁹ A gyapju mellett emelkedik az egyéb ipari nyersanyag kivitel, búzából, árpából, babból pedig az 1840-es 2.237.469 mázsa export 1845-ben felugrik 4.497.557 mázsára. A dunántuli nagybirtokok a kapitalizálódás olyan magas fokára emelkedtek, hogy *Hetényi* méltán nevezheti őket „angol elvek szerint alkotott mezei mustragadásoknak”.¹⁰ Ezekben a latifundiumokon nem egy helyen találkozunk szeszgyárakkal, cukorgyárakkal, bérlőkkel, modern üzemvezetéssel, saldokontistákkal és — záloglevelekkel. A polgári árutermelés kiindulópontja: a tőke akkori két említésreméltó fajtája, az uzsora és merkantil-tőke előszeretettel a rendi földbirtokon helyezkedik el, szívesen éleszti annak profitteremtő géniusát. Ferenczi már a 18. századra megállapítja, hogy „azok a görögök... akik itt jelentékeny vagyona tettek szert, ép' úgy, mint az állatkivitel segélyével meggazdagodott örmények — csakhamar nagybérlőkké és nagybirtokos urakká válnak: az első pénzarisztokratáink és „új földesuraink” voltak egy személyben”.¹¹ A mult század elején, amikor emelkedik a mezőgazdaság árutermelése és ezzel tőkeszükséglete is, a tőkék nagyrésze Ausztriából szivárog az országba és csak a kisebb rész kerül a rendi földbirtokra attól a 18.580 darab „tőkés-től és ingyenélőtől” (*Galgóczy* rubrikázza így őket), akiket az 1848-as statisztika talál Pesten és a többi városokban. Az ország éppen kolonialis helyzete folytán tőke-szegény, kevés a gazdag kalmár és a kalmárnál a kamatra-éhes tőke, amely sok minden mellett hajlandó vállalni a feudális tulajdon-jogviszonyból eredő súlyos kockázatot is. De jellemző, hogy amikor Kossuthék a Védegylettel a tőkeáramlás e folyamatát az ipar felé szeretnék fordítani, Táncsis,¹² a közhangulat rabja, kifakad, mondván: „Aki néhány száz forintját a földműveléstől vonja el s... gyá-

rakba fekteti...: az megfordítva gazdálkodik, azaz fonákul".

JEGYZETEK, 1 Ferenczi: Miért nem fejlődött iparunk a XVIII. században és a XIX. század elején? — 2 Szekfü: Magyar történet. — 3 Dugonics feljegyzése, — idézi Grünwald: Régi Magyarország. — 4 Mattekovics S. Magyarország törvényei és országgyűléseinek működése nemzetgazdasági tekintetben. — 5 Pulszky: Eletem és korom. — 6 Marx: Theorie über den Mehrwert. — 7 Schams: Képzetek a jószágok árendálása és kiárendálásáról Magyarországon. — 8 Fényes Elek: Ungarn in Vormärz. — 9 Horváth István: Történelmi pályamunkák. — 10 Hetényi János: Honi városaink befolyásáról nemzetünk kifejlődésére és csinosítására. — 11 Ferenczi: Miért nem fejlődött iparunk? — 12 Táncsics: Hunnia függetlensége.

KRÓNIKA PHASOSI PHYLISCUSRÓL

Irta: DÉRY TIBOR

*Kiről mondvá vagyon, hogy pusztába vonult,
mert emberek elől elzárni szemét
kivánta. Vastag nagy felhőkkel beborult
éghez hasonlíthatnám eszméjét,
mely a lelkes földtől magát elfordítja —*

*ám úgy hallom, hogy nyomorult életét
melyben a kakasszót rít sakál ordítja
s füles bagoly a csalogány énekét,
a száraz rengetegben úgy igazítja,
hogy hatvanhét évig méhecskék közt élt*

*s vaskos lábakkal folyvást mögöttük futván
virágtól virágig, csak estére tért
velük együtt haza s ott kasukba dugván
szomorú orrát, tovább tereferélt
a kis szőkékkel, kik — mondják — megértették.*

*S felelvén néki: társaitól óvták,
a pohos emberektől, kik hitük szerint
szempilláik mögül a fényt nem látják
és bekötött ésszel szagos virágok közt
rosszul zümmögnek s oly' igen ostobák,*

*hogy egymás véreből raknak vastag fészket,
hasasok a gyengéket ostorozzák,
egymás gyomrából lopkodják a mézet,
a földgolyót éjt-nap dühödten rázzák,
egymást fulánkolni, halni mindig készek.*

KULTURKRÓNIKA

A FIZIKA A HARMADIK BIRODALOMBAN

Pascual *Jordan* német fizikus legutóbb *Phisikalisches Denken in der neuen Zeit* (Hamburg) címmel szélesebb rétegeknek szánt közérthető ismertetést tett közzé az újabb fizika problémáiról. Nagyon jellemző ez a könyv, mert amikor teljesen azonosítja magát a Harmadik Birodalommal, ugyannyira, hogy annak biologisztikus gondolkodását még a fizikában is érvényesíti, fölvet bizonyos kényes kérdéseket, pl. azt, hogy milyen szempontból hajlandók még az „államférfiak” a fizikai kutatást pártfogolni. Felveti a kérdést: „mi a tudomány szerepe és jövője az új korszakban” s a füzet felét kitevő fejezet foglalkozik azután a tudományos kutatás nélkülözhetetlenségének kérdésével, aminek tisztázása a kormányhatalom felé a kétlelkű, ambivalens írás igazabb céljának látszik, mint a nagyközönség felvilágosítása az új fizika „gondolkozássáról”. De honnan az aggodalmas probléma, hogy „mit jelent a természettudomány a mai világ számára?” Hát lehet problémátikus a tudomány értéke, nélkülözhetetlensége a társadalom számára? Ép’ oly kevésbé, mint az ember agyveleje. Persze, ha társadalmi érdeken az „államférfiak” vagy helyesebben bizonyos osztály érdekeit értjük, akkor a tudomány szerepe nem mindig változatlan és megbecsülése nem minden kétségen felül álló. Csakugyan; — a német tudomány mintha mégsem érezné magát egészen otthonosan a nemzetiszocialista kulturközösségben. Amiről csakis a tudomány tehet, az álmoktól-óhajoktól eltekintő szerző reálpolitikája szerint. A tudomány illeszkedjék be az új helyzetbe! Ezzel szemben szerző akaratlanul olyan sötét képet fest a romboló rendszer által kátyuba jutott kutatásról és kutatóról, a nagy multu német tudományos élet olyan mélypontjára ébreszt, ami után nem beilleszkedésről, hanem csak magát-megadásról lehet szó. A fejezetbe rengeteget kellett belezsufolni. Sommás vállalását a nemzetiszocialista szemléletnek és céloknak: fajbiológiától kezdve a gazdaság és lelkek militarizálásán keresztül a háborús célkitűzésig, hogy aztán ötven százalékgig hátrálni lehessen és menteni, ami még menthető „egyes” tulzásokkal szemben, amiket természetesen nem a felbujtatott zsoldosok, hanem a „divathóbortban szenvedő nagyvárosi intelligencia” követ el. A szerző által szelidítve megismételt rosenbergalfredi mítoszok bennünket közelről nem érdekelnek; tájékoztatásul felemelíthetjük közülük: a tudomány előítéletnélküliségének, objektivitásának, tehát mindenki számára és mindenütt érvényességének tagadását (csak a dönteni és ellenségeskedést vállalni gyáva aufklerista tudománynak volt érdeke az u. n. objektív álláspont). A világképet maga a kulturkör (*Rosenberg* persze inkább „fajt” mondana) szellemi erői, ősi ösztönei alakítják ki, mégpedig aktíven (tehát nem az igazság passzív felvételével, hanem, mondjuk, az igazság felállítása, *ilyen* igazságnak akarása által), **mely** formaadás alapirányában már eleve meg van határozva a kulturkör **régebbi** vallási világképe által. A tudomány eszerint nem ad más bázist és biztonságot, **mint** amit a faji akarat, hit, vállalás belevisz. Ennek megfelelően a pozitivist fizika mindjárt a „leggyökeresebben el is távolítja az eszmei **képet** valamely objektív igazságról, mely felé a tudományos megismerés **minden** külső látszat áttörése után törekednék; ezzel egyszersmind kiküszöböli az előbbi látszolgagos magátólértetődést, — hogy

minden kutató tevékenység végső fokon szükségszerűen ugyanazon összképhez kell, hogy vezessen." Viszont szerzőnek kényelmetlen (professzor Pascual Jordan talán francia eredetű is?), hogy egyes „tulzók” a francia matematika mellőzését javasolják a középiskolai és egyetemi (!) oktatásban a német öntudat edzése céljából — és egyszerre szerinte „csak a tudományos objektivitás bizonyos határaitól” és „csak stíluskülönbségekről” van szó és ilyen alapon megállapítja, hogy „a német és francia matematika különbségei nem lényegesebbek, mint a német és francia gépfegyvereké” — mert *minden valóságos összefüggés tulajdonképpeni kritériuma, objektiv próbája a háború és a haditechnika.* És ezzel a furcsa variációval Marx témájára (aki tudvalevőleg a gyakorlatot tekintette a gondolkodás objektivitása próbájául) egyszerre a magvánál vagyunk szerző tudománymentő gondolatainak. Ezek a gondolatok kissé csavarosak és azért mi is kénytelenek vagyunk távolabbra visszanyúlni. Kétségtelen, hogy a természettudomány közvetlenül vagy közvetve a *szükségleti eszközök* termeléséhez kapcsolódik, továbbá, hogy a legszorosabb (bár nem mechanikus) a viszonya a termelési *technikával.* Hogy különösen a világháború előtti nagy ipari fellendülés a tudományos kutatás és a technika összefogásának a sikere. Jordan sem tagadja. A monopolkapitalizmusnak azonban nem minden esetben érdeke a technika további fejlődése, mert egyrészt az összprofitban való részesedést esetleg más módon — a versenytársak magábaolvasztásával ill. „elintézésével” — biztosítja magának, másrészt a technikai felfedezések csak újabb konkurrensok létesülését segítenék elő. A „válság” a polgári osztály hagyományos tudománykultuszának és technikai érdeklődésének ellengőzt adott. A termelést nem fokozni, hanem csökkenteni vagy éppen beszüntetni: ez gyakran a munkaadó beállítottsága. A munkanélküliek határtalanba növekvő serege már nem „tartálékserreg” hanem teher és veszedelmes kulissza az új technikai módszerek bevezetésénél, mely végeredményben őket szaporítja. Az üzemek a munkásokat elbocsájtani, a kormányintézkedések a munkanélküliek egy részét az iparba felszivatni igyekezzenek. Ez nem kedvez a technika fejlődésének. Fokozott mértékben jelentkezik mindez Németországban, ahol az uralkodó osztály fasiszta terrorjának, fegyverkezésének és minden kétségbeesett erőlködésének csak egy az eredménye: a tömegek életszínvonalának fokozatos süllyedésével párhuzamosan a *szükségleti cikkek* gyártásának határozott sorvadása. Ezen a tényen u. i. mitosszal változtatni nem lehet: a jólét, az anyagi és szellemi kultúra a *szükségleti eszközök* termelésén és nem a hadiiparon alapszik. De ha nem kell a technika, mi lesz a tudományból (melynek sorsa ma még közvetlenebbül kapcsolódik a termelőerők fejlettségéhez s így a technikai fejlettséghez, mint régebbi történelmi korokban.)? Erre az igazán elevenben vágó kérdésre szerző (aki kutató) azzal válaszol, hogy először is teljesen igazat ad a technikai haladás ellenségeinek és neki támad azoknak, akik az embereket „technikával akarják megváltani.” Ez a kritika persze, bár a liberalizmussal látszik vitázni, nem ennek csupa-gazdag-ember utópiáját akarja sujtani, a jelen nyomorában a technika-jövőjével való kecs egettetést, hanem a dolgozók felszabadító harcát, melynek célkitűzései magukban viselik a technikai fejlődés eddig elképzelhetetlen lendületét is. A világháború óta szerzett súlyos tapasztalatok alaposan kigyógyították az embereket a gépek által történő felszabadulás ábrándjából: — a régi Athen idilljének az „egyenlőségnek és szabadságnak” alaposan befellegzett — mondja a szerző. Mert a „technika által történő hirdett munkamegtakarításból” mi lett? „A munkanélküliség világháborúsztró-

fája". Ime a munkanélküliség egyik bűnbakja! (Szerző itt nyilván ki akarja felejtetni a másikat: a mellőzhetetlen zsidókat.) És ez nem lehet csak átmeneti összefüggés — veti azok ellen, akik még ezek után is szót mernek emelni a technika mellett — mert hiszen a technika fejlődése csak fokozhatja a válságot, „és igazán beláthatatlan, mikor hozzák létre az átmenetet, ha időközben a technikai fejlődés mind gyorsabban továbbhalad.” A technika haladása a háborúkat mind rombolóbbakká teszi, ami megint a munkanélküliséget növeli. (Alig pár sorral tovább dicshimnusz olvásunk majd a fokozott technikai háborús felkészültség egyedüli civilizatórikus hatásáról!) Végül, az a technikai álom, még ha megvalósulhatna is, végzetes lenne. Mert nem szabadná, erőssé és egészségessé, hanem „eredeti természetes életösszefüggéseitől elszakítva az embert kimerült és elsovadó lényvé tenné, akinek már semmi orvosság nem használ.” (A professzor nem hajlandó tudni arról, hogy Oroszországban az ipart és mezőgazdaságot rendületlenül tovább és tovább mechanizálják, s ezzel munkaalkalmát és jólétet teremtenek a duzzadó egészségű és tettekész emberek — hogy tehát a munkanélküliségnek talán-talán mégis más az oka, mint a technika.) Azonban a gépromboló tudomány éppúgy saját kárára cselekszik, mint a gépromboló munkás — a tudomány életre-halálra hozzá van kötve az anyagi termeléshez. Ezt jól tudja szerző is. „Nem szabad azt a veszedelmet lebecsülni, — írja — hogy a természettudomány tekintélye a világ számára szorosan az emberi haladás ideológiájához kapcsolódik, úgyhogy ennek az ideológiának válsága maga után vonhatja a tudományos kutatás állásának és érvényesülésének válságát is.” A „világ” persze a nehéz ipar és a megfelelő politikai körök, akik a szükségleti eszközök termeléséért — és így a tudományos kutatásért — semmit sem tudnak tenni. (Hiszen „az; általános fegyverkezés növelése, mint legnagyobb stílus munkaszerezés, az európai iparok legbiztosabb reménysége.”) Tehát a tudománynak át kell nyergelnie; távol az olyan szentimentális kérdésektől, hogy milyen értéke van az emberiség szempontjából, „konkrétan” azt kell megvizsgálni, hogy milyen esetben lehet még értéke az „államférfiak” előtt, „hogy milyen tények és szempontok indíthatnák őket a fizikai kutatás nagyobb pártolására.” És itt kerül szembe a német tudomány azzal a tapasztalattal, hogy a háború a próbája minden valóságnak vagy legalábbis minden talpraesettségnak és használhatóságnak „A modern kutatási laboratóriumok mind kifejezettebb mértékben — a háborút eldöntő jelentőségű hatalmi tényezőkké válnak” — állapítja meg a szerző — és erre a legnagyobb súlyt kell fektetni.” A háború a technikai teljesítmények és találmányok versenyfutása: és nemcsak a nemzet technikai tudásának összmagassága, hanem egyetlen tudományos tett is „megváltoztathatja a történelem menetét.” „A tudomány és a technikai hadfelszerelés összefüggése bizonyára fokozott mértékben biztosítani fogja az államférfiak és nemzetek (?) megbecsülését”, emeli ki vastagon a könyv. Ime az elárvult tudománynak kalandos sanszok nyílnak meg! Minthogy azonban nem minden fizikus van úgy beállítva a háborúval szemben, mint a „homéroszi” és a náci hősök, sőt egyesek közülük Valósággal gyűlölik a háborút, szerző siet kijelenteni, „hogy az e pillanatban szóhajóvő — kérdésben mindezek az izléskülönbségek nem játszanak szerepet, ... döntő csak az, hogy a föld minden népe új háborúra készül... és hogy növekvő jelentőséget és súlyt nyer minden, ami a harci-hatalmi eszközöknek erősebbé és élesebbé tételére alkalmas.” A stilszerű erkölcsi elv leszögezése után a lehetőségek felbecsülése következik. „A gazdasági tevékenység egész területének” mi-

litarizálása csakis a tudomány hasznára válhat, sőt általa a tudomány még politikai jelentőségre is szert tehet, mert például bizonyos hiányzó nyersanyagok pótlékainak feltalálása sürgössé válik. Fenn áll ugyan némi veszedelem, hogy csak a haditechnika által irányított kutatás részeseül majd kellő támogatásban és a „tisztá” kutatást elhanyagolják; azonban ez a veszedelem elhárítható, mert az államférfiaknak be kell látniok, „hogy a technika a tudomány után halad és nem fordítva” és hogy a tisztán tudományos fizikai kutatás már eddig is rengeteg olyan anyagot halmozott fel, melynek rendkívüli jelentőségű haditechnikai felhasználása még csak a jövő kérdése. És most kapunk egy kis izelítőt az u. n. magfizikából, melyet az Isten is hadicélokra teremtett. Az atom főtömegét kitevő pozitív elektromos töltésű „mag” (melyet a százezerszer nagyobb átmérőjű negatív töltésű „felhő”, vagy „burok” vesz körül, az elektronok birodalma) u. n. kémiai hatások számára megközelíthetetlen; de ha átalakulási folyamaton megy át, mint a radioaktivitásnál vagy ma már mesterséges beavatkozásra is (atombombázás), akkor az így létrejött elemváltozással olyan roppant energiaátalakulások mennek végbe, amelyekhez képest a szokásos kémiai energiáink eltörpülnek. Tehát a kutatás az atommagban felfedezte a jövőendő *robbanóanyagot*, „melyhez képest minden mai ártatlan játékszer.”

Kényesebb lelkiismeretek tökéletes megnyugtatóására, tudósoknak, akik aggódnak, hogy találmányukkal még kegyetlenebbé teszik a háborút, szerző egy kis világpolitikai: és fegyvertechnika-történeti felvilágosítással is „szolgál. Elsősorban: a Harmadik Birodalom „százszázalékos békeakarattól” van áthatva. Másodsor: „a történelem tapasztalati anyagának kimutatás szerint a háború a történelmi új alkotások keresztülvitelének normális formája...” Harmadszor: a fegyvertechnika fejlődése „teremt meg a rendezett békeállapotok stabilizálását ... s nem a pacifista propaganda.” A háborúra alapozott tudomány tehát a legnemesebb célt követi: a „világot átölelő hatalmi koncentráció” uralmának előkészítését, amely egyébként — Spengler szavaival — imperium-mundi is lehet, világuralom egy kézben, mely esetben szerző bizonyára a Harmadik Birodalomra gondol) „amely maga részéről a rend és béke bekövetkezendő legnagyobb stílusú állandósításának reálpolitikai előfeltételeit képezheti.”

Ime az áldásthozó és termékeny nemzetiszocialista fizika!

Szerb György

TAVASZI PARLAMENT ÉRSEKUVÁROTT

1. Az év elején Pozsonyban megalakult *Magyar Kisebbségi Társaság* megbeszélésre hívta Szlovenszko minden magyar kulturszervezetét. A megbeszélést Tavasz Parlament-nek nevezte el a cseh fiatal értelmiség Ifjúsági Parlamentjének analógiájára. A parlamenti meghívókat elküldték az összes jelentős kulturszervezeteknek, de kifejezetten kizárták a politikai pártokat, azok vezetőit, az aktív politikusokat és a pártok kulturpolitikai csoportjait. Ezzel az intézkedéssel el akartak oszlatni a rendezők minden esetleges gyanút, másrészt ki akarták küszöbölni a kisebbségi életben oly nagy mértékben megnövekedett politikai befolyást a megbeszélésekből. Ez az elővigyázatosság helyesnek bizonyult, mert bár a legjelentősebb régi kulturegyesületek alig jelentek meg, részt vett a kongresszuson a fiatal magyar értelmiség minden árnyalata. Tarka gyülekezet, amit az elnevezés alapján nem éppen jogtalanul szólított Szombathy Viktor, a Szemke orszá-

gos titkára *Tiszteli Háznak*. Ez a parlamenti jellegű összetétel lepte meg a figyelmet legjobban s a megbeszélések folyamán a meglepetés még csak fokozódott. A ritka és furcsa eseményt, hogy a különböző szellemi irányzatok képviselői közös kulturösszejövületen találkoztak, betetőzte az érdeklődésnek és megértésnek olyan megnyilvánulása egymással szemben, amelyet a magyar szellemi életbein eddig még nem tapasztaltunk. Ideológiai ellenségek megtapsolták egymást, kölcsönösen fölesküdték a kisebbségi népvédelemre és közös erővel elhallgattatták az agresszív jobboldali békebontót.

Az érthetetlen jelenséget a közvetlen körülmények csak részben magyarázzák meg. A Magyar Kisebbségi Társaság fiatal szervezet, a Tavaszai Parlament volt első rendezése. A megalakulás zavaros volt, inkább nagy jelszavak hangzottak el, mint komoly program. A haladó szellem hangoztatása kissé határozatlan volt, sokan politikai álarcnak minősítették a tudományos szervezetet. A Társaság megszervezői azt hirdették, hogy a néhai *Sarló* elejtett törekvéseit magukévá teszik, de ebben sokan a régi sarlósok közül sem bíztak. A hivatalos jobboldal a régi recept szerint kétségbe vonta a szervezők őszinte magyarságát, — egyszerűen a Tavaszai Parlament nagyon nehéz körülmények és rossz előjelek között jött össze s talán éppen ez a bizonytalanság és a határozott célkitűzések hiánya tette lehetővé az előítélet nélküli találkozást.

A Parlament két napig ülésezett. A megnyitást közvetítette a pozsonyi rádió, ami szintén rendkívüli eset volt, amennyiben független, jelentős magyar kultúresemény ezuttal jutott először a rádió útján a nyilvánosság elé. A megnyitást, az üdvözléseket és az egész első napi megbeszélést szinte meghatott hangulat jellemezte. A népvédelem, a jogtalanság és erőszak elítélése, a haladó magyarság, a több szociális igazság vágya, valamennyi felszólaló szavaiban megmutatkozott. Igaz, hogy sokkal tovább nem is jutott a parlament. A kulturélet megszervezésének kérdésében meglehetősen terméketlen vita fejlődött ki: fölmerült a terv, hogy meg kell teremteni az összes csehszlovákiai magyar kulturszervezet egységét, amely közös népvédelmi szervezkedést tenne lehetővé az asszimiláló törekvésekkel szemben. Gyakorlatilag ez helyi kulturszervezetek koalícióját jelentené minden olyan esetben, amikor valamely kulturkövetelés támogatására volna szükség. A közös szervezetek megteremtésének eszméje nem talált nagy tetszésre a kongresszus résztvevői között, viszont a helyi kulturkoalíciók megszervezését mindenki helyeselte, olyannyira, hogy a végén rezolúcióba is került.

Érdekesebb és mozgalmasabb volt a parlament második napja. A szlovenszlovák magyarság kulturpolitikai kérdéseinek fölvetése ideológiai vitát támasztott s a kisebbségi testvériesülés édes hangulatába belerontott az új világtörekvések vihára. A Korunkban már szóváltott Gömöri Diéta egyik képviselője ismertette mozgalmuk irodalomkritikai felfogását. A fajelmélet és ellenforradalom elvei azonban senkire sem hatottak és a támadó ideológia lesújtó bírálatban részesült. A fajtisztaság, a faji elzárkózás, az asszimilálás, a kereszténység, a demokrácia, a kisebbségi jövő problémák merültek fel a kiborult vitában s az előadót kivéve, senki sem akadt, aki valamely formában nem utasította volna el a nyilvánvalóan göbbelsi propagandából táplálkozó irodalomszemléletet. A különböző kritikák egymásután kimutatták, milyen mértékben logikátlan, tudománytalan, keresztényellenes és antihumanista ez a gondolatmenet, amely azonfelül, hogy elentétben áll a legszebb magyar szellemi hagyományokkal a kisebbségi magyarságra nézve végzetessé válható elveket tartalmaz. Farakas István gyöngye védekezése és önigazolási kísérlete teljessé tették

álláspontjának vereségét, mivel állításait részben visszavonta és módosította. Így véglegessé tette a haladó szellem győzelmét, anélkül, hogy a parlament egységét megbontotta volna. Mindenki számára világossá vált ugyanis, hogy ezek az elvek a gyakorlatban a kisebbség megsemmisítésével volnának egyértelműek, amiből további következtetésként azt a tanulságot vonták le a parlament résztvevői, hogy kis népek, néptörödékek és kisebbségek fönmaradását kizárólag a demokratikus társadalmi irányzatok biztosíthatják. Ennek a fölismerésnek hatása alól ezután nem is tudott a parlament fölszabadulni. Amikor pedig a munkáskulturszervezetek képviselője a magyar haladó szellemi hagyományok vállalásával a kisebbségi népvédelem eszméjét is teljes egészében magáévá tette, tomboló lelkesedés vett erőt a legkülönbözőbb világnézetek képviselőin. Joggal zárhatta be Bólya Lajos dr., a Magyar Kisebbségi Társaság igazgatója büszke öntudattal a parlament ülését. Elégtelen szervezés és előkészítés ellenére kitűnő eredményt ért el a Kisebbségi Társaság elő nyilvános akciója. Ha gyakorlati eredményei egyelőre nem is lesznek, akkor is nagy jelentőséggel bír az a tény, hogy a csehszlovákiai magyarság kulturszervezeteinek első közös összejövetelén hajótörést szenvedett a reakció és az elvi ellenfeleket is meghajlásra kényszerítette a haladó szellem. A Sarló megszűnése óta ez az első közéleti jele annak, hogy a szlovenszkói magyar szellemi élet nem vesztette el kapcsolatait az új társadalmi törekvésekkel.

H2. Az új, ami a Tavasz Parlamentben kialakult, nem csupán az volt, hogy a munkásság a polgárságnak kezet nyújtott a kultúra védelmének és építésének közösségében, hanem az a tény is, hogy ezt a munkára nyújtott kezet el is fogadták. Ebből adódott a konferencia által felvetett lehetőségek egyike: a kulturális egységfront. Valamelyik felszólaló azt mondta, hogy a kultúra vetület. Ha ezt a megállapítást elfogadjuk, úgy egész bátran kimondhatjuk a tétel igazságát: a kultúra, mint felülépitmény a társadalmi életet vetíti elénk, akkor a kultúregység a népi egység óhajának a vetülete. A népi egység pedig új, széles alapot biztosít a kultúra védelmének és építésének küzdelmében.

orvátth Ferenc

Az új út a kulturális egységfront biztosítása, ha kell a népi egység megteremtése útján. Lehet, hogy ezt a megállapítást sokan félre fogják magyarázni és céljaink mögött bizonyos érdekeket fognak kutatni. Világos, hogy ezek után szükségessé vált a munkásság álláspontjának ismeretése nemcsak a konferenciához, de az ebből adódó következtetéshez és a lehetőségek kihasználásához.

Már a Parlamentben szözlünk azokról az okokról, helyesebben adottságokról, amik megmagyarázták az ottani megjelenésünket. Kiemeltem, hogy mi a kulturértékeket nem vetjük el. A kulturértékek elvetése a „barna láng” jelszava és lényege, de nem a miénk. Mi nem vagyunk szellemgyilkosok. Nekünk pontosan megfogalmazott tételeink vannak a kulturáról, annak megvédéséről, átmentéséről, építéséről. A tételek között pontos értékelést találjuk a nemzeti kulturáknak, természetesen a nemzeti adottságok figyelembevételével. Ezek az okok teszik ténnyé azt, hogy a munkásság nemcsak a Parlamentben, de az egész magyar kulturfeljődésben elfoglalja a maga helyét és munkakötelezettségét. Világnézete nemzetközi volta mellett nem tagadja és nem is tagadhatja magyar voltát. Magyar anyanyelve van, magyarul ír és olvas. Kulturájának leg-
elemibb követelményeit magyarul csinálja. Ez azonban nem elég. Szükséges annak a megismerése, hogy valamit magyarul csinálni és magyar nyelven csinálni — nem jelenti mindig ugyanazt. Világnézetünk sokak előtt talán csak Petőfit és Adyt iparkodik a mi számunkra elfogadhatóvá tenni. Ez

tévedés. Kulturánk a hagyományos kultúra örökségén épül fel. Átvesszük, és ahol erre szükség van, átmentjük ezt a kulturát a maga teljességében. Ezert van az, hogy mi nemcsak a forradalmi Petőfit és a többieket vesszük át és valljuk kulturértékünknek, de a nemzeti Petőfit, Adyt, Berzsenyit és a magyar irodalom és szellem valamennyi klasszikusának alkotó-sát osztályunk közös kulturkincsének tudjuk.

Éppen a Tavaszi Parlament volt az a fórum, ahol kisebbségi viszonylatban megvilágíthattuk kulturánk viszonyát az egész magyar kulturához. Éppen a Tavaszi Parlament volt az, ahol ennek a megértése, felismerése felszínre hozta azt a lehetőséget, megteremtette azt az új utat, amin a munkásság szorosabb kapcsolatát tette lehetővé a magyarság szellemi munkájának kisebbségi *építésében*. Ez az út nemcsak annyiban új, amennyiben azt ujjnak látták az ott megjelentek, de új út ez azért is, mivel éppen mindkét oldalról kijelölték ezt a szellemiség itteni, képviselői. *Schubert Tódor* mondta: „... az írók ne csak a munkásról és parasztról, de a munkásnak és parasztnak is írjanak!” *Fejér István* pedig a munkás-kulturregységek részéről együttműködésre szólította fel az írókat. Ennek az együttműködésnek a követelményét *Peéry Rezső* tudatosította azzal, hogy az írónak a való életet kell ismerni, ha használható és értéket akar teremteni.

Az út világos és járható. Csak az kell hozzá, hogy úgy Schubert, Fejér és legfőképpen Peéry szavai tényekké igazolódjanak.

*

Ha az utak egybefolyásáról beszélünk, akkor világos értelmezést kell adni a dolgoknak. *Alapy Gyula* dr. érthetően rámutatott a kulturánkat fenyegető veszélyre. Ez a veszély — a barna láng — egyaránt veszély a katolikusknak, demokratának, szocialistának. Két-három különböző úton indultunk el, hogy a szellemgyilkolás valósága előtt utaink egybefolyanak. Ez az út azonban nem lehet sem egyik, sem másik eddig járt út. Új utat kell építeni, amibe egybefolyik valamennyi eddigi út. Az új út a kulturvédelem útja.

Nemzeti kulturánk megmentése nem járna sikerrel, ha nem látnánk meg azokat az okokat is, amelyek ennek a kisebbségi magyarságnak kulturfejlesztését megakasztják. Itt igazolódik a magyarságnak, mint kisebbségnek a szerepe a nemzetiségi kulturvonalon. Arról van szó, hogy éppen, mert kisebbség vagyunk, kulturánk kialakítására és a még meglévő, de omladozó kulturromjaink megmentésére magunk biztosítjuk a kulturfejlesztés alapját. Mert a kisebbségi nemzet, ha nem tudja megfelelően kifejleszteni új kulturáját és csak a régi romokon kesergeti el sirárait, menthetetlenül elpusztul. Kisebbségi kulturánk pedig éppen elég sok támadásnak, sőt marakodásnak van kitéve. Nem elég az, hogy lesz egy szellemi élcsapat, amelyik a maga elgondolásában építi kulturáját, ha nem lesz kisebbségi nemzet, amelyik azt fel is tudja használni. Éppen a kultúra területe az, ahol a csehszlovákiai magyar kisebbség egyik vereségét a másik után szenvedni el. Éppen a kisebbségi nemzet az, amelyik e vereségek következtében sorvad. Jól mondta *Bólya Lajos dr.* a Parlament megnyitó beszédében: „Kulturánkkal élünk vagy halunk”. Összefogásra van szükség sorvadó kulturánk megmentésére. Új rétegek beáramlására van szükség, hogy ez a munka eredményes legyen, olyan rétegekre, amelyek eddig csaknem teljesen ki voltak rekesztve a kisebbségi kulturamunkából. Most ezek a rétegek eljöttek, utat építettek és az utra léptek, hogy a kisebbség kulturájának elsorvadását megakadályozzák. Talán különös lesz sokak előtt, hogy éppen a nemzetközi világszemléletű munkásság az, amely ezért harcol. Nézzon azonban mélyebben a dolgok mögé és meg fogja találni

ebben a lépésben az internacionalizmus nemzetiségvállalásának az értelmét. Csak **úgy** tudunk igazán nemzetközi kulturát építeni, ha az alapot, a nemzeti kulturát megvédjük nemcsak a magyar, de valamennyi nemzeti-ségi vonatkozásban. (Háber Zoltán.)

3. *A Tavaszi Parlament jó ügyéért.* Szlovenszkó művelődési életében sok ígérő elindulási és korai elvetélést éltünk meg az elmúlt esztendőök folyamán. A haladó kulturerek makacs egységtörekvése egyre újabb kezdeményezésekkel rohamozza a minden vonalon túltengő partikularizmust. Ennek tudható be a most már nyilvánvalóvá lett átcsoportosulás a kulturális élet egész területén. A következő haladás ma Csehszlovákiában *Magyar Nap* címmel napilappal rendelkezik, amelynek tárca és kulturpolitika rovatában az alkotó értelmiség legfőbb szintű haladó képviselői megnyilvánuláshoz juthatnak.

A haladó elemek súlyának növekedése jut kifejezésre abban a tanácskozásban is, amelyet husvét napjaira, *Tavaszi Parlament* elnevezéssel, Érsekújvárra hívott egybe a nemrégiben alakult *Magyar Kisebbségi Társaság*.

A rendezésre szánt idő rövideje folytán, sajnos csonkaparlamentről kell beszélnünk. Ezzel a ténnyel szemben ezért kissé túlzottnak kell tartanunk a határozathoz fűzött záradékot. Itt a következőket olvashatjuk: „a T. P. az utókor számára szükségesnek tartja **annak** a történeti jelentőségű mozzanatnak a leszögezését, hogy a szlovenszkói magyarság kisebbségi életében tizenét esztendő után a T. P.-ben sikerült csak lelkes, közös magyar kulturfrontba összehozni a szlovenszkói magyarság eddig egymástól távol **álló Tétegeit**: a polgári középosztályt és a magyar munkásságot”. Bármennyire érthetővé is teszi a tanácskozás lelkes hangja ezt a bizakodást, egyelőre nem jelent tényleszögezést. Rá **kell** mutatnunk erre, ahogy elfelejtsük: a parlament csak lépcsőfok volt, amely meghozhatja ezt az egymásratalálást, amennyiben helyes **utat** követ eléréséhez. De a parlament összeülése túlértékelés nélkül is olyan tény, amelynek a legnagyobb figyelmet **kell** szentelnünk. Ennek tisztultabb síkján mozog ugyanis a csehszlovákiai magyarság művelődésének haladó szellemű elmélyülése.

A T. P. tanácskozásait mindenekelőtt a mérséklet és önuralom jellemezte. Ez volt az **ereje** és gyengesége. Ereje, mert lehetővé tette, hogy olyan ellentétes kulturtörekvések képviselői találjanak utat egymáshoz, egyelőre csak a zöld asztalnál, mint a keresztény világszemléletet valló *Prohászka-körök* **meg** a következőesen haladó *Műhely*, pozsonyi kulturszervezet. A parlament egységesen lépett fel a nyíltan kulturfasiszta szint vallott Egyenes Utan mozgalom képviselőjével szemben. Gyengesége, mert az adott körülmények közt **nem** vezetett a hirdetett „egységes magyar” kulturcélkitűzések haladó mederbe tereléséhez. Ebben pedig **már** adva vannak a meddőség és elfajulás csirái.

Helyesnek kell tartanunk az egység érdekében tanusított mérsékletet. Helyes, hogy erőteljesen domborították ki azokat a elemeket, **amelyek** ezeket az ellentétes törekvésű alakulatokat párhuzamos munkára vezethetik. Ezzel szemben helytelen volt teljes hallgatással mellőzni **azokat** a **még** számosabb momentumokat, amelyek elválasztják. Az elhallgatással ugyanis **nem** szűnnek **meg** létezni és hatni. Nem szűnnek **meg** ellentétes irányba vonzani és taszítani kulturális életünket. Megvitátásuk talán jótékony kiegyenlítődésekhez vezetett volna.

Ezért nyílt kérdés, vajjon az önmérséklet **nem** lépte-e túl azokat

a határokat, amelyeken belül még eredményes, a reális életbe átültethető elhatározások születhetnek? Félő, hogy igen.

Megmutatták ezt azok a kommentárok is, amelyek a T. P.-tel kapcsolatban láttak napvilágot a különböző irányzatú sajtóban. Míg a haladó lapok ilyen értelemben magyarították a tárgyalás anyagát, *Darvas János* a Prágai Hírlap vezércikkében így ír: a parlament „szükségszerű fejlődési fok a kisebbségi magyar nép nemzeti fejlődésében: az osztályalapról a népi alapra helyezkedés magasabb foka... Öröm, mert a magyar kultúrközösséghez való tartozás tudata végre behatolt abba a néprétegbe, amely eddig nemzetietlen és nemzetellenes dogmák fogságában volt és intelem arra, hogy az osztályok közeledését, a magyar testvériség gondolatát, a kisebbségi élet minden terén szolgálnunk kell.” Azon a megbeszélésen, amelyhez ilyen kommentárt lehet fűzni, minden bizonynyal el kellett mosódnia annak, ami minden valódi kultúrközeledés természetes velejárója: magának a haladó gondolatnak. Már pedig a közrépkegek meg a „negyedik rend” közeledése épp olyan valóságellenes a haladó gondolat kihangsúlyozása nélkül, mint a progresszív frázisok a „negyedik rendhez” való közeledés nélkül.

Bizonyára nem véletlen, hogy a T. P. terjedelmes határozatában „egységes irányú magyar kulturmunkáról”, „egyetemes európai kulturhorizontról”, „a magyar kultúra egyetemes érdekeiről” olvasunk, de nem tudjuk, milyen kultúrára gondolnak tulajdonképpen. Hasztalan keresünk benne a szerény haladó szót. Ilyképpen tág tere nyílik a képzelődésnek, amely érdekes vitákat szülhet és szült is, de a valóságos élet egymásra csapó ellentéthullámaiban szükségszerűen erőtlenné bizonyult. Nagyon helyesen látta meg ezt a veszélyt *Barta Lajos*: „Ez a törekvés — írja, — talán túl is ment azon, ami egy tanácskozás falain túl az élet uralkodó erőhatásai közt csakugyan lehetséges”.

Hogy mennyire ez a helyzet, azt a T. P. határozata dokumentálja szemléltetetően. Hasztalan keresünk ebben olyan alapot, amely bármilyen laza gyakorlati együttműködés kiindulópontja lehetne.

Az 1. pont szerint „a jelenlevők megegyeznek abban, hogy a meglevő kulturszervezetek függetlenségének teljes fenntartása mellett egységes irányú magyar kulturmunkára van szükség.” A 2. pont „kifejezésre juttatja azt az óhajtást, hogy... a most megtartott összejövetel mintájára időszakonként T. P. elnevezés alatt összejöjjenek”. A 3. pont értelmében „célszerű volna, hogy a jövőben megtartandó T. P.-teket esetről-esetre más-más kulturszervezet készítse elő és hívja egybe.” A 4. pont tárgyilagos állásfoglalásra hívja fel a sajtót. Az 5. pontban a szláv-magyar, a 6.-ban a cseh-szlávák-magyar kulturkapcsolatok kiépítését tartja „célszerűnek.” A 7. meg 8. pontban a produktív értelmiség együttműködését és a kultúregyesületek koalícióját ajánlja. A 9.-ben a) felszólítja „a szakképzettséggel rendelkező intellektueket, írókat és művészeket, hogy menjenek ki a szellemi javakat nélkülöző magyar tömegek közé és ott előadások tartásával igyekezzenek a kulturhiányokat pótolni”; b) az írókat, hogy adjanak anyagot a „negyedik rend” kulturszervezeteinek; c) a szlovenszói magyar könyvkiadókat, „hogy azok szabják meg kiadványaiknak árát úgy, hogy azok a szegény munkásság számára is megvásárolhatók legyenek”. Az utolsó pontban elhatározza, hogy brosurában adja ki a parlament tárgyalásának anyagát. Erre a munkára szerkesztőbizottságot választ.

Kulturmegmozdulásról lévén szó, az ideológiai alapok körvonalozása nélkül elgondolni sem lehet azokat a formákat, amelyek közt ezek a határozatok megvalósíthatók volnának. Ki hiheti azt, hogy a Pro-

hászka körök, a Munkásakadémiák vagy a Műhely tevékenysége a T. P. emelkedett hangulatának varázsára minden átminősülés nélkül volna egymás mellé rendelhető? A csehszlovákiai magyarság nemzetiségi létének egyelőre ellentétes alkatelemeiről van itt szó. Csak az haladhat el mellettük optimista felülemelkedéssel, aki annak minden kihatásával nem tud vagy nem akar számot vetni. (Kovács Károly)

UJ MAGYAR FOLYÓIRATOK. A kitűnő *Társadalmi Szemle* kényszerű megszűnése után a magyar haladó szellemi arcvonal minden erőfeszítés ellenére sem tudott az eléje háruult akadályokkal megbirkózni. Közben a társadalmi feszültségek szellemi téren való megnyilatkozásainak levezetésére a „reform-nemzedék” indította be erélyes lendületű szellemi ténykedését. A „reform-nemzedék” lapjaival szemben a mult év elején a csonka évfolyamú *Gondolat* lépett fel. A nagy ívvel indult reform-nemzedék azonban csakhamar visszaesett. Csalódott a „reform-kormányzatban”, mely csak jelszavait sajátította ki, de a reform elképzeléseket beváltatlanul hagyta. A megingott csoportból először *Német László*, a vezér vonult vissza, majd mintegy az utolsó felvonást bejelentendő visszalépett *Zilahy Lajos* is arról a posztról, ahol a „reform-nemzedék” tekintélyét őrizte. Sőt *Sárközi György*, a Válasz hosszabb szerkesztői válság után következő szerkesztője egy az *Uj Szellemi Front* íróihoz intézett nyílt kérdésre a következők megállapítására kényszerült: „Az elmúlt esztendő tanulságai sokunkban megérlelték azt a meggyőződést, hogy a magyarság mai állapotán cincogó és tipegő reformok már egyáltalán nem segíthetnek. Gyökeres átszervezésre van szükség, amelyet csak az öntudatosított magyar tömegek tudnak a politikai hatalom megszerzése útján végrehajtani.” (*Gondolat* II. évf. 3. sz.) Feltételezhető, hogy ezek után az Uj; Szellemi Front válsága világszemléleti tisztázódáshoz vezet, miután a reformok körül tovább felvetődő kérdésekre márcsak olyan válaszok következhetnek, melyek a magyarországi összvalóságot fedik.

A „reform-nemzedéken” kívül álló fiatal magyar szellemiség, a „reform-nemzedék” helyzetének összekuszálódásával szemben legujabban a regresszió elleni egység követelésében és új demokratikus felsorakozásban találta meg a kiállítás alapját s miután sem népi realizmusuk, sem a valóban haladókkal szembeni türelmes humanizmusuk a *Nyugat* vagy a *Válasz* keretei között nem fér el, új tekintélyes folyóiratokkal jelentkeztek.

A valódi realizmus jegyében ez év januárjában a *Gondolat* támadt fel elevenebb, lendületesebb, olvasmányosabb szerkesztésben, a következőt haladók mellett olyan rokonszenvező munkatársakkal, mint *Déry Tibor*, *Hont Ferenc*, *Gelléri Andor Endre*, *Illyés Gyula*, stb. A „Gondolat” munkatársi körének „Népfront-összetétele” azonban hamarosan csorbát szenvedett *Déry Tibor* szerkesztői és munkatársi kiválásával, minek következtében még páran kivonultak a lapból, hogy hamarosan az új-humanisták *Szépszó* című lapjában tűnjenek fel. Ez a kivonulás a legkevésbé sem rendítette meg a *Gondolat* helyzetét, hisz’ a vezető következőt haladó munkatársi csoportot erőteljesen támogatják olyan fiatal magyar írók, mint *Bálint György*, *Pálóczy Horváth György*, stb. A *Vértés György* szerkesztésében megjelenő *Gondolat* különben kifelé Giden és Romain Rollandon keresztül néz, befelé viszont a magyar kérdéseket a népi és munkásrealizmuson keresztül szemléli. (Példa erre *Darvas József* nagyriportja Oroszházáról, vagy *Darvas, Bálint, Forgács, Jahn* kollektívriportja egy budapesti bérházról.) Ami azonban épp az „új-népiesek” és a „reform-nemzedék” munkája következtében különös hiányként tűnik fel a *Gondolat*-ban: a magyar népi kérdések következetes materialista fel-

vetése és átvilágítása, illetve az új népiesek ideológiai bírálata. Ezt az irányulást észrevehetően maga a Gondolat is követeli: utolsó számában Mód Aladár a Magyarságtudománnyal polemizálva a „népi hagyomány, költészet, történetírás” kérdéséhez szól hozzá.

A Cserépfalvi könyvkiadó kiadásában megjelenő *Szépszó-t Ignotus Pál* és József Attila jegyzik, mellettük Fejtő Ferenc, Déry Tibor, Hevesi András, Németh Andor stb. dolgoznak s ez az összetétel máris utal a lap „városi” jellegére, mintegy az új népiesség ellenpólusaként. Ignotus Pállal szemben, aki az „új liberalizmus” jogaira hivatkozva áll ki, a többi vezető munkatársak — kevés kivétellel — megjárták már a marxizmus öbleit is. Ignotusszal a szabadság és a demokratikus humanizmus követéseiben valamennyien találkoznak.

József Attila különben egy katolikus támadásra válaszolva a következőkben fogalmazza meg a lap irányát: „Fellépésünkkel, írásainkkal, gondolatainkkal, értelmességre hivatkozó hírünkkel az emberi egység igényét próbáljuk ismét életre hívni, a réginél fejlettebb egységre tartó haladottabb igényt, a modern maga magát fegyelmező, rendbefoglaló szabadságot.”

Az új *Gondolat*, valamint a *Szépszó* biztató friss jelek a magyar szellemi életben. Mindkét lap a regresszió-ellenes szellemi erők egységesítésére törekszik.

Méliusz József

OSWALD SPENGLER — bármily' különösen hangzik — félig emigrációban halt meg müncheni lakásán s a németországi lapok csupán pársoros hirben számoltak be haláláról. Azok azonban, akik ebből esetleg Spengler nagyságára és nemességére következtetnek, meglehetősen tévednek. A barbarizmus mai Németországa nem a nagyságot hallgatta agyon Spenglerben, hanem a kényelmetlen szobatudóst, akinek a félreértése körül esetleg hitleristaellenes ideológiai csoportosulás keletkezhet. A félreértése körül... mert lényegileg Spengler és a hivatalos német ideológia között csak látszólagosan volt ellentét. *Látszólag*, mert komoly ellentétből nem lehet szó közöttük. Amidőn a nemzetiszocializmus Németországban uralomra került joggal hivatkozhatott Spengler szálláscsinálására. Joggal, mert Spengler már a köztársaság idején megkezdte a poroszság mithológizálását. Már a weimari napokban a cezarizmust heroizálta s bölcséleti ellenpólusa volt a humanista-liberális gondolkodásnak. Több, mint egy évtizeddel 1933 előtt felrajzolta az urak államának amaz eszményét, amely csak egy földöntúli fényben trónoló vezért s a vezér minden szavának engedelmessé alattvalót ismer. Kétségtelenül: amikor Hitler személyében a „Caesar” megjelent Spengler valami duzzogásba vonult, mert az új Caesar nem az ő útján tört a közös cél felé, vakon és egyenesen egy új Tamerlán virágtalanul romantikus útján. Az önféjű és balga német szobatudós nem akarta felismerni, hogy a nemzetiszocializmus e demagógikus s korántsem tarmerlani útja sokkal több eredménnyel kecsegtet. Így írta meg azután a *Döntés éven* címen ama feltűnést keltő vitairatát, amely ugy batorságát, mint a napok és események valódi átértésére való képtelenségét bebizonyította. Ebben az iratában többek közt az ejti kétségbe, hogy Hitler nem az a Nietzsche-féle renaissance fejedelem típus, aminek ő sok évvel ezelőtt megkívánta, nem „tekintet és hálánélküli, aki csak az eszményére néz”. Visszariadt a Sacrum Imperium és a Harmadik Birodalom „árja” vágyképeitől, sőt helyenkint egyenesen megvetéssel beszél az újnemet faj-páthoszról. Igen, az a Spengler, aki folyton a kemény realista mezében büszkélkedett a legósdibb vágású német-ideológusok egyikének bizonyult, aki a demagógia homlokzata mögött

nem ismerte föl a valódi törekvéseket s éppen úgy hagyta az orránál vezetni magát, mint a német tömegek. Nem látta, hogy a nemzetiszocializmus az ő ragadozó államát építi föl, persze nem azokkal az arisztokratikus opera requisitumokkal, amelyeken ő egész életén keresztül csüggött. Így történt azután, hogy kiállt s a boldog-tudatlan bátorságával olyan igazságokat vágott a nemzetiszocializmusba gleichschaltolt közvélemény szemébe, amikről azt hitte, hogy fellázítják a szép szavakhoz szokott német tömeget. Azt követelte, hogy a munkások életnivóját szállítsák le, mert ez a menekülés egyetlen útja. Ez volt az ő új megváltó receptje akkor, amikor a német munkások országgló atyja, Hitler, szónoki svádája minden eszközével legkedvesebb gyermekei kegyéért bűgött. A derék Spenglernek sejtelve sem volt arról, hogy azt, amit ő követel, meg lehet tenni, de nem szabad a nevére nevezni. Az a különös helyzet állott így elő, hogy Spengler mindig azt mondta ki, amit a nemzetiszocializmus már megcsinált, igazi nevére azonban óvakodott. Ezért azután ezt a fura kikiáltót el kellett ejteni, ha mégoly' nehéz is volt a barátságos szálaláscsinálóról, az egyetlen még rendelkezésre álló nemzetközi hírnevű filozófusról lemondani. Olyan tipikusan bárdolatlan szobatudós volt ez a Spengler, hogy még az olasz fasizmusnak is az idegeire ment. A Stampa berlini tudósítója energikusan tiltakozott, amidőn Spengler Mussolinire hivatkozott. Még a tirannusok is országuk atyjaként kívánnak szerepelni s nem ama csillagtávoli félistenekként, akiket Spengler imádozott. Így azután 1933 december óta Németországban meglehetősen különös mellézközrejekkel ejtették ki Spengler nevét. A hivatalos náci-filozófus, *Bäumler* berlini katedrjáról állandóan prédikált a torzonborz kolléga ellen. S mint mindig, ha nyílt utasítás készül, úgy Spengler esetében is mesebeli bőséggel árasztották el a Spengler-ellenes pamfletek a német olvasót. Ezek a pamfletek egyáltalán nem takarékoskodtak az olyan megállapításokkal, mint: „hideg pesszimista”, „szkeptikus”, „hiányzik a szociális érzéke”, „mindenérzelmű érték nélküli fatalista” stb. Lassan Spengler minden közjük való tartozás ellenére vesszőparipája lett Valamennyi tehetségtelen filozófiai docensnek, aki a tanári kollégium megelégedését akarta kivívni. Megrendszabályozni azonban azon a helyen, ahol a pamfletekkel való üldözés hallaliját kiadták ellene — óvakodtak. Hisz' vád alá helyezése egyértelmű lett volna azoknak a különbségeknek a leleplezésével, amik korántsem a lényeg, hanem csak a *fogalmazás* különbségei voltak. (M.)

HARC AZ OLIMPIASZ KÖRÜL. 1894-ben vetette fel Caubertin báró az olimpiai játékok felújításának a gondolatát. Ez az eszme a renaissance gondolat és érzelem világának késői utódja. A görög kereskedővárosok szelleme feláramadt a korai kapitalizmus pompázó olasz városaiban s hercegi udvaraiban és a tetszhalálra ítélt test is bosszút állott már a kereszténységen (az olimpiai játékokat Teodoziusz császár tiltotta be Kr. u. 393-ban) nemcsak Itáliában, hanem az északi Németországban is. Caubertin ezért túl akarta haladni a görög eszményt s az olimpiai gondolatot a nemzetek közötti béke és a népek testvériesülésének szolgálatába állította. De igen hamar kitűnt, hogy az európai kultúra, egység nem oly' reális, mint amilyen a klasszikus görög kultúráé volt. A görög civilizáció minőségi, a nyugati tőkés civilizáció mennyiségi. A görögök összhangra törekedtek, a modernnek teljesítményre. A sport üzésében a görögöknél az amatőrség természetes előfeltétel volt, hisz csak szabad polgár vehetett részt az olimpiai játékokon, aki különben sem dolgozott (rabszolgái voltak); ezzel szemben a modern olimpiászokon az amatőrség elve kegyes hazugság, legjobb esetben elérhetetlen vágy. A görögök a szellem és a test harmoniját ünnepelték, nálunk úgy tűnt, hogy a lélek és a test végzetesen elvált egymástól.

De az igazi kiábrándulás csak a XX. század első évtizedeiben következett

be. A görögök az olimpiász idejére felfüggesztették háborúikat. Nem a vallás, hanem a nemzet „treuga dei”-je volt ez. A mi világunk a háború idején az olimpiászt függesztette fel. S a háború után sem békült meg, még a sport területen sem. 1912-ben már az európai konfliktus nyomott légkörében tartották meg a stockholmi olimpiászt, az 1916-os elmaradt, 1920-ban Antwerpenben csak az Entente-hatalmak sportolói vettek részt s az 1924-es párisi olimpiásztól még mindig hiányoztak a német atléták.

Az 1936-os olimpiász színhelyéül jóval a mai német rendszer uralomra jutása előtt, Berlint jelölték ki. Már 1933-ban világszerte mozgalom indult meg amellett, hogy ne ott tartsák meg. Az olimpiász résztvevőinek, a játékok megkezdésekor, az eskü formulájában, hitet kell tenniük „az összes nemzetek és fajok összetartozása és egyenlősége” mellett. Hogyan egyeztethető ez össze egy olyan rendszer elméletével és gyakorlatával, — érveltek a mozgalom vezetői, — amely a türelmetlenség és a fajgyűlölet nevében üldözi saját polgárait és a fensőbb faj jogára hivatkozva készíti elő a hódító háborút?

Maga az olimpiai bizottság is kérdést intézett a német kormányhoz és azt a Hitler sajátkezű aláírásával ellátott választ kapta, hogy a Birodalmi Kormány az Olimpiászon tiszteletben fogja tartani a nem-árja atléták jogait. Ez a külföld megnyugtatóására szánt hivatalos nyilatkozat ugyan nem változtatott a németek belső sport-politikáján. S így az Olimpiász áthelyezésére vagy elhalasztására irányuló nemzetközi mozgalom visszhangra talált. A Manchester Guardian a következőkben összegezte az érveket és az ellenérveket: „Az Olimpiászon résztvenni szándékozók azt állítják, hogy az elhalasztás vagy áthelyezés kívánsága tisztán politikai jellegű s a bojkott a nemzetiszocializmus megbélyegzését célozza. De valójában többről van szó. A Harmadik Birodalomban nem lehet megtartani az Olimpiászt, az olimpiai szellem megsértése nélkül. És ez már nem politikai, hanem atlétikai vélemény”.

A harc egyenlőtlen eszközökkel folyik. A német olimpiai propaganda számszólóan milliók felett rendelkezik. Ebben az esetben Goebbelsék nyíltan költöhetnek azokat a pénzeket, amelyeket különben csak titkolódzva tudnak eljuttatni oda, ahol ügynökeik felhasználják azokat. A szellemi csempészárú leplezése nehezebb. Az olimpiai óriásharang hangja messze földeken át kong. A színes plakátok mindenüvé eljutnak. Az olcsó utazást a rokon-ideológiájú sovinszta sajtó szervezi. Az egyes államok hivatalos sport-szervezetei legjobb esetben nem törődnek a testedés eszmei kérdéseivel s nem ritkán egyenesen rokonszenveznek a németekkel.

A világ közvéleménye azonban csak megmozdult. Az amerikai atlétikai szövetség elhatározta ugyan az Olimpiászon való részvételt, de csak igen kicsiny szótöbbséggel. (61 szavazat 55 ellen). S a német hivatalosság erkölcsi veresége nyilvánvaló, amikor az elvi engedményekben odáig ment, hogy — legalább is az Olimpiással kapcsolatban — a nem-árja németek egyenlőségét is elismerte s kélt zsidó sportolót meghívott az olimpiai játékokon való részvételre. Ezek az elvi engedmények talán alkalmasak arra, hogy azokat a külföldi köröket, amelyek szívesen meggyőzetik magukat, mentesítsék a lelkiismeretfurdalástól, de teljes egészükben változatlanul hagyják Németországban a nem-árjakkal szemben vitt sportpolitikát.

A kérdés viszont még korántsem jutott nyugvópontra. Az olimpiai szellemet védelmező Bizottság, melynek élén Justin Godard francia szenátor, volt közoktatásügyi miniszter áll, június 6—7-ére nemzetközi konferenciát hívott össze Párisba. A Bizottság a „liberális olimpiai szellem” híveihez fordul felhívásban s csatlakozásra hívja fel őket ahhoz a mozgalomhoz, amely az olimpiai játékok elhelyezését kívánja, „mivel a mai Németország nem tartja tiszteletben az Olimpiai törvényeket s a német sport szorosan össze van kötve a politikával, vezetői ellentétes nyilatkozatai ellenére is”.

*

A hellenség egységes volt mint nép a barbár világgal szemben. De szellemileg szöges ellentét állapítható meg Athén gondolkozóinak szabad elképzelésed, csillogó művészete, ígéretes utópiái és Spárta szabadság- és szellemellenes katonai kollektívizmusa között. A renaissance kiszélesítette az egész nyugati világra Athén hagyományait. A polgárság forradalmi megcsillogtat-

ták a tömegek anyagi és így szellemi felemelésének a lehetőségét. Napjaink megrázkódtatásai a polgárság váltójának beváltását ígérik s egy új, az egész emberiséget felölelő humanizmus megszületését. Az Olimpiász körül dúló harcnak lehet az a szerepe, hogy valamelyest hozzájárul az arcvonalak tisztázásához. Minden igazi humanista, minden gondolkodó ember megláthatja azt az igazságot, hogy a haladás képviselői nem azok, akik Spárta szellemét képviselik, hanem azok, akik, tul minden társadalompolitikai és világnézeti ellentétben az athéni kultúra hagyományainak szellemében, de annak új, magasabb fokra való emelésével, az emberiség évezredek utópiáinak megvalósításáért küzdenek.

Szalay István.

TALÁLMÁNYOK A PESTI MINTAVÁSÁRON. A most lezajlott budapesti tavaszi mintavásárral kapcsolatban rengeteg jót és szépet írtak a napilapok. A vásáron valóban volt minden, ami kívánatos: selyem, bársony, csipke, gyöngy, ékszer, racionálizált gépek, pszichotechnika és gyermekmegőrző, rádió és irodalom, zene és művészet, étel-ital, weekendház és mintapályaúdvár. Még divatrevű is volt az e célra épített 3000 személyes befogadóképességű szabadtéri színpadon. Mi azonban a vásárnak nem evvel a részével kívánunk foglalkozni, hanem azzal a két érdekes, a szokványos látnivalóktól elütő kiállítással, melyeknek jelentősége túlnyúlik a napi krónikán. A vásár keretén belül rendezték meg ugyanis első kiállításukat a magyar feltalálók és a magyar légvédelem. A haladás és a rombolás egyszerre jelentek meg a magyar piacon. A találmányi kiállítás a napenergia felhasználásával, szélmotorok, vízturbinák, holt energiát hasznosító gépek, mesterséges szén és koncentrált tápszerek előállításával foglalkozik. A légvédelmi kiállítás viszont bemutatja azokat a romboló-, gyújtó- és gázbombákat, melyek pillanatok alatt kipusztíthatják a mai életet minden találmányával és minden feltalálójával. És még sincs ellentmondás a két kiállítás között, hisz' a ma fejlődésének eredménye a gázháború is, csakhat ezek a feltalálók, hogy úgy mondjuk, praktikusabban értékesítették találmányukat, míg amazok és a játékos álmodozók örökös tűzhelykarika, örökhűtő ballon, tűzvédőszer, biztonsági gázcsap, távlocsoló, időmérővel ellátott fazék, porszívó ruhafeje, önborotvakészülék, tübefűzőkészülék, tésztaprésgép — és egyéb, az életet kényelmesebbé tevő apróságok feltalálásán fáradoznak. Más, már kissé praktikusabb feltalálók a magántulajdon védelmét szolgálják. Sok lakásbetörés, zsebmetszés, autólopás, kerékpárlopás ellen védő készülék látható. Másrészt biztonsági zárok, bankbiztonsági berendezések gázzal vagy vízővvel védett páncélszekrények. Az egyik ezirányú találmány hirdetése a következő: „Rádió segélykérő vízőves páncélszekrényszabadalom! Megakadályozza a kasszsfurrást és a rablótámadást! Állami, megyei, községi hivatalok, pénztézetek, bankok, ékszerüzletek áruházak biztos védelme.” A kapitalizmuis kiszolgálása némely találmány elnevezésében is érvényesül. Van: „Lakáj” rajzbenyomókészülék, „Kuli” fakalap, „Kaloda” vasbetonoszlopráma. Sok találmány szolgálja a repülőgéptechnikát, a rádió-, grammofon- és filmtechnikát. Van beszélő könyv és beszélő ujság, rendészeti lap fényképpel ellátva és készülék a testek térbeli helyzetének megállapítására. Sok az életvédelmet és az életmentést célzó találmány, néhány találmány viszont a „földöntuli” életre is kiterjeszti figyelmét.

Látható itt pl. vízhatlan lemezből készült kripta s műkő és műmárványkeverékből előállított koporsók, „melyek tartóssága évszázadokig marandandó. Törés, összeomlás kizárva! Rámája olyannyira tökéletes, hogy a koporsó csukódása majdnem teljesen légmentes, ami az oxidálást kizárja és többszöri exhumálást is elbir.” — A légvédelmi kiállítás ezzel

szemben a földi élet kriptáit, a gázbiztos pincéket és óvóhelyeket mutatja be. Német, olasz, lengyel propagandaplakátok kiáltják felénk, hogy védekezzünk. Egy Göring idézet azt mondja, hogy „csak balga emberek lehetnek azok, akik a légvédelmet félvállról tekintik és ügyefogyottan buták, akik annak magasztos feladatát nem értik meg”. Az egyik sarokban a berlini Siemens-telep légvédelmi modellje látható, jelzőlámpákkal és önműködő riasztóberendezéssel. A kiállítás egyébként a romboló-, gyújtó- és gázbombákat, hatásukat, a gázsérülések diapozitívjait és az egyéni és tömegvédelem lehetőségeit mutatja be. Látunk gázálarokat, szűrőbetéteket, oxigénpalackokat, különféle impregnáló anyagokat és kézioltókészülékeket. Látjuk a gáztámadás közben dolgozó mentőőrséget és tűzoltóságot. Látunk légelhárító ágyút, mintaházat gázbiztos pincével és tűzbiztos padlással. Védj magad! — harsogja a kiállításon árult 20 filléres broszura. A broszura bevezetéséből idézzük a következőket: „A m. kir. Országos Légvédelmi Parancsnokság szükségesnek látta az 1936. évi Budapesti Nemzetközi Vásár nyilvánosságát és kereteit egy oly' légvédelmi kiállítás létesítésére felhasználni, amelyen belül a kiállított anyag a légi támadó fegyverek hajtásáról és a védekezés kézzel fogható és a mi viszonyaink között is megvalósítható módjáról szakszerű felvilágosítást nyújt. Szükségesnek látta továbbá a parancsnokság, hogy mindaddig, ameddig a törvényes lehetőségek a légoltalom központilag irányított felépítését lehetővé nem teszik ismertesse azokat a szervezési és műszaki elveket, amelyek felhasználásával a légoltalom munkája szükségszerűen ugyan, de mégis öntevékenyen megindulhat. Ez lenne e kis füzet faladata.” Egy gázmaszkos reklámcédulát is osztogatnak, melyen a Gázvédelmi KP. Társaság jelzi, hogy „Minden a lég- és gázvédelem tárgykörébe tartozó kérdésben, tehát úgy gázálarokra vonatkozóan, mint óvóhelyek építését, illetve meglévő pincéknek bomba- és gázbiztos óvóhelyekké való átalakítását és berendezését illetően szívesen szolgál felvilágosítással. További célkitűzése az összes, az iparban, bányákban, műhelyekben, továbbá a mentő- és tűzoltószerveknél szükséges gáz- és füstvédő, valamint légzőkészülékek terjesztése.” A Gázvédelmi KP Társaság a továbbiakban arról értesít, hogy a „Mercur” műszaki és vegyipari rt. és berlini „Degea” társaság összes gyártmányait raktáron tartja. A kiállítás kijáratánál látható a légvédelmi könyvek és folyóiratok kiállítása, ami kétségtelenül élénk kontrasztban van a szemben felállított Magyar Bridzséletnek, Tolnai Világlapjának és az Új Időknek pávillónjával. Meglepetésszerűen nagy már a magyar légvédelmi szakirodalom. Sok az eredeti magyar könyv is. (—i. —z.)

SZINMŰPÁLYÁZAT

A csehszlovákiai munkás műkedvelő szinpadok szövetségének (DDOC) prágai magyar csoportja pályázatot hirdet olyan színműre, amely a szlovenszkói magyar falu, munkásság, vagy a felmorzsolódó kispolgárság mai problémáival és ezen problémák megoldásával foglalkozik. A szindarab terjedelme töltsön be egy esti műsort. A rendezés technikája lehetőleg egyszerű legyen. Szoros témakört nem szabunk, s a műfaj kiválasztását szintén az íróra bizzuk. A pályadíjak a következők: Első díj 1000, második díj 600, harmadik díj 400 csk. A pályázat határideje 1936 szeptember 1. A gépirással vagy tintával írt színművek, jeligével ellátva, a következő címre küldendők: A DDOC magyar csoportja, Praha-Karlin, Havlicková 7. A kiadás és fordítás joga az íróé, az előadás joga a DDOC prágai magyar csoportjéé marad.

GAZDASÁG ÉS POLITIKA

KÖZGAZDASÁGI CSODADOKTOROK AZ U.S.A.-BAN

Komoly és komolytalan tervek születtek napról napra az U.S.A.-ban. Egyet ezek közül — a Townsend-féle népboldogító tervet a Korunk ismertette áprilisi számában. A következőkben néhány — részben újabb — közgazdasági tervet mutatunk be, amelyek a válságot, speciálisan az U.S.A.-ban, kívánják leküzdeni.

Komolyságban — legalább is komoly külszínben — ezek közt első helyen áll Irving Fisher tanár terve. A professzor neve nem ismeretlen Európában sem. Tőle származik a néhány év előtt felvetett ötlet: a pénz értékének százalékos csökkentése. Amilyen nagy zajt okozott ez a bizarr ötlet, olyan hamar ki is mult. A néhai agytrust tagja pár hónappal ezelőtt új tervet tállalt fel: a 100%-os pénz ötletét. Mindjárt mondjuk is meg, hogy nem a 100%-os aranyfedezetű pénzt értette ez alatt. Itt egyszerűen arról van szó, hogy a hitel legyen 100 százaléktan fedezve. A mai bankrendszer mellett a helyzet ez: a bankok a pénztárukban levő készpénznek sokszorosát bocsájtják ki hitelként. Baj ebből — normális időkben — nem származik, csupán akkor, ha a betétesek egyszerre megrohanják a bankot, ha a hitelezők készpénzt kívánnának a szokásos bankjövairás helyett. Amíg azonban ilyen „run”, ilyen bankmegrohanás nem következik be, zavartalanul működik ez a hitelrendszer, amelynek alapvető jellege, hogy a hitelezők nem jelentkeznek egyszerre készpénzért. A pénzrendszer a kapitalista társadalomban így a következőképp épül fel: a kibocsátó jegybank a törvényileg megszabott keretek közt bocsájt ki bankjegyeket, pl. az aranyfedezet 3—4-szeresét. Ezekre a bankjegyekre aztán hiteit építenek, még pedig a mai arány szerint a nyugateurópai bankok általában a tizszeresét bocsájtják ki hitelbe annak az összegnek, amely készpénzként pénztárukban, vagy a jegybanknál fekszik. Ez a nyers számitás is mutatja, hogy a hitelélet kapcsolatos az aranyfedezettel: minél több az arany, annál nagyobb a kibocsátható bankjegyek mennyisége és annál nagyobb mennyiségű hitelt nyithat a bankszervezet. Már mostan: pénz alatt nem csupán a köznapi értelemben vett bankjegyet (és váltópénzt) kell értenünk, hanem a hitelt is, a hitelpénzt, amely talán sohasem kerül bankjegyformába, mert bankjövairások és terhelések útján nyilvánul meg. „Giralgeld” — a német neve ennek a pénznek, amely sokszorosa a bankóforgalomnak, különösen a nyugati államokban, valamint Amerikában, ahol csak a kis napi bevásárlások egy részét fizetik ki készpénzzel, míg a forgalom nagy tömege csekk és bankterhelés, illetve jövairás révén bonyolódik le. Hogy Fisher professzor javaslatát teljes súlyában méltányolhassuk, gondoljunk el egy jómódú amerikai állampolgár életét: számláit csekkkel fizeti, üzletekben csekkkel vásárol, csak éppen kis kiadásait — kocsit, villamos, stb. — fizeti készpénzben. A csekket a bank kellőleg honorálja, vagyis a bemutató számlája javára írja, szóval a kereskedő, aki a csekket kapja, szintén nem lát készpénzt a csekkért. De nincs is erre szüksége. Az ő csekkjét éppen így elfogadják. A Fisher-féle terv nem éppen a csekket szünteti meg, de a csekket érvényességi körét szűkíti le a bankjegyek mennyiségére, tehát a mai „Giralgeld” mennyiségének egy törtrészére.

Kivihető-e a terv? Mi volna ennek a különös tervnek a hatása?

Az első kérdést illetőleg szkeptikusak vagyunk. Hacsak Amerika el nem zárkózik kínai fallal a külvilág elől, nehéz elképzelni, hogyan korlátozza pénzforgalmát a 100%-ban bankjeggyel fedezett pénz forgalmára. Átutalások Amerikából és Amerikába teljesen lehetetlenné tennék, hogy a kétféle pénzt külön válasszák és külön kezeljék. Mi történne, ha egy külföldi állampolgár pl. Londonban dollárt vesz, nem 100%-os fedezetű angol pénzért? A helyzet teljesen összezavarodna. Nyilván ez a praktikus kivihetlenség okozta, hogy utóbbi időben nem sokat hallunk a tervről. De a gondolat maga mégis fontos, mert szimptomatikus. Ez a gondolat annak a beismerése, hogy az U.S.A. felelős és gondolkodásra hajlamos tényezői felismerték a mai U.S.A.-konjunktúra

látszatjellegét és veszélyesíróját. Mert világos: minél élénkebb a hitelélet, annál több pénz áll a termelés rendelkezésére. Ez a **többtermelés pedig** — a kezdet sikere után — újra olyan nagyméretű krachba torkolhat, mint amilyen 1929-ben indult el a newyorki tőzsdéről. A rendelkezésre álló pénz foglalkozást keres, a pénz, amint azt olyan szépen mondják, dolgozni akar, tehát teremt magának munkaalkalmat, termel, finanszíroz, épít, bővit- és a gondolkodó koponyáék Amerikában már ma félnek ennek a konjunkturának a szűretjétől. Ha azt, ami van, leépíteni nem tudják, hát legalább igyekeznek meggátolni ennek a konjunkturának olyan egészségtelen megnövekedését, ami katasztrófát okozhatna. Ez a célja a Fisher-féle tervnek, amely a hitelt kívánja megszükiteni.

De a nemzetközi összefüggések vizsgálata megmutatja, hogy könnyebb tervelni, mint végrehajtani. Az arany áramlik Amerikába és ezzel mindinkább kiszélesíti a bankjegykibocsátási lehetőségeket, ezzel megint a hitelmegnyitások keretét is. 1923-ban csak 4,1/2 milliárd dollár arany volt az U.S.A.-ban, ma kerek 10 milliárd, amiből egy negyedrészt az utolsó két év folyamán ment az U.S.A.-ba. Annak, hogy az európai aranyközpontok — Páris, London, Amsterdam, Zürich — ennyi aranyat szállítottak át, nemcsak politikai és lelki oka volt (háborús félelem, semlegesség biztonsága), hanem olyan oka is, amelyre az amerikai közgazdászok nem számítottak. Az arany ma előszeretettel vándorol olyan országokba, amelyek pénzeértékelésen estek át és előreláthatólag egy ideig nem fogják pénzüket újra leértékelni. Ennek oka először az, hogy a leértékelt valutájú országokban az élet csak lassan alkalmazkodik egyéb országok drágasági színvonalához, tehát külföldi pénzzel, arannyal, olcsóbban lehet ott élni és termelni, mint más országban. A másik ok, hogy az amerikai konjunktúra, — amelyet részben az államkincstár finanszíroz, mint Németországban is, — nagy profitrátát biztosít. Konjunkturában emelkedik a haszon, természetes tehát a pénznek, illetve bázisának, az arannak özönlése az U.S.A.-ba. Bármennyire kellemetlen is az orruknál továbbblátó kisszámú amerikaiaknak az arany odaözönlése és ezzel a veszélyes konjunktúra egészségtelen megnövelése, ez a helyzet részben legalább Amerika műve, amely pénzt leértékelt és állami beruházásaival konjunkturának vetette meg az alapját. Továbbá: az államadósságok, illetve az ezek fejében fizetéként kibocsátott címletek — 8 milliárdra becsülik ezek összegét, — vásárlóerőt jelentenek, bármikor mozgósítható hitelforrást. Ha egy napon ennek a ma még fel nem használt tőkének megnyitják útját, új és óriási kihívélések indulhatnak meg. Ne felejtjük el, hogy a világ aranytermelése évenként szaporodik és hogy Európában, különösen Franciaországban, nagy mennyiségű arany vár idegesen szökésre, illetve az U.S.A.-ba való behajózásra.

Mindezek a — csupán röviden felsorolt — tényezők eléggé mutatják, hogy az Egyesült Államoknak nem áll módjában, saját erejéből az aranybevándorlást megszüntetni, vagyis a hitelélet katasztrófális felélénkülésének ezt a forrását bedugaszolni. Egy mód volna ugyan, a dolgok kifejlődését fékezni: a dollárt újra felértékelni. Ez meggátolná a konjunktúra további fejlődését. De éppen ez nem áll Roosewelt szándékában, aki a munkanélküliséget akarja — mindenáron — leküzdni. Vagy-vagy. Vagy hitelinflációval munkaalkalom, ami persze végül összeomláshoz vezet, vagy pedig munkanélküliség és semmi hitelinfláció. Ami ugyanoda vezet. De kiutát Roosewelt épp' oly kevéssé talál, mint Mussolini vagy Hitler.

Amint egyéb javaslatok sem oldják meg a helyzetet. Azt halljuk például, hogy fel szándékoznak emelni azt az arányt, amely az amerikai bankoknak a jegybankrendszerrel levő összege és az illető bank tőkéje közt fennáll. Bár ez az esetleges rendszabály a hitellehetőségek megszükitését jelentené a kötelező tartalék felemelésének útján, a fenti tényezők hatását ez sem ellensúlyozhatná. Ugyancsak jelentéktelen hatása volna az értékpapirmeghitelezés csökkentésének. Mindezek a tervek még megvalósulásuk esetére sem háritának el a veszélyt, ami ma Amerikában a levegőben lóg: a meddön heverő pénz- és aranytömegek foglalkozást keresve olyan látszatkonjunkturát teremtenek majd amely önmagát fogja puffédsszerűen táplálni, mindig magasabb áraival és árfolyamaival, míg aztán összeomlása a világgazdasági krízist ed-

dig nem ismert mélypontra lökné.

Nem ilyen messzire látó és hatásában éppen ezért szélesebb körű ember. Coughlin atya, az ismert rádió-páter. Ez a páter, aki rádiót bérel előadásainak céljaira és hetenkint titkáraival 100.000 levelet válaszoltat meg, az amerikai keresztény kapitalizmus megteremtését hirdeti. Egyesülete neve Union for Social Justice, a Társadalmi Igazságosság Egyesülete. A dolgozóknak évi minimális jövedelmet kíván garantálni az atya, a föld termékeinek felosztása révén, és avval, hogy ki akarja ragadni a hatalmat a Wallstreet kezéből. Befolyása az amerikai tömegekre óriási. Nézeteivel komolyan foglalkozni nem volna méltó ehhez a laphoz.

Végül rövidesen vázoljuk az újabb keletű „Retire at Birth” tervet. „Vonnul nyugdíjba születésedkor”, mondja a név, a következő pénzügyi elgondolással. Minden újszülött kap egy húsz év múlva esedékes váltót 20.000 dollár összegről. Ez a váltó kamatot hajtana, havi 50 dollárt. Az állam tehát, amelyre a terv kivitele és finanszírozása hárul, fizetne évenként 600 dollár kamatot, azonkívül évi 1000 dollár tőketörlesztést, összesen tehát évi 1600 dollárba kerülne a terv az államnak, tehát lényegesen olcsóbb, mint az e helyen áprilisban ismertetett Townsend-féle terv, amely évi 2400 dollár kiadást jelent egy személyre. Nemcsak az államháztartásira előnyös a terv, hanem egyéni vonatkozásban is. Ha egy húsz éves fiu meg egy húsz éves lány házasodnak, mindegyik kap 20.000 dollárt, vagyis összesen 40.000 dollárt, amiből „gondtalanul megélhetnek”. Amellett, ha gyermekük lesz, az állam fizet nekik minden újszülött gyermekért havi 50 dollárt. Ime, így oldódik meg simán a társadalmi kérdés, nem számít a munkanélküliség, mindenkinek lesz pénze és gondtalan élete, még amikor is, ha senkisésem dolgozik.

Nem érdemes a tervet komolyan cáfolni. A pénz körüli fogalomzavar minden félművelt embertől vezetett mozgalomnak ma elmaradhatatlan jellemvonása, — gondoljunk Feder mérnökre, a nemzeti szocializmus elméleti atyjára, akit aztán hidegre állítottak, vagy pl. a svájci Freigeld-elméletre (Silvio Gsell), stb. Közgazdaságilag gondolkozni nem tudó emberek nem érik fel, hogy ha a pénz mögött nem állanak termelt értékek, amelyekre a pénzt be lehet cserélni, akkor a „pénz” csak annyit ér, mint a papiros, amelyre a szöveget nyomták. Mindazonáltal: a terv „gazdasági elgondolása” az államháztartásra nézve kecsgetetőbb, mint Townsend doktoré. Így megvan rá minden remény, hogy ez a terv is mihamarabb nagy hullámokat ver majd az U.S.A.-ban, az Egyesült Államok átlagpolgára ítélőképességének nagyobb dicsőségére és Lewis Sinclair halhatatlan alakjának („Az ember, aki az elnököt ismerte”) igazolására.

Ádám

Elek

V I L Á G S Z E M L E

Az európai politika fordulat előtt áll. A kontinens legerősebb hatalmában, Franciaországban a Népfrent kormánya veszi ált az ügyek intézését, a II. Internacionálé pedig Anglia, Franciaország és a Szovjetunió összefogását sürgeti a faszizmus által fenyegetett béke megóvása érdekében. A német sajtó már 1793 képét festi a falra, magyarázván, hogy Franciaországban az egyesült szakszervezetek s a marxista pártok helyi bizottságai, melyek az országot behálózzák, fogják a „megmozdult népre” támaszkodva ellenőrizni a parlament működését, mint egykor a jakobinusklubok a konventet. Ha 1793 felidézése pillanatnyilag még korai is, tény, hogy a Rajna és a Gibraltári szoros között egy igazi népi front van kialakulóban, nem „völkisch”, de a szociális és a nemzeti ideálok legnemessebbjeitől fűtve, melynek tömbje, mint zárókő állja útját a faszizta agresszióknak.

A faszizmus megtorpanása ma már sokfelé megfigyelhető. Ausztriában a 100%-os faszizmust képviselő Heimwehr bukása a legfontosabb kö-

zépeurópai esemény. Ismeretes, hogy a paktáló politikát szívesen tovább folytatni akaró Dolfuszt a Heimwehr ultimátuma kényszerítette rá a fegyveres fellépésre. Utóda, Schuschnigg egy ideig kénytelen volt a Heimwehr fejével, Starbemberggel együtt kormányozni, de nem mulasztotta el az állami karhatalmat tervszerűen kiépíteni a Heimwehr rovására. Midőn a májusi tüntetésen a Heimwehr és a keresztényszocialisták viszálya nyíltan kirobbant és amikor Starbembergnek a demokráciát kategorikusan elvető, Mussolinihez intézett távirata erre külpolitikailag is kedvező alkalmat teremtett, (az angol követ demarscheot intézett a kormányhoz) Schuschnigg kihajózta kabinetjéből az olasz fasizmus ausztriai előőrset, Starbemberget. Zehner tábornok által a karhatalom hűségéről biztosítva, Schuschnigg most lefegyverzi a politikailag teljesen lejáratos Heimwehrt és a keresztényszocialistáknál ismét Kunschak paktáló politikája nyomul az előtérbe. Ám a történelem nem ismétli magát! A másik paktáló fél, az austromarxizmus kimult, — ezt sem Renner, sem Seitz nem támaszthatja újra fel. Mialatt tehát a „vörös” paktáló felet Schuschnigg hiába keresi a szervezetek egykori vezetői közt, mialatt valószínűleg ismét látogat egy prágai látogatást, a szétzüllesztett Heimwehr emberei jobbfelé, a nácikhoz és kisebb mértékben (a munkáselemnek) balfelé fognak lecsatlakozni, erősítve a két malomkő őrlését, melyben a rendiállam morzsolódik. Ausztria e krízise, a mai európai helyzetben az egész kontinensen, de különösen a dunai államokban erősen fogja éreztetni hatását.

Egy másik fasiszta állam válságának képét Lengyelország nyújtja. Midőn Pilsudski halála előtt az országot rendiállammá alakította át, feloszlott a régi kormánytábor és helyébe az új rendi berendezkedést igénylő csoportok, a „szanálók” (szanacja) blokkja lépett. A szanácián belül törtek ki tavasszal az ellentétek a parasztság helyzetének reménytelensége, a munkásság aktivizálódása és a külpolitikai zsákucca problémáinak a hatása alatt. Az „ezredesek csoportja” erélytelenséggel vádolta meg a Koscialkovszki kormányt és a belviszály oly’ méreteket öltött, hogy a hadsereg vezetője, Rydz-Smigly hadseregfőfelügyelő volt kénytelen közbelépni. Az ő döntésére alakult meg az új kabinet Pilsudski egykori belügyminiszterének, Skladkovski tábornok vezetésével. Az „ezredesek” képviselője, Mihajlovski kimaradt, de távozott a kereskedelmi politika nem ép ügyes vezetője, Gorecki tábornok is. A szükséges „erélyben” Grabovski igazságügyminiszter fogja Skladkovskit támogatni: a bresztlitovszki per egykori ügyésze. A belpolitikai „erős kezét” már május elején több, mint száz „nemzeti-demokrata” (jobboldal) elfogatása jelezte, azóta a letartóztatások folytatódtak. Zamorski tábornok, a politikai rendőrség főnöke a német államrend őrnél, Dalegue tábornoknál vizitelt, mialatt odahaza a szociáldemokraták és a „nemzeti-demokraták” ifjusági szervezetei már szövetségre léptek a Pilsudski tábor ifjusági szervezetével, az „Ifjuság Légijával”. A Skladkovski kormány elleni front tehát kiszélesült és gazdaságilag is fokozódnak a nehézségei. Az állandó aranyelvonások megbuktatták a Bank Polski elnökét, Koc őrnagyot és a kormány kénytelen volt a devizaellenőrzést bevezetni. Ugyanakkor általános beviteli tilalmat léptettek életbe, hogy Lengyelország kiegyenlíthesse a clearing érdekében kereskedelmi mérlegét mindamaz államokkal szemben, melyekkel az passzív. Rydz-Smigly pedig a hadsereg felszerelésének megújítását követeli, ami nem kis feladat lesz, a költségvetést mindössze csak 85.000 zlotyval kiegyensúlyozni tudó kormány számára. Pénzt csak Páris felől lehet várni — de ennek ára van.

Közben a lengyel rendi mintát utánzó kis balti államokban is erősen

recseg és ropog. Észtországban május 8.-án megkezdődött az 154 jobboldali puccsista vezér pere. Az 1934 március 12.-én feloszlott németekkel kacérkodó Sisk-féle „Szabadságharcos mozgalom” emberei tavaly december 7.-én sikertelenül akartak puccsot végrehajtani Paets autoritativ rezsimje ellen. Vezérek: Larka volt hadügyminiszter, Pasta volt külügyminiszter és Toervand volt vezérkari főnök társaikkal együtt súlyos fegyházbüntetésre számíthatnak. Bukásuk ugyancsak a 100%-os fasizmus veresége. Észtország pedig külpolitikailag a Szovjetunio felé orientálódik: Reek vezérkari főnök május 1.-én Vorosilov vendége volt Moszkvában. Be ott volt Harmanisz lett és Csernusz litván vezérkari főnök is. Miként Ausztria, Lengyelország és Észtország, Litvánia is kénytelen rendi államát a német példán vérszemet kapó „totális” fasisztákkal szemben megvédeni. Smetona elnök ugyan börtönre változtatta a németbarát Voldemarast kiszabadítani akaró puccsisták büntetését, de a német határon izgató náci izű agitációt ismét erélyesen kénytelen letörni. Jó talajt ad ezek propagandájának a parasztság keserves helyzete, melyen a fokozódó agrár-export sem tud segíteni az árak esése miatt. Suvalki tartomány után már dél-Litvániában is egyre növekednek a parasztzavargások, melyek politikailag engedményekre készítetik a litván diktatúrát, 1927-ben a klerikális blokk választási vereségére a diktatura kikiáltásával felelt. Ma, 9 év után a diktatura a parlament összehívására kénytelen fanyalodni. A parlament rendi lesz és mivel a községi választásokat annak idején az ellenék bojkottálta, most jelölteket sem állíthat, mert ezek a községtanácsokból kerülnek ki. Am a rendi parlament máris enyhülés, az eddigi korlátlan abszolutizmussal szemben. Enyhülést jelent Bulgáriában is a régi parlamenti pártok visszaállítása és a Gyorgyev-Velisev rendiállam lebontása. A dohánymunkások sztrájkjából kibontakozó általános sztrájk négy év után az első erőpróbája az új életre kapó munkásmozgalomnak. A dohánygyári munkások sztrájkja szélesedett általános sztrájkká Görög-Macedóniában is, mely — politikai törekvéseiben — a venizelisták támogatásával a görög katonai uralom teremtette kaloda szétfeszítését célozza.

1 A diktatura Portugáliában is inog. A rendiállam lelke, Oliveira Salazar miniszterelnök a spanyol határ nagymérvű megerősítésével iparkodik a spanyol átalakulás szellemének átcsapását megakadályozni.

Mert Spanyolországban az átalakulás megy a maga útján. A világsajtó egyöntetű tudósításokban számol be az agrárrevolúció kiterjedéséről. A forradalomig a megmivelt föld 20 millió ha., (a megmiveltetőknek nem is fele) 68%-ban a földdel bírók alig 2%-át kitevő nagybirtokosság kezében volt. Az egyházi birtok maga 4.5 millió ha.-t tett ki. Ezzel szemben állt 1 millió törpebirtokos 1 millió ha.-ral és közel 3 millió, a földműveltség 40%-át jelentő földtelen mezőgazdasági munkás. Az 1931-es első forradalom nagy vontatottan hozzáfogott az agrárreformhoz, mely azonban elakadt, sőt, miután 1933 őszén a polgári baloldal koalíciója szét hullt, visszacsinálták. Gil Roblesék minden demagógiája sem volt képes a földbirtokosság, a terratenienték önzésére hatni. Jelenleg a szegény földműveltség nem várva be a rendszeres földosztást, önhatalmulag sajátította ki a földet magának, ami a termelésben (tőkehiány) nagy zökkenőket okoz. A régi gazdasági rend megingása a szokványos kisérőjelenségeket mutatja: a párisi tőzsdén esnek a spanyol részvényeik, a pezeta tartása az új angol és francia fizetési egyezmény következtében egyre nehezebbé válik. De az államadósság kicsiny volta, (1935-ben a várt 755 millió helyett csak 416 millió volt a deficit), a viszonylagosan magas (2.20 milliárd) aranykészlet folytán inflációs veszély nem áll fenn. Az eddigi termelési forma azonban a sorozatos sztrájkok és spontán szociali-

zálások miatt kezd kihagyni.

Spanyolország a régi államforma megrendülését mutatja. Váratlanul azonban egy másik európai államon is mind erősebben ütköznek ki a szét-esés tünetei. Ez az állam Belgium. Ismeretes az a világháború óta kiéle-sedett harc, amely itt a kétféle népelem, a franciás vallon és a németal-földi flamand között dúl. E harc az elmúlt hetekben egyre fokozódott. A flamandoknál a katolikus parlamenti csoport erős németrokonszenvet mutat és mint ilyen küzd Devezze hadügyminiszter németellenes erődít-ménytervei ellen. A radikális Dinazo-csoport pedig egyenesen a Hollandiá-
val való egyesülést propagálja. Ez elkeseríti a vallonokat, amihez a parla-
menti reform is járul, mely a képviselők számát a flamandok erősebb sza-
porulatának megfelelően, utóbbiak javára felemeli. A vallonok közt tehát
hódít a Franciaországgal való egyesülés gondolata, különösen, hogy a fla-
mandok az 1920-as francia-belga katonai szövetség felbontását követelik.
Ugyanekkor pedig Eupen és Malmedy Hazafias-Szövetsége az elszakadást
kimondó népszavazás megtartását tűzte ki céljául.

Fokozza a Van Zeeland kormány nehézségeit a kispolgárság növek-
vő „Rex” fasiszta mozgalma, melyet az ifjúkatolikusok vezére, a 28 éves
Leon Degrelle vezet. A Rex a korrupció elleni harci jelszavával vált nép-
szerűvé és a küszöbön álló választásokon sikere kétségtelen. A jobboldal
eme gyarapodását azonban valószínűleg ki fogja ellensúlyozni a socialis-
ta győzelem, mely a tavalyi gazdasági katasztrófa által életrehívott kor-
mányzati treuga dei-nek is véget fog vetni.

A belga „Maginot-vonal II.” terveivel párhuzamosan Svájc, melynek
semlegességét a hirhedt Epp-terv értelmében a támadó német balszárny
veszélyeztetné, szintén kiépíti katonai védelmét. A hadsereg átszervezés
alatt áll és az új felszerelésre a parlament 800.000 frankkal 235 millióra
emelte fel a hadi hitelt. A honvédelem szükséges voltát a bázeli győzelem-
mel megerősödött szocialista párt is hangoztatja

Európában tehát az eddig legbékésebb állam is készül a eljövendő
háborúra és így némileg érthető, ha az „amerikai népszövetség” létre-
hozását célzó mozgalom Amerikában egyre erősödik. Columbia legutóbb
már direkt javaslatot is nyújtott át e célból, sőt szimptomatikusan az az ame-
rikai parlamentben benyújtott ma még komolytalan indítvány is, mely
Kanadát kívánja az Unióval egyesíteni. Egyelőre csak Rooseveltt kanadai
látogatása várható, mely az első ilyen lévén, ugyancsak regisztrálandó.
Az U. S. A. elnökének eme precedens nélküli lépése „a jó szomszédság po-
litikájának” újabb állomása. Az U. S. A. ez új külpolitikai vonalában
fekszik Tydings szenátor javaslata is Puerto Rico teljes függetlenségének
visszaadásáról. Ez ugyan a vámmentesség elvesztése miatt danaida aján-
dék lenne a sziget cukornád és dohány földbirtokosainak (mint Cubán és
a Fülöp-szigeteken is), de a lakosság, mely nemrég Francis Riggs ameri-
kai ezredes és Utaua rendőrfőnök megölésével árulta el érzelmeit, igenis
kívánja, hogy a spanyol-amerikai háborúból eredő annexió, mint tervezik,
1937-re megszűnjön. Nem kétséges, hogy Rooseveltt „placet”-jét megkap-
ják újabb bizonyosságául a nyílt és agresszív „dollár imperializmus” latin-
amerikai átmeneti visszavonulásának.

Latin-Amerika népei kezdik sorsukat saját kezükbe venni. Szembe-
ötölő példa erre a Chaco-háború kimenetele. Miután a frontokon a harc
csendesesen elaludt, az uniformisba bujtatott paraguayi farmer és boliviai
indian gondolkodni kezdett a 6 évig tartó véres birkózás értelméről. Ösz-
tönösen megérezte a boliviai, hogy a nemzetközi önkartell helyi satrapá-
jának, Don Simon Patinonak és a Strand Oil trösztnek lehet érdeke, hogy
termékei gyors elhajózására, a Pikomayo birtokbavételével kiutat nyerjen

a tengerihez, de az ő helyzete az ónbányákban, ahol a tüdővész grasszálásához még a csonkításokig menő büntetések járulnak életizesítő gyanánt, a Chaco megszerzése után is édeskeveset fog javulni. És a paraguayi frontharcos előtt is megbizonyosodott, hogy a betörő Bolivia visszaverése, melyért lelkesen vonult zászló alá, nem adott neki egy tenyérnyi földdel sem többet. A paraguayi elégedetlen frontkatonák élére Rafael Franco ezredes, a Parapiti-i átkelés hőse állt, aki miután Irala őrnaggyal Argentiniából megszervezte, február 12.-én sikerre vitte a felkelést a „liberálispartii” Ayala elnök és Estigarriba fővezére ellen. A hatalom a frontharcosok kezébe jutott, de győzelmüket egyrészt a tulzó nacionalista „Colorados” pártnak (mely keveselte a győzelmi eredményt) és a munkásságnak is köszönhették, melyek már rég harcban álltak a „liberalistákkal.” De Francoéknak a munkássággal csakhamar meggyűlt a bajuk, mert ez a teljes társadalmi átalakulást követelte. Május 12.-én már a munkásság felkelést kísérelt meg, melyet azonban a hadsereg, Smith ezredessel élén, levert. Megfosztva a munkásság támogatásától, Franco most a „Colorados” nyomása alá került, mire újra a tömegekhez volt kénytelen apellálni. Megigérte a kisipar védelmét, a munkabér-minimum megállapítását, a nagybirtok megadóztatását és a frontharcosok segélyezését, valamint a külföldi tőke mohóságának visszaverését. Tényleg megkezdte az ujonnan felállított állambank segítségével (mely kártalanitást fizet) 2 millió ha. földnek 70.0000 farmer közti feldarabolását. E lépés azonban Paraguay világgazdasági izoláltságánál fogva is kétes sikerű, míg az árumaximálások rendszabálya pusztá demagógia. Franco belügy-minisztere, Esteves most egy fasiszta izű, „totális” párt kiépítésén fáradozik, ami új zavarok kiindulópontja lesz.

Mialatt Paraguay 16. forradalma eképpen a társadalmi és nemzeti ideál elérésének útján megtette az első bizonytalan lépéseket, volt ellenfele, a diktatúrás Bolivia is forradalom szintere lett. A növekvő pénzügyi nehézségek, melyeket a kormány csak az óntőke felajánlkozásával tudott ideiglenesen megfékezni, alkalmat adtak a megbukott Salamanca-diktatúrának, hogy puccsal forduljon az őt 1934 végén a hatalomból kiemelő Tejada-Sorzano elnök ellen. E puccsot még leverték, de a csalódott hadsereg és a Paraguayból hazatérő 20.000 (főleg indián) hadifogoly Busch és Toro ezredesek vezetésével május 19.-én sikeres forradalmat indítottak el. A volt katonák ugyanis nem távoztak el La Pazból haza, nyomoruságos viszonyaik közé és miután sem az új közmunkák, sem a feállított „indián államtitkárság” nem tudtak megnövekedett igényeiknek megfelelő megélhetést adni, a fegyverhez nyúltak. Az új kormány a „szociális igazságosság elvének” megvalósítását igéri, ami máris nagy haladás az ófeudalizmus ez elmaradt, vad hegyi országában. Valószínű, hogy a májusi változás itt is csak bevezetője egy későbbinek.

Latin Amerika az U. S. A. passzivitását, valamint Anglia másirányu elfoglaltságát kihasználva és erősen befolyásolva a spanyol példától, egyszerre igyekszik magát a külföldi tőke igája alól felszabadítani és társadalmi berendezkedését a lakosság többsége érdekének megfelelően átalakítani. Az iparosodás útjára lépve megszűnik csupán piaca és nyersanyag szállítója lenni a fejlett tőkésrendi államoknak. Ám, mint kivándorlási terület még sokáig lesz szerepe: Franco ezredes ép' most engedélyezte kísérletképpen 100 japán telepescsalád bevándorlását.

Japán túlnépesedése levezetésére sem a művelhető föld meliorizációját, sem a táplálkozás reformját nem szorgalmazza, mint azt egyes pro-japán hírforrások állítják, hanem imperialista jellegének megfelelően

expanzióra tör. Nagano tengerészeti miniszter bejelentette, hogy a Csendes-óceáni mandátumszigetek megerősítésének most: a washingtoni egyezmény érvénytelenítésével mi sem áll többé útjába. A Hirota-kormányban a tengerészeti párt kezd felülkerekedni, melynek bizonyosága az a rendelet, mely szerint hadügyi vagy tengerészeti miniszter a jövőben csak tényleges tábornok vagy admirális lehet, miáltal ép' a hadsereg politikai vezetői, Araki, Karasima, Macaki, Abe, Ugaki, Minami és Hajashi (akik nyugállományuk) esnek el e tisztségektől.

A tengerészeti klikk előtörését nemcsak dicsősége, hogy nem vett részt a február 26-i fölkelésben, tette lehetővé, hanem a szárazföldi terjeszkedés egyre növekvő nehézsége is. Anglia tiltakozott Tokióban a Kvantung hadsereg önkényeskedései ellen, melyeket az angol cegekkel összeköttetésben álló kínai kereskedők ellen követ el és az U. S. A.-val együtt támogatja Kinát abban a tiltakozásban, melyet ez a Hopei és Cshar részeink önállósítása által eltűnt kínai vámhatár területén üzött nagymérvű csempészség ellen jelentett be. 1935 tavaszáig tűrte Kína, hogy Mandzsuria elszakítása miatt védtelen legyen északi vámhatára, mert nem akarta vámfal felállításával szankcionálni a fait accompli. Ekkor új vámhatárt volt mégis kénytelen megállapítani, amely azonban 1935 vége felé a japán előnyomulással újra eltűnt. Úgy látszik, hogy a fehér konkurrens nem hajlandók szó nélkül túrni a japán árúkat ez „illoyális” versengését, mely Kinának héti 120 ezer font kárt okoz. Japán mindenestre rávette vazallusát, Teh-Vang mongol herceget, hogy Belső-Mongólia „autonómiáját” proklamálja és repülőjáratot indított meg Jehol-Dolonor-Jabzer-Tehvangfu-Pailinia vonalon. Kelet-Cshában, Csangpeihszienben pedig máris a japán Okura és Kokuzsi társaságok vették kezükbe a kereskedelmet. Ám a Külső-Mongóliai-i határsértésektől az erélyes védekezés miatt kezdenek elállni és hogy Bargában sem biztos a helyzetük, azt ép' az ottani hatóságok fejének pere és kivégzése igazolta. Ám Japán a február 26-i felkelés tanulságaival van elfoglalva

Japán főgondja belső konszolidációja. A császár címe most a régi „kotei” helyett hivatalosan is „tenno” lett, vagyis az „ég fia”. A szenátus nemesi tágjai számát lecsökkentik, viszont négy akademikus is helyet kap. A pénzügyi reform könnyíteni igyekszik a gazdák terheit, valamint a középosztályon és a nagyipart akarja erősebben igénybe venni. A kamatokat leszállítják, a monopóliumokból eredő állami jövedelmet fokozzák. Az akadozó export elősegítésére a yent ismét 13%-kal leértékeltek. A 2.309.910.000 yent kitevő költségvetési kiadás kiegyensúlyozására a kormány ismét kölcsönt vesz fel, 709.170.000 yent, ami Végső megfeszítése Japán pénzügyi erejének. Summa summarum a kormány a tisztikarra erős befolyást gyakorló középosztályt és a gazdákat akarja megbékíteni, részben a nagytőke rovására. Ugyanakkor pedig nagyarányban folytatja a munkásszervezetek üldözését.

Kína új alkotmánya semmiben sem fogja elősegíteni az óriási birodalom egyesülését. Három évi előkészítés és hétszeri változtatás után, május 5.-én hirdették ki végleges formájában és első pontja szerint „Kína köztársaság, mely a Szan-Min-Chu-I-n (Szun-Yat-szen hármas népprincipiuma) nyugszik.” Ám a Csang-Kai-sek diktatura e hármas elv egyikét sem valósította meg eddig: sem a nacionalizmust, mert lepaktált az imperialistákkal, sem a demokráciát, mert a Kuo-Min-tang diktatúrája uralkodik; a harmadikról, a szocializmusról nem is beszélve. Szun-Yat-szen helyettese Hu-Han-min bizonyára megtört szívvél hunyta le örökre szemét május 13.-án Kantonban, kevéssel az európai száműzetésé-

bői való visszatérte után és talán utolsó percében az 1927-es választást és vele a kínai nemzeti forradalom bukása is eszébe jutott...

1927 másik főszereplője Feng-Yü-hsziang előjőve tansáni remeteségből mindenestre okult és most, miután Angliát, az U. S. A-t és Franciaországot hiába hívta fel Japán ellen, öt pontból álló akcióprogramot ajánl a nemzeti védelemre, melyben ott szerepel a vörös háború beosztása és a Szovjetunióval való szövetség követelése is. A kínai választáson az U. S. A. nagyarányú állami ezüst átvételével akar segíteni.

India fontos változások előtt áll. Az új alkirálynak Linlithgownek három év alatt meg kell teremtenie az Össz-India-Szövetséget, amely a brit területekből, a benszülött fejedelmek országaiból és az autonóm tartományokból fog állani. Indiát ez alkotmány nem elégíti ki és a „nemzeti kongresszus” lucknowi ülésén a baloldali Pandit Javaharlal Nehru választotta elnökének, aki szerint az új alkotmány Indiát ugyanolyan „benszülött állammá” süllyeszti, mint azokat az afrikai államokat, melyeken nem közvetlenül, hanem a helyi uralkodók közvetítésével uralkodik Anglia. — Papirom India gazdaságilag kitűnően áll: állandó, kiviteli többlet, kiegyensúlyozott, fölösleggel dolgozó budget, adószállítás, de ezek mögött az angol statisztikák mögött a 350 millió földrészlakosságának mérhetetlen nyomorúsága húzódik meg.

A Közel-Kelet zavarai bonyolódnak. Anglia abessziniai veresége fokozza a mohamedán nacionalizmust. Sziria most a Blum kormánytól várja, hogy polgársága számára gazdaságilag szabaddá tétessék az ut az önkormányzat megadásával. Palesztinában május 3. hetében már 96-ra emelkedett a halottak száma és közel 1000 embert csuktak le. Irak rokonszenvét nyilatkoztatta ki a mohamedán törekvésekkel. Szudye-Arábia Egyiptommal felvette a diplomáciai kapcsolatot és barátsági szerződést kötött. Egyiptomban az olaszbarát első Fuad halálával I. Faruk lépett a trónra, aki helyett a Vafd párt kívánsága szerint megváltoztatott régens-tanács (Mohamed Ali trónörökös, Aziz Ezzet pasa, Serif Sabri pasa) fog kiskorúsága alatt kormányozni. A Vafd 85%-os választási győzelme keresztülhúzta az angolok számításait, kik még az autokrata, hajlandosságú Fuaddal és kormányával szerették volna az angol-egyiptomi kiegyezést tető alá hozni. Bár a Szezi-csatorna kérdésében már megegyeztek, Szudán közjogi helyzete még legyőzhetetlen akadály a kibékülés útjában.

Egyiptomtól délre Abessziniában a repülőgép és a mérgegáz győzött a barbár hősiesség fölött. Am a negus bukását az ősi egyenetlenség váltotta ki közvetlenül, melyet Menelik és Haile Szelasszie vas keze csak ideig-óráig tudott megfékezni.

A Szezi-csatorna Társaság mindenestre 540 frank felemelt osztalékot fizet az idén... (D. F.)

KORSZERŰ SZÁMTANI FELADVÁNYOK: „Az eddigi névszámítások alkalmával zsidókként mindig csak az „izraelita” felekezetű lakosokat vették tekintetbe. Ezekben a „teljes” zsidókon kívül azonban él még kb. 300 ezer nem-izraelita és kb. 750 ezer keverék-zsidó. A „teljes” zsidók száma 1933-ban 500 ezer. Németországban él összesen 66.2 millió ember: hány nem-árja esik tehát ezer lakosra? — 1925-ben 175 ezer „teljes” zsidó lakott Berlinben. Ez a szám 1933-ig visszaesett 160 ezerre. 1935-ben azonban ismét 20 ezer zsidó vándorolt Berlinbe, főleg a birodalom más városai-ból. Hány százalékos növekedés ez?” (Handels-Rechenaufgaben aus den Gebiet des nationalsozialistischen Aufbaues für das siebente und achte Schuljahr.)

S Z E M L E

RIPORTEREK A SAJTÓBAN ÉS AZ IRODALOMBAN

A riport ujság-műfaj. Természete a hirlap természetéhez idomul, az élete tisztavirág élet, ahogy azt a zurnál-szентimentalizmus oly érzelmesen érzékelteti. Az ujságcsinálás igényessége nem terjed a halhatóságig, még az igazságok sem örökéletűek, hát még a féligazságok, a félhivatalos, vagy hivatalos jelentések, a koholmányok és cáfolatok, a jól-informált körök és beavatott személyiségek közlései, a leleményes leleplezések és szenzációs ujdonságok. Az ujságíró a mának ír és nem a holnapnak, sőt a mából is csak az az egy óra fontos számára, amelyben ujságja megelőzi a másikat.

A riportból az idők során lassacskán irodalmi műfaj lett. Amíg egyrészt az ujságcsinálás technikai fejlettsége túlmechanizálta az ujságírást és tömeggyártásra rendezkedett be az egyéni termelés helyett, addig a riportírás egy bizonyos fajtája, amely a multban az ujságíró egyéniségéhez kötődött, elvesztvén eredeti talaját, a hirlapot, új életformát keresett, valósággal önálló életre kelt és függetlenül az ujságtól, amely eredetileg életrehívta, az irodalomba plántálta át önmagát.

Érdeemes ez egyszer végigkísérni ezt a folyamatot, hogy lássuk, milyen fejlődési törvények vannak ki a sajtó kapitalizálódásának korszakában ujságírókat a hirlapírás szükségszerű mechanizálódása alól ugyanakkor, amikor az industrializálódás például egyre kevesebb létjogot biztosít a kézműiparnak. Az egyéni írásmű is valahogy úgy viszonylik az ujságműfajokhoz, mint a kézművestermék a szériában gyártott tömegcikkhez. Az ember könnyen hajlamos volna árra, hogy holmi ujságíró lelkiismeretességnek vélje az önálló szókimondás szükségét, amely nem tud megférti az ujságok tőkés érdekszféráiban, azonban itt elsősorban a műfaj külsőséges és nem világnézeti lényegére kell gondolnunk, mert hiszen az ujság változott szerkezeti formája az, amely kirekeszti magából az ujságírói egyéniséget. Hogy az ujságírói egyéniség esetleg tovább él az ujság nélkül is, ebben már inkább a művészi elhivatottságnak van szerepe és nem a lelkiismereti szempontnak, amelyről csak akkor lehetne beszélni, ha tartalmi okok miatt következtet volna be az egyéni ujságírás fölöslegessége a sajtóban.

A riportter az irodalomban legelőször útleírásokkal jelentkezett. Ez volt az átmenet az ujságírói közlésforma és az irodalmi ábrázolási mód között. Az ujság sokáig szívesen vette ezt a műfajt, mert volt benne valami, ami a leíró tendencia ellenére is a szenzáció fogalmát megközelítette: ujdonságot jelentett valami ismeretlenről. Az exotikum volt itt a hatóerő. A riportter azonban nem mászkálhat örökké vad és nyugtalanító tájakon. A riportter itthon ült, majd élményanyagából világrahozta a riportregényt. Ez már inkább irodalom volt, mint ujságírás, az ujság azonban szívesen fogadta irodalomnak, mert jól idomult az ujságírás felszínességéhez.

A fantáziával korrespondáló riport azonban ezzel mégis kiszorult az ujsághasábkorról és a világhíró riportterek riportkönyvéket kezdtek írni. Az exotikum volt itt is a hajtóerő, az ismeretlen ország, amely felfedésre vár. A gazdátlan riportter pedig, aki itthon ült, rájött arra, hogy végeredményben az is ismeretlen terület, ahol él, az élet többrétű

változata és az érdekek egyirányú érvényesülése eddig eltakart egy csomó valóságot. Megszületett hát egy új útleírás fajta arról az ismeretlen honról, amelyben élünk. A műfaj a verbeli írónál is kedvező fogadtatásra talált. Írók vetették rá magukat a vidékre és versengve közölték „szenzációs” felismeréseiket. Ki így látott, ki úgy. A világnézet szabadon tört utat, az ujság a maga merev üzleti érdekeivel, tőkés beágyazottságával nem befolyásolta az új műfaj kialakulását. Az írói érzélemvilág döntötte el az ábrázolás módját, célját és szándékát. Az írói érzélemvilág, amelyet egyedül az író osztálykötöttsége szabott meg anélkül, hogy ez az egyéni kifejezőmód számára gátat emelt volna.

Garai János négy verseskötet és egy kisregény szerzője is kiadott most egy riportkönyvet. Műve előszavában azt írja, hogy riportjait azért adja ki könyvben, mert nem hiszi, hogy akadna egyetlen budapesti napilap, amely helyet adna ezeknek a riportoknak. Ő lelkiismeretének megfelelően irt és nem az általános ujsághangnak megfelelően. Garai tehát lelkiismereti kérdésnek látja azt, hogy művét önálló életre kelti, ujságtól függetlenül. Persze, hogy a kérdés bizonyos fokon lelkiismereti tényezők hatása alá kerül, de bizonyos, hogy első fokon mégiscsak az a materiális valóság áll, amely magát az ujságot jelenti, azt az ujságot, amely szolgálatonkívüli viszonyba kényszerít író-riportert. Most ez az író-riporter nem ujságíróként járja a vidéket, hanem, mint — könyvügynök.

Van valami rokonszenves keresetlenség abban, ahogyan az író ezt a tényt közli velünk. A „szárguldó riporter” öntetszelgő és émelyítő magatartása helyett üdén és természetesen hat a vicinálison utazó „könyvügynök” őszinte egyszerűsége és nyílt tekintete. Egy pillanat alatt kiderül, hogy ezeknek a riportoknak az írója, nem a „sajtó mellé beosztott idegenforgalmi tisztviselő” hivatalosizú közléseiből merít, sem bankettek ünnepi tósztaiból, amikor helyszíni ismertetést ad az ország különböző vidékeiről. A könyvügynök élettapasztalata sűrűsödik össze a sorokban, a kétségbeejtő egyéni kenyérhajsza során megismert valóság.

Az ember önkénytelenül arra gondol, hogy tulajdonképpen az írói őszinteséghez mindég szükség van valamire, ami olyasmi, mint az önleleplezés. Például, egy riporter elmondja magáról, hogy könyvügynök és valóban úgy is él, mint egy utazó, aki előtt, ha becsukják az ajtót, bemászik az ablakon, mert az élet könyörtelen és élni viszont muszáj. Sok riporter csinálta már meg, hogy vigéckedett kicsit álrühában, meg koldult és esetleg betört, de ez csak a szakma pikantériája és valahogy úgy fest, mint Mátyás király inkognitóban a nép között. Az írói magatartásról van szó annál is, aki rangrejtve jár, íróvá lenni az élményeken át, mert a vérszegény íróság megduzzasztása a közvetlen feladat. Mátyás azért megy a nép közé, hogy jó király legyen, az író, hogy jó író legyen. De mennyivel más, ha valaki azért utazik, hogy jó ügynök legyen. Az élet szükségszerű és bonyodalmas kényszere jelentkezik ebben és a benyomások reális sikon történnek. Az írói magatartás, amely a rangrejtettség mögött meghúzódik, itt nem szándékolt, a figyelés nem a „mindent lát, hall és mindent megir” alapon megy végbe, hanem a kényszerű átélés rögzíti az élményanyagot. Az írói elhivatottság lép itt az írói magatartás helyébe és az kétségtelenül több emennél. Az író, ha élményanyagából merít, átélt és nem megfigyelt dolgokat igyekszik felhasználni ott, ahol nem felszínes jelenségeket ábrázol. Bizonyos, hogy a riporter még nem író, egy másnemű ábrázolója az életnek, jelenségeket közvetít, tényeket állapít meg és összefüggéseket mutat ki, de

ha ő maga is a jelenségekből bukkan elő, mélyebben látja azokat, mint ha repülőgépből melljük ereszkedik.

Csak egy mondatot szeretnénk kiragadni abból a riportkönyvből, amelyet a könyvüagnök-riporter irt, (hiszen a kötet ismertetését Remenyik Zsigmond már tökéletesen elvégezte), hogy lássuk a különbséget a szaglászó riporter és aközött a riporter között, aki egy más életforma vállalására kényszerül. Az ember megdöbben, amikor csak úgy odavetve olvas egy mondatot arról, hogy milyen a könyv sorsa pl. a Matyóföldön. „Egy hónapban egyet-kettőt, ha eladnak, van úgy, hogy annyit se” — mondja unottan a trafikos, aki egyuttal könyvkereskedő is. Az élet könyörtelen szele árad ki ebből a megismerésből és végigsöpör a könyvüagnök reménytelen útján, mintha igazolni akarná, hogy az nem az élet napos oldalán kanyarog. Igen, az életet valóban csak az érem másik oldaláról lehet megismerni.

Ez a könyvüagnök-riporter mentegetőzik, hogy nem szociografiát irt. Ez a mentegetőzése fölösleges. Más a szociográfia és más a riport és mentegetőzni amiatt, hogy ezt irtam és nem azt, olyasmi, mintha egy író azért védekezne, hogy nem tragédiát irt dráma helyett. Ha a műfaj feltételeinek megfelel az írás, fölösleges a védekezés, sőt mitagadás, még akkor is fölösleges, ha netán nem felel meg a szokványos szabályoknak. A szabálytalan írásmű is jó lehet, sőt talán néha annál jobb, mennél kevesebb korlátozás köti.

Ma már túl vagyunk a szabályrögeszmeiken, mint ahogy a költőnek sem kell feltétlenül zilált hajjal piros mellényben költői megjelenésre törekedni. A lényegét igyekszünk kifejezésre juttatni és mint a példa mutatja, könyvüagnökök is irhatnak kifogástalan riportokat. A dilettántság csak ott veszedelmes, ahol a műkedvelés bélyegét hordja egy mű magán, vagy ha egy költő glóriát sugároz értelem helyett. Igen, ma már nincs mintakép arról, hogy milyen az író és milyen a riporter. A riporter az adott esetben olyan, mint egy könyvüagnök. Már megirták azt a szatirikus regényt, amelyben mindenki külseje megfelel a foglalkozásának, az író pontosan olyan, mint egy író, a borbély, mint egy borbély és csak a regény végén derül ki, hogy ez a világ már csak a moziban él.

Ha valaki ezekután meg akarná mégis mintázni magának a riportert, vegye példának a könyvüagnököt. Az élet és a mozi között például ez a különbség.

Ujvári

László

KAREL SCHEINPFLUG: KING-FU

(Druzstevní Práce; Praha, 1936.)

Scheinpflug regénye témájánál fogva meglepően eredeti. Egy kis ember, — aki természeténél s nem társadalmi rangjánál és helyzeténél fogva kicsiny, — finoman meglátott tragédiáját rajzolja meg 0 regényben a szerző, aki bár az idősebb cseh irógenerációhoz tartozik, mégis korszerű eszközökkel: a szocialista realizmus módszerével és mélylélektannal dolgozza fel a felvetett kérdést. Karéi Scheinpflug kétségkívül eredeti témát választott és ügyesen oldotta meg feladatát. A liliputiak életsorsát, lelki vívódásait és társadalmi konfliktusait oly' sok realizmussal ecseteli, hogy könyve mindvégig ébren tartja érdeklődésünket és elolvasás után is sokáig foglalkoztatja elménket. A regény egyik jellegzetes és érdekes részletét a következőkben közöljük: (S. L.)

Délután, mikor az igazgató azzal a fenyegetéssel távozott, hogy el-sején mindenkit kidob és inkább körhintát vásárol, és mikor a szerep-

lők a színpalak mögött letelepedtek a földre, hogy elköltsék megkésített ebédjüket, a fárasztó és gyötrelmes nap következményeként mindnyájukat iszonyú szorongás lepte meg. Az ilyen vigasztalan hangulat óráit minden színész ismeri, de a természetnek ezek a kitagadottjai mindig készek voltak minden kudarcukat testi fogyatékoságuknak tulajdonítani. Elhangzott néhány szitok és felszakadt néhány sóhajtás a küzdelmes élet miatt, mely egyre nehezebbé válik, és azután a közös elnyomás súlya alatt egymásután megnyíltak a szájuk, hogy a csordultig megtelt sziveken keserű gyónással könnyítsenek. Franciául beszéltek, mely nyelven többé-kevésbé mindnyájan tudtak.

„Ő, milyen boldogan élnek azok az átlagemberek, és milyen nyomorúságos az élete a mi fajtánkbelinek! Azok egy házzal odébbállhatnak, ha valami nincs a szájuk ize szerint és megváltoztathatják foglalkozásukat, ha megunják; ezzel szemben mit tehetünk mi a mi kicsiny voltunknál fogva? Ha a mi fajtánkbeli valóban jól ért is a mesterséghez, a közönség csak nevetni tud rajta. Nemrégiben a közönség köréből egy siheder, akit felhívtam a színpadra tanúul egyik mutatványomhoz, felfedezte az én másik, titkos kis hengeremet, amely alatt eltűnt a pénz és szentelenül megmutatta a közönségnek. A közönség ugyan nevetett, mert a leleplezést szerencsére megbeszélte tréfának tekintette, de én reszkettem a haragtól, úgy hogy minden kihullott a kezemből. Lett-e volna bátorsága egy ilyen sihedernek hasonlót elkövetni egy megtermett bűvésszel szemben? Bizonyára nem, mivel tudta volna, hogy az ilyesmiért nyaklevest kaphat.”

Másodiknak, csodálatos, Princ úr csatlakozott a beszélgetéshez, zárkózott ember, aki senkihez sem volt bizalmas. El tudják-e a többiek képzelni, hogy milyen erő kifejtésre van szüksége, hogy kis testsúlyánál fogva azt a hatalmas gömböt felgurítsa a hegyre? Hál'istennek még eddig megy, habár egyre nehezebben; de ha átlépi az ötvenet s az ereje lankadni fog, mi lesz aztán? Mihez kezdjen? Miképp tartsa fenn magát?

A Perzsa Csalogány, az énekesnő, azért panaszkodott, hogy ha nagyobb lenne, elmenne a nagyoperához s hirt és wagyont szerezne a hangjával. Vajjon hány énekesnő van a világon, aki úgy tudja énekelni a háromvonalas gé-t, mint ő? De, magától értetődik, így csak, mint érdekességre tekintenek rá, ahelyett, hogy a művésznőt látnák meg benne.

És mások más panaszokkal illették a sorsot, mely liliputiakat formált belőlük. Tulajdonképpen mindnyájan Martello (igazgató) és Hellenreich ellen lázadoztak, de fájalmukat és haragjukat egy távolabbi bűnösen is kitöltötték, akinek nem tudtak megbocsátani.

Valaki hirtelen tiltakozását jelentette be panaszai ellen. Egy munkás volt az, egy kulisszatologató, aki nem ment el a többiekkel, hogy ebédjét a színház előtti padon költse el, hanem meghúzta magát a színpad mögött. És most felállt és közelebb jött a beszélgető színészek csoportjához.

„Önöknek, színészeknek van a legkevesebb okuk a panaszra,” — mondotta korholólag, délfrancia dialektusban. — „Nem az a legnagyobb szerencsétlenség, ha az ember alakjánál fogva kicsiny, rosszabb, ha rangjánál fogva kicsi. Önöknek nem kell semmit sem csinálniok, az emberek azért a puszta látványért fizetnek Önöknek, hogy kisebbek. Vagy nagyobbak, mint ők. Nekem azonban minden nap le kell lapátolnom egy vagon színet. Csodálkoznak, hogy fáj ettől az ember lapockája! És este még bizony lótok-futok itt a színházban, hogy el tudjam tartani a családomat. Bizony, bizony ez más élet.”

A liliputiak elhallgattak. Ez az ellenvetés abból a normális világból

jött, amelyet elhalmoztak irigységgel, és hamarjában nem tudták, mit válaszoljanak rá.

Ekkor egy goromba, öblös basszus hangzott fel a közelben és egy hatalmas vad fej hajolt ki a mögül a színpalán mögül, ahonnan az óriás kinyújtott lábai terjeszkedtek a színpadra.

„Van-e felesége és vannak-e gyermekei?” — kérdezte Rachnov a munkástól gyatra franciasággal.

— „Van, — több gyermekem van, mint kéne”, — válaszolta a kérdezett csodálkozva.

„Nekem nincsen. Nem találok a világon hozzám illő nőt. És jár-e a vendéglőbe, a színházba, sétálni?”

„No, néha elmegyek — miért ne mennék?”

„Nekem sehová sem szabad mennem. Állandóan bezárva és állandóan egyedül.”

Az óriás vad fő ismét eltűnt a kulissza mögött. Hosszabb hallgatás állt be. Most viszont egy más világból hangzott feléjük a szó, amihez a munkás és a liliputiak nem tudtak mit szólni.

A rendező visszajött az ebédre a vendéglőből és ismét átvette a vezetést. A munkások kintről bejöttek és elfoglalták helyeiket. A törpék felfrissülve az ételtől és pihenéstől felcihelődtek helyükről, a kulisszák mögül, és a színpadra özönlöttek. Csak az óriás lábai terjeszkedtek szét a másik kulissza mögül mozdulatlanul a színpadon, mint két ki-döntött fa élettelen törzse.

SINCLAIR LEWIS: EZ NÁLUNK LEHETETLEN...

(Fordította: Bálint György. Athenaeum kiadás 1936.)

A közeledő amerikai elnökválasztásokkal kapcsolatban az Egyesült Államokban is akut kérdéssé lett a fasizmus. Az európai fasizmusokon okulva Sinclair Lewis még az elmúlt évben jelentette meg „It con't hapen here” című utópiáját, melyben a fasizmus Amerikára leső veszedelemét igyekszik felrajzolni szatirikus utópia-regény formájában. A regényben 1936 őszén az ismert fasizta propaganda segítségével Buzz Windrip — akinek arcképét alább következő szemelvényünkben közöljük — elnökké választatja magát, mire az Egyesült Államokat a műveletlenek és barbárok serege veszi birtokába, hogy rövidesen megsemmisítse mindazt a kulturát, amire az amerikai polgár oly annyira büszke. Buzz Windrip az európai diktatórtól eltérően egy különös demagógia segítségével győz: demokratának játssza ki magát. A szólásoktól a jó öreg amerikai demokraták maguk is megtántorodnak, de mire észhez térnek, már elvesztették a csatát. A demokráciát Doremus szerkesztő személyesíti meg. Amikor a fasizmus borzalmaira ébred, először a szélső baloldalon keres támaszt, azok azonban önzöek és rövidlátóak, mire a polgári demokrata forradalmi szervezetbe lép. Ez a szervezet azután alázza a diktatúrát és ereje a hatalom bomlásával egyenes arányban nő. Doremus ebben a munkában találja meg igazi énjét. Az utolsó oldalon — álomban — megelevenedik előtte a közeli győzelem.

Az eseményeket Sinclair Lewis a németországi eseményekről mintázza a regényében a fasizmus teljes képét igyekszik nyújtani. A dolgozó osztályok szemléletét és vágyait azonban feltűnően vulgáris szemmel látja és szinte csodálatos felelőtlenességgel mer közhelyekre támaszkodni. A regény megoldása egyébként történelmileg is fából vaskarika, amiben Sinclair Lewis maga sem hisz, ellenére annak, hogy olvasójával él szemre né hitetni. A Babbit kritikája átterzi ezt a regényt is és, ha a lényegre

lemarkolunk, megállapíthatuk, hogy Sinclair Lewis önmagát csapta be, amikor derülátó sejtéssel fejezi be könyvét, mert a történelem tanulságain nevelkedett olvasó nem bízhatja már életét a különhaladó Doremusokra, hanem egyedül az összes megmaradás ellenes erők egyesülésében remélhet. (m. j.)

Berzelius Windripet 1936 nyarán és kora őszén számos fénykép mutatta be, amint éppen autóba száll, vagy kilép a repülőgépből, hidat ávat, rostélyost és kukoricakenyeret falatoz a déliekkel és kagylólevest kanalaz az északiakkal, beszédet mond az Amerikai Légió, a Szabadság Liga, az A. F. H. O. Sz., az Ifjú Szocialisták Szövetsége, a Vendéglős-ipari Alkalmazottak Egyesülete, az Alkoholelleses Liga és az Afganisztáni Missziós Társulat gyülekezeteiben, kezét szorít előkelő hölgyekkel és megcsókol százéves öregasszonyokat (sohasem fordítva), angol lovaglóruhát visel az előkelő negyedben és munkászubbonyt a parasztok között. Buzz Windrip csaknem törpe volt, de az alacsony törzsön hatalmas fej ült, valóságos vérebfej — füle nagy, orcái lelógók, szeme, bús. De közvetlen, sugárzó mosolyától, (amelyet a washingtoni laptudósítók szerint fel és le tudott csavarni, mint a villanyt), rótsága megnyerőbbé vált a szép férfiak minden finomkodásánál.

Vastagszálú, hosszan hátrafésült, sima fekete haja indián vérré váltott. A szenátusban olyan ruhát viselt, mint egy tekintélyesebb biztosítóügynök, de ha gazdavalasztói látogattak fel Washingtonba, felhúzta viseltes, szürke, fecskefarkú kabátját, fejére tette a hordónyi köcsökgalapot és úgy festett, mint valami panoptikumbeli csoportból való orvosfigura.

És csakugyan az a hír járta, hogy Berzelius Windrip, joghallgató korában, egyik vakációban, mint banjoművész, kártyamutatványos és orvosságkézbesítő kísérte a nagytudományú Dr. Alagash vándorlaboratóriumát, melynek különlegessége volt a Choctaw-féle rákkezeelés, a tüdővész elleni Chinook-kúra, továbbá a Peshavara cigánykirálykisasszony ősi receptje szerint készült reuma-pilulák. A nemes társaság Buzz derekas közreműködésével másvilágra küldött egy sereg embert, aki ha kevésbé bizik Alagash doktor dohánylével és rozspállinkával kevert szines kotyvalékaiban, talán orvoshoz megy és kigyógyul a bajából.

De Windrip azóta rég jóvátette ifjúkori bűneit. Most már nem gyógyszerekkel kuruzsol, mint holmi közönséges csaló, hanem gazdasági csodaszerekkel és megnövekedett tekintélyének bizonyosságaként megafon, vagy — a dobogóról — mikrofon viszi szét szavát és reflektorok fénye világítja meg alakját.

Alacsony kis ember volt, de hát nem volt-e alacsony Napoleon is, vagy Lord Beaverbrook, Stephen A. Douglas, Nagy Frigyes, no meg doktor Göbbels, akit bizalmasan csak „Wotan Miki egeré”-nek nevez egész Németország.

Doremus Jessup, aki szerény tuszkulánumból figyelte Windrip szenátor szónoki diadalait, sehogy se tudta megérteni, mivel büvöli el hallgatóságát ez az ember. Közönséges volt és csaknem analfabéta. Nyílt hazugságait könnyen rá lehetett bizonyítani. „Eszméi” a hülyeséig zavarosak, híres vallásossága olyan, mint egy vándor kegyszerárúsé. Még híresebb humora pedig nem haladja meg a falusi szatócs színvonalát. Beszéde — ha csak a szavakat nézi valaki — kietlen, filozófiája semmitmondó, politikai jelszavai, mint a szélmalom vitorláái. Mai hitvallását Lee Sarason, Hitler, Gottfried Feder, Rocco tanításaiból, no meg talán a „Rólad szól dalom” című revüből szedte össze. Hét évvel ez-

előtt otthon, a nyomorgó farmerek közt még csak a kövérebb falatot és a bőségebb dohányt ígérgette a hűséges pártharcosoknak és állást a keresztfiúk, sógorok, komák, üzlettársak és hitelezők lekenyerezésére.

Doremus nem volt még jelen Windrip egyetlen szónoki orgiáján sem, de politikai hirhozói mesélték, hogy a bűvölet hatása alatt valóságos Platónak tetszett ez az ember, bár utólag egyetlen szavát se lehetett visszaidézni.

Két tehetségével tűnik ki az újdonsült pusztai Demosthenes — mondották. Először is sem a színpadon, sem filmen, sem szószéken nincs ma nála külön, zseniálisabb színész. Hadonászik és csapkodja az asztalt, kimeresztí szemét, mint az őrült, tajtétkzó szájjal bibliai átkokat szór. De tud gügyögni is, mint a szoptató anya, könyörögni, mint az epe-dő szerelmes és közben hűvösen, megvetően odalök pár számot és adatot, amelyek halálosan meggyőzőek, bár többnyire teljesen légbőlkapotak.

És a külső színészkedés alatt istenadta kivételes tehetség lakozik: lángragyúl a közönségétől és a közönségével. És az is lángot fog vele és tőle. Drámaian megjátssza, hogy ő nem náci, nem fasiszta, sőt inkább vérbeli demokrata, a szó ősi, Jefferson—Lincoln—Wilson-i értelmében. Diszlet és jelmez nélkül tökéletes illúziót kelt és elhitei, hogy ő védi majd meg a barbár hordák ellen a Kapitóliumot és közben angyali ártatlansággal, saját tüzes demokrata szívének szülötteiként tálalja fel Európa minden szabadságellenes, antiszemita eszelősségét.

Drámai nagyságán kívül Buzz Windrip a hivatásos Átlagember. Az amerikai Átlagember minden előitélete, minden ösztöne él benne. Hiszi, hogy nincs kívánatosabb, tehát szentebb dolog a világon, mint a málnaszörp hajdina-kaláccsal, hisz az újtipusu, kaucsukkal szigetelt villamos hűtőszekrényben, hisz a fajkutyák nemességében és a kutya nemességében általában, hisz S. Parkes Cadman orkákulumaiban és abban, hogy minden büffé és étkező pincérnőivel jóban kell lenni, hisz Henry Fordban és büszkén emlegeti, hogy ha majd egyszer elnök lesz, talán vendégül is látja a Fehér Házban. És hisz mindazok felsőségében, akinek vagyona meghaladja a millió dollárt. Sétapálca és kaviár, rangjelzés, teaivás, vers — hacsak nem a napilapok hasábjain — és minden külföldi — legföljebb tán az angolokat kivéve — elfajzási tünet a szemében.

Közönséges — hát hogyan lenne közönséges. Közember, de szónoki ereje a húszszorosára nagyítja A többi közember érzi, hogy minden céljuk, minden vágyakozásuk közös és mégis fent látja maga fölött és imádvá emeli feléje a kezét.

NAGY LAJOS: BUDAPEST NAGYKÁVÉHÁZ
(Regény. Nyugat kiadás Budapest 1936.)

A Budapest Nagykávéház inkább életkép, mint regény. Autentikus életkép, hasonlóan a Kiskunhalomhoz, ellenőrizhető módszerességgel felépítve, és körül támasztva, aláknázva aktuális vonatkozásokkal. Az aktualitások szükségszerű dekorációjában vajjon ki kételkedhetik? Vajjon író-e a szó magasabbrendű értelmében az, aki felhasználatlanul, figyelmen kívül hagyja az őt körülvevő valóságot, személyében és tárgyának vonatkozásában a kapcsolatot megtagadva azzal. Nagy Lajost vád ebből a szempontból nem érheti, a környezet, ezuttal a város környezete, beleágyazva egy tébolyodott világba, kétségbeejtő plaszticitással él, talán erőteljesebb konturokkal még, talán több keserű valósággal, mint a Kiskunhalom mezei tónusu, harangok, kolompok, nyári esték helyett szemetet, port, ostobaságot és gonoszságot elevenítő, mégis bukólikus ha-

tású dolgozatában. Nagy Lajos alapvető élménye az emberi ostobaság és a konok gonoszság, cinikus kegyetlenség, csupa alvilági emberi érények, nem éppen boldogítók az író szemponyjából, de mindenesetre tévedéstől mentesek. A Budapest Nagykávéházban él, erjed, csirázik és erősödve lombosodik ez a gonosz ostobaság egy megelevenített valóságban, ellenőrizhető keretek között. Ellenőrizhető keretek: egy egész világ élete. Szellemi, gazdasági és társadalmi élete, éjjel és nappal, egy aszálysújtotta földterületen, egy kánikulás nyár néhány hete alatt. Idő: 1935. Távolról sem titkolt, nagyon is nyilvánvaló ereken át telíti meg a regényt egy autentikus aktualitás, készülődés az afrikai hadjáratra. Lokális és periférikus vonatkozásokon túl, mint a piszkos pocolyába dobott kő nyomán, mind szélesebb és szélesebb gyűrűkben fonja át a regényt: a világháza, a lehetőségek legkülönbözőbb változataiban. És az egész környezet, pokolian nemtelen figuráival, emberi magatartást nélkülöző szemléivel, tébolyodott, gonoszkodó, inkább talán piszkos és irgalmat sem érdemlő alakjaival, mint a könnyen rothadó gyümölcs, körül van vattázva saját anyagával, kétségbeejtő létezését igazoló ostobaságával, cinikus gonoszkodásával, tehetetlen gyűlölködésével és kegyetlen szívtelenségével. Förtelmes egy világ, hogy megbocsássa bemutatott vétkeiket, hogy igazolja állapotát, arra Nagy Lajos, nyilván nem okatlanul, fellebezhetetlenül képtelen. Alig van jó szava hozzá, bizony talán nem alaptalanul. Mert érdemelhet-e megbocsátást, egy kávéház falai közé szorított világ, amelyből nem hiányzik semmi, ami nemtelen, és mindazt, ami mentségeül szolgálna eljövendő korpok előtt, kétségbeejtően nélkülözi. Erjesztő és nyugtalanító regény! Megbecsülő értékjelzéssel szolgáljon, hogy Nagy Lajos legremekőbb írásai között a helye. Az alábbiakban a regény egy részletét kapja az olvasó: (R. Zs.)

Egy kopottruhás ifju siet a köruton, éppen a Budapest Nagykávéház irányába. Révedező tekintetében belejátszák a kis jelenet, a csutka-gyűjtővel, a prostituálttal és a rendőrrel, de tudomására mégsem jut, az ő elméjét másféle, sokkal komolyabb dolgok foglalkoztatják, az ilyesmi neki meg sem kottyanhat. Neki nem kellene már apró emlékeztető jelek, ő nagy egészségben régen megérezte már az egész világot s már hetekkel ezelőtt arra a végső elhatározásra jutott, hogy: itt tenni kell Valamit!

Itt, — ezt úgy kell érteni, hogy ott ugyan, ahol az ember éppen van, földrajzilag egy csekély kis körben, de az egész városra az egész országra, az egész világra kihatóan. Abban a kis körben, amely nem nagyobb, mint amekkora területet szabad sikságon az ember tekintete bejárhat, benne van az egész világ. A kis kör szerves alkatrésze a nagy világnak s annak minden tulajdonságát magában foglalja. A nagy világ bent van a Budapest kávéházban is. Minden eseménye ott benn is folyik, mert tudomásul vehető, szinte érzékelhető. Egy ur már órák óta az újságokat olvassa: „A budafoki posta pénztárosa a vonat elé vetette magát. Lefejezték a mozdony kerekéi.” Lám, valami, egy valóságos lefejezés a nagy világból, ha mindjárt csak a szomszédból is. A mozdony kerekéi elvágta a nyakát, a törzset végtagjaival együtt a sinek közé lökte, túrtá, tépte tovább, a fej pedig, mint egy labda, legurult a töltésen. „Harmadszorra sikerült halálba mennie a boldogtalan asszonynak.” Mindkét eset egy reggeli napilap első oldalán. Muszáj látni, tudomásul venni, nem lehet előle kitérni. „Terrorizálják a szocialisták a csepeli munkásokat. Véres verekedések és rendőri előállítások a csepeli sztrájk frontján. Aki dolgozni mer, az halálfia.” Így a másik lap, ugyancsak az első

oldalán. Egy cikk a harmadik lapban: „Magyarország pénzügyi helyzete.” Vajjon milyen lehet? Különös ország, talán még az is lehet, hogy nem rossz. „Lloyd George szerint sokkal rosszabbul áll a béke ügye, mint ezerkilencszáztizennégyben.” Ha valaki kíváncsi Lloyd Georgera, bozontoshajú művészfejére s a mosolygó arcra, mellyel ezt mondja, talán a képét is megtalálja valamelyik képeslapban. Ez a kórisme különben már a nagyvilágra vonatkozik. Mindjárt át lehet tekinteni, — ha már olyan rosszul áll a béke ügye, — az ugynevezett gyújtópontokat is. Kelet-szibériai feszültség, olasz-abesszin viszály, német fegyverkezés — és néhány tucat „Lesz-e háború Abessziniában?” „Páris nyugtalan a lengyel külügyminiszter berlini útja miatt.” „Légvédelem és a felsőház” „Torok és könyök helyett az önzetlenséget kell érvényesíteni, hirdeti a reformnemzedék országos szervezete.” „Hitler kancellár és Beck lengyel külügyminiszter Berlinben temetik a keleti egyezményt.” „Kenyeres-Kaufmann Miklóst ma kihallgatták az ügyészségen.” Még ez is! És mindezen nem változtat, nem segít: „Belvárosi elegáns masszírozó szalonban gyógymasszázs, modern villanykezelés, manikűr is. Ferenciek-tere huszonkettő, félemelet hét.”

Igazán érthető, ha „középkori uriember diszkrét, kellemes barátságát keresi szórakozás céljából uriasszony. Szolid Harmincnyolc, jelige a kiadóba.” Vagy „Kimondottan szép urilány ismeretségét keresi urifüu week-endhez, tánchoz, huszonháromig. Poéte jeligére a fiókiadóba.”

Az ujságolvasó ur már elfáradt az olvasásban, s a képeslapoknál tart. Az Illustration-ban egy csoportkép, öt urat ábrázol, akik gondterhes arccal ülnek egy kis kerek asztal körül, köztük Eden és Laval. Egy másik képen nyájasan kövérkés ember, a francia akadémikusok formaruhájában, egy asztalka mellett ül, jobbkeze vastag könyvön nyugszik, nyilván valami nagy hasznottevő tudós ő: Franchet d'Esperay marsall. Szinte hallani a Marseillaisét, melyet akkor játszott a zenekar, mikor őt, a tudóst, az Akadémia tagjai sorába iktatták. Ismét más kép: „Brueghel: Lakodalmi tánc.” A Berliner Illustrierte Zeitungban Hitler, roham-sisak, gázmaszk, két zsiráf féltékenységi harca.

Egy másik képeslapban házak, kertek Micsoda remek kertek, vil-lák, paloták, lakásberendezések is vannak a világon! Az a szerencsétlen csutkagyűjtő talán nem is tud róluk. Lám, ezt meg lehetne tenni: be kellene őt hívni s megmutatni neki ezeket a képeket. Hadd gyönyörköd-jék bennük ő is. Hiszen talán még az ilyen embernek is van művészi érzéke. A Sourire-ban remek meztelen nők! Mell-, comb-, váll-, kar-kiál-lítás, mindenesetre legelészhet a szem. Az Ojságban finom viccek: „A Kohn odamegy a Grünhöz a kávéházban és azt mondja neki: Te Grün, hallottam, hogy nemrég tizezer pengőt örököltél. Nem akarsz velem társulni? Az attól függ, — feleli Grün — hogy miről van szó. Egy rem-kek üzletről. Nyissunk ketten egy bolhacirkuszt. Egy bohacirkuszt? Igen. Te adod a pénz és én a bolhákat.”

Hát itt tenni kell valamit. Nincs kizárva, hogy igaza van a kopot-tasruhájú fiatalembernek, aki a csutkagyűjtő, a rendőr és a prostituált mellett közönyösen elsietve befordult a Budapest Nagykávéházba, a ká-véház mélyén leült egy asztalhoz s feketekávé-t rendelt miközben agyát az a gondolat töltötte meg — ha nem is egymagában hanem egy másik mellett, melyről még majd szó esik, — hogy: itt tenni kell valamit.

De mit? Mit kell tenni és mit lehet tenni? Mit lehet tenni az ágyuk, és tankok ellen? Mit a japánok, az oroszok s a csutkagyűjtő ellen, vagy akár a csutkagyűjtőért? A rendőr ellen, a prostituált ellen, vagy értük? A Brueghel-kép ellen, az Ojság vice ellen, a Budapest nagykávéház el-

len, a feketekávé ellen, vagy éppen a feketekávéért? Az öregasszonyért, aki a csutkagyűjtő sorsára juthat. Meg amiatt, hogy a szegény nő, az ajtó mellett, hiába várja, azaz várta a férfit — mert éppen most állt fel és megy el, a ruhája túl egyszerű, szinte proletáros, nem ilyen elegáns kávéházba való, de a fagyaltot ki tudja fizetni. (Lám, néha hiába aggódik az ember.)

Mit lehet tenni azért, hogy a szakadtingú, kuszahajú fiatalember csakugyan elhajókézhasson a norvég partokhoz, vagy pedig itt maradjon, de feküdjön le esténként rendes időbe, keljen korán és dolgozzon. Büki Lujza szövőgyári munkásnő heti keresete tizenkét pengő és huszonnégy fillér — hogy ez ne legyen. Hogy ne létezhesen halálhajú. Ó, de ha még hozzácsapjuk, hogy Hanka Jánosnak a heti keresete nulla, hogy Schwarz S. Gerő urnak havi keresete ötezer pengő.

Mit kellene és mit lehetne itt tenni? Egyet. Csakis ezt az egyetlen-egyet. Lapot kell indítani. Egy új lapot!

FEJTŐ FERENC: ÉRZELMES UTAZÁS

(Pantheon kiadása Budapest 1936.)

Miről is szól e látszólag sebtiben. és könnyed hányavetiséggel felvázolt, de valójában egy íróművész és gondolkodó önuralmával és mérték-tartásával megkonstruált kötet? Példaképpen szolgál-e ama hiedelem meg erősítésére, hogy egy világ tárul fel a kalandos hajlamú utazó előtt, már abban az esetben is, ha átsétál a Dunán, még inkább és természet-szerűleg, ha átlép egy oly esetleges geometriai, tényezőit, mint egy országhatár. Mint maga Fejtő is jelzi, kötetét oly' rokonszenves tartózkodással beajánló soraiban, emlékezés ez a kötet, emlékezés és kaland. Műfajilag alig illeszthető szoros keretekbe, mint regény éppugy áttöri a műfaj klasszikus értelmezésben vett kereteit, mint ahogy áttöri, mint esszé, mint uti emlékezés éppugy, mint vallomás. Figurális bősége egy könnyelmű regényíró pazarló kedvét idézi, aki remek alakok tömegét vonulhatja fel rapszódikusan, inkább mintegy a tájék és a környezet illusztrálásaképpen, mintsem öncélúlag. A mult, jelent és jövő, színés, kavargása ez a könyv, emlékeken átszűrve és aktuális gyökerekből táplálva. A keret majdnem trópusi, mindenestre számunkra távolról sem exotikumtól mentes, egyidőben világos és sötét, tragikus és vidám. Mondhatnám olykor ódon, hisz a kis dalmát városok levegőjét idézve majdnem ókori. Az idő is kavarog, napjaink árnyékos és nyomasztó ré-mülettel telített ideje is egybefolyik ördögi kapcsolatain át a század első éveinek idejével, olykor még azon túl is elmerül a mult század közepébe, egy bizakodón polgárosult kor akváriumába, késői tragédiákat távolról sem sejtető bizakodással. És, mint ahogy tér, idő, természet és társadalom, éppugy a felvonultatott egyének sorsa is nyugtalanítóan kav-arog ebben a regényes emlékezésben, egy ifju kalandor társtalannak épen nem nevezhető utazása alatt. Bizony, elképesztő bőségű ez a kötet, ismereteket közöl, tájékozást vázol és korokat idéz. Ize van, különös ize, mint egy eddig általunk ismeretlen gyümölcsnek. Az alábbiakban a kötet második feléből közlünk egy vallomásos részletet. (R. Zs.)

Azön veszem észre magam, hogy lassan és botorkálva már szerkesztetem felszín alatt a világszemléletet, amelyre szükségem van. Tartalmát még nem ismerem, de körvonalai csöndesen kibontakoznak előttem. Lesz benne szabadság, alkalom az eretnekségre, amelyre hajlamom van, s lesz benne fegyelem, ami nélkül a szabadság bomlás és léhaság.

Lesz benne lehetőség a szövetezésre, a közösségre s ugyanakkor a hi-giénikus magányosságra is. Függetlenség az előítéletektől, az előírások-tól s ugyanakkor alázatos főhajtás olyan végső igazságok előtt, amelyek tisztelete nélkül nem érdemes élni. Lesz benne áhitat és gúny, az írásnak és az emberiségnek együttes kultusza, okos bátorság és kellő gyávaság, kiegyensúlyozottság és tapogatózás. Azt hiszem, megértettem a nyugati szellemet, amelynek titka éppen ez az **egyensúly** a romboló és építő ma-gatartás között. Ahhoz, hogy az ember alkosson, szükség van türelmes Józanságra, de valami örületre, valami hitre is. "Világnézetemben gondolkodom ilyen szükséges örületről is, néhány megrögzött ideáról, amelyről nem akarok lemondani. Ilyen „fixa idea” az, hogy azonosítom magamat a póruljártak s általában a „szegények” ügyével. Örület ez, mert származásomra, műveltségemre s igényeimre polgár vagyok, mert szeretem a polgári kényelmet, kételyt és biztonságot, a polgári étrendet és önérzetet, a második osztályú fülkét, a földszintek első sorait. Polgár vagyok, mert német frajlójom volt, sohasem játszhattam kedvem sze-ript a házmelegyerekekkel és sohasem végeztem fizikai munkát. Sze-rettem Goethet és Erasmust, az utazást, a fürdőket s ha rajtam volna, mindig finom angol szövetrohában járnék, jó cigarettákat szívnék, ka-kaót reggeliznék kaláccsal, s bár a polgári gazdagság következményeit a pokolba kívánom, szellemének színes és ellenmondó kavargását, az iz-lések és vélemények gazdag anarkiáját fájó szívvel áldoznám fel még saját igazságaim egyeduralmáért is. Polgár vagyok, mert kissé szeretem ellenségeimet, többre becsülöm a vitát a tannál s csak olyan szellemi rendben érzem magamat egészen jól, amely a kételkedés szabadságát törvényesen biztosítaná. S hogy mégsem igyekezem megszabadulni a „szegények” problémáitól, hogy az őket ért bántalom mindig felháborít s hogy olyan állapot kodifikálásáért akarok küzdeni, amelyben őket jog-gal bántalom nem érheti, — azért van, mert magam is megkóstoltam az élet bizonytalanságát, amely természetesen kosztjuk s nem kérek belőle se magamnak, se másnak. A „szegények” ügye most már a polgárok ügye is, nemcsak a lelkiismereté, hanem az érdeké és tudaté is, a gőg-nél s undornál mindig erősebb volt bennem a készség és képesség, hogy beleéljem magam a mások gyötrelmeibe. Ideiglenes foglalkozásból sokat jártam a nyomortanyákon s a látványt, amely itt elém zárult, nem fo-gom és nem is akarom elfelejteni. A bűzért, a piszokért, a testi és lelki elaljasodásért nem a bűdösek és a piszkosokat és aljasokat teszem fe-lelőssé, hanem a körülményeket, amelyek őket legelemibb emberségük feladására kényszerítik. A soványakat, a gyűrt ingűeket és foltos nad-rágúakat, a tolvajokat, a megalázottakat, a kocsmázókat és a robotoló-kat éppúgy nem tagadom meg, mint az értelmes szemű betűszedőket, az ébredező szellemű szervezkedőket, akiknek lemosolygott s néha valóban komikusan ható „osztályöntudatát” lépcsőnek érzem az emberi öntudat felé. Rájuk gondolok itt is a pálmafa alatt s nem kívánok magamnak olyan kellemes sorsot, amelynek kellemességéért róluk meg kellene fe-ledkezniem. Ha van valami, amiért végső esetben le tudnék mondani pol-gári igényeimről, úgy ez a föltétlen, részvételnél is mélyebb közösség az, amelyet velük érzek. De legjobb lenne úgy dolgozni értük, hogy igényei-met ne kelljen feladnom, világnézetemben lényemnek azt a felét, amely hozzájuk tartozik, jó lenne egyeztetni azzal a felével, amely különbözik tőlük. Erre a szerepre volt egy szó a közhasználatban: Mitläufer. Ezt a megjelölést kissé sértőnek érzem, nem „futni” akarok velük és utánuk nem dörgölődni hozzájuk, mint egy trónkövetelő hatalomhoz s előre ka-csintva a jutalomért. A magam útját szeretném járni, amely az övék-kel néha összefut néha párhuzamos s máskor szétágazik. Mellékörvény

lesz s legfőbb előnye, hogy magamnak kell még csak vágnom. Röviden: polgár vagyok és szocialista.

BARTÓK BÉLA: MIÉRT ÉS HOGYAN GYŰJTSÜNK NÉPZENÉT?
(Somlyó Béla könyvkiadó. Budapest 1936.)

A népvalóság tárgyilagos megközelítésére a tudományos lehetőségek mind több és több utat nyitnak. De mert a népvalóság megközelítése szükségszerűen olyan általános következtetések levonásával jár, amelyek bizonyos vonatkozásokban előnytelenek, érthető, hogy a hivatott intézmények a népvalóságot megközelítő határtudományok fejlesztésére még kevesebbet áldoznak, mint a számukra értékesíthető tudományágak ápolására. Az uralkodó réteg ellentmondásai között pontosan halad a maga vonalán és hogy miről van szó, azt tanulmánya végén homályosan bár, de Bartók is sejteti: „ha csak azt a pénzt fordítanák népdalkutatásra, amit az egész világon egy esztendőben *háborús készülődésekre* fordítanak, akkor ezen a pénzen az egész világ népzenejét nagyjából föl lehetne gyűjteni.” Érthető tehát, ha a népzene kutatás kontinensünkön jóformán csak személyi áldozatok árán történt, holott annak viszonylag tökéletes folytatására nagy apparátusra volna szükség. (Ezzel szemben mindenesetre érdekes volna az oroszországi intézményesített és államilag támogatott népzene-kutatás formáit megismerni, hiszen Oroszországban — mint köztudomású — igen jelentős és magasintű folklóre-zene kutatás folyik, ami az ottani adottságok között bizonyára jórészt megközelíti a Bartók által felállított követeléseket.)

Bartók tanulmányából, amely egyben „a zenei folklóre törvényikönyve” is, a szigorúan szakmai vonatkozásokon túl röviden megismerjük a fiatal népzene-kutatás történetét, céljait és módjait. A folklóre zenénél — írja Bartók — nem csupán a dallam leírható hangjai a fontosak, hanem a dallam előadásával járó számos tulajdonság is, melyek mind a dallam megjelenítő eszközei. Ezek vizsgálata közben viszont a kutató elkerülhetetlenül találkozik a népvalósággal.

A népzene nem egyéni művészet; megnyilatkozási módja kollektív, eredetileg mindenfajta népzene a falu életének csakis valamelyik kollektív megnyilvánulásához volt kötve. A népzene régies állapota pl. épp abból állapítható meg, hogy ha a falu zenéje minden egyes ágazatában határozott célt szolgál. Ez a cél rendszerint kollektív. A népzene-kutatás nem öncélú, hanem történeti kérdések megvilágítására szolgál. Amit azelőtt főcélként tekintettek: az esztétikai öröm, az legfőljebb, mint „külön haszon” marad meg. A népzene-kutatás elsősorban egymástól megszire került népek kulturális kapcsolatainak kiderítésére, települési- és történelmi-kérdések, a szomszéd népek érintkezési formáinak, lelkiéletük rokonságának tisztázására szolgálhat.

Bartók mindenkép' realista szemlélettel kezeli a népzene kérdését, s azt minden uri, vagy felsőbb osztályvonatkozástól elválasztja. Követeli, hogy a népdalgyűjtő az ideális cél elérésére lehetőleg minden szubjektív elemet kikapcsoljon és feltétlen tilalomként állítja fel követelését: uriemberektől sehol és semmikor nem szabad, mert nem lehet népzene-t gyűjteni! Az uri nótázás — állapítja meg — a népzene-re és előadására a legsajnálatosabb befolyást gyakorolta. A közönséget vagy az egyént akitől a gyűjtő új darabokat hallani remél, társadalmi és gazdasági szempontból is vizsgálat tárgyává kell tenni. Az énekesnek meg kell nyerni a bizalmát: „parancsszóval nem érhetünk el semmit. Ilyesmit legfeljebb vidéken élő, parancsolgatáshoz szokott urak képzelik lehetségesnek.”

A népzene-gyűjtőnek valóságos polihisztornak kell lennie, nyelvi és fo-

netikai tudásra van szüksége, értenie kell a koreografiához, általános folklóré ismeretekkel kell birnia: „szociológusnak kell lennie, hogy a falu kollektív életét meg-megzavaró változásoknak a népzeneire gyakorolt hatását ellenőrizni tudja.” és ha végső következtetéseket akar levonni történeti, elsősorban településtörténeti ismeretekre van szüksége.

A népzene kérdése Bartók realista megvilágításában kilép a zárt keretektől, ahová az esztétikai osztályozás elszigetelte és méltó érdeklődésre tart számot részleteiben is mindazok részéről, akik a népvalóság iránt érdeklődnek, vagy annak társadalmi jelentését keresik. (m. j.)

B Í R Á L A T O K

A KRITIKA SZABADSAGA

A magyar kir. törvényszék bűnösnek mondott ki egy irodalmi kritikust sajtó utján elkövetett becsületsértés vétségében, mert túllépte a jogos kritika határát azzal, hogy *lealacsonyító* megállapítást tett bírálatában egy regényiróról. „A regény kárhuzatos visszaélés az együgyű és erényes olvasó hiszékenységével” — írta a műtész és érdemes figyelemre méltó példaként ideírni ezt az inkriminált kitétel, hogy szemünk előtt álljon: ez az a mondat, amit napjainkban többé büntetlenül le nem írhatunk.

Kérdés ugyan, hogy leírnánk-e ezt a mondatot mondjuk abban az esetben, ha büntetlenségünk eleve is biztosított lenne? Az a hiedelmünk, hogy nem. Egy író, még ha százszor olyan rossz író is, nem élhet vissza az olvasó hiszékenységével, egyszerűen azért, mert az olvasó nem olyan együgyű és nem annyira erényes, hogy hiszékenysége végtelen lenne. Tulajdonképpen az alapvető sérelem itt nem annyira az írot érte, mint inkább az olvasót, mert hiszen az együgyűnek való bélyegzés fölér egy erkölcsi pofonnal. E sok vihart kavart ügy kapcsán sokán védtek az írot, sokan a kritikust, csak az olvasót nem védte meg senki, pedig az olvasó legalábbis számít annyit az irodalomban, mint az író, vagy a kritikus. Lehet alkotni remekműveket, de ezeknek halhatatlansága mégis csak akkor derül ki, ha akad bizonyos számú olvasó, aki bizonyos idő múlva egy véleményre jut az íróval. Amíg ilyen olvasók nincsenek, az író legfeljebb félreértett zseni, az olvasó pedig óvatos duhaj, aki nem harap bele hirtelen a szellemi horogba. Ez pedig igazán nem vall együgyűségre. Együgyűnek lenni, annyi, mint például gyanutlanul megemészteni egy szellemi terméket. Vajjon csakugyan gyanutlan az olvasó? Legyünk végre tisztában azzal, hogy az olvasótömegek igényessége nem az együgyűségnek és hiszékenységnek a kérdése, hanem a kulturális nevelésnek, amely mennél korlátozottabb, annál inkább ragaszkodik az általa ismert egyetlen világgépek szellemi visszfényéhez. Az olvasó tehát éppen ezért a szokatlan szellemi jelenségekkel elutasítóan áll szemben. „Visszaélni” az olvasó együgyűségével hát nagyon nehéz. De nehéz akkor is, ha egy szerző egy rossz írásmű kapcsán akar visszaélni. Ha az átlagolvasót fogjuk fel együgyűnek, a visszaélés annál nehezebb. Okosan állapítja meg a bíróság által kirendelt irodalmi szakértő, hogy „az átlagolvasó aligha fogja végigolvasni a regényt, mert a velejáró áldozat egyáltalán nem áll arányban a csekély élvezettel.” Amit az olvasó érdekében leírt a kritikus, bizony mi tagadás, inkább támadás, mint védelem. Ez annál meglepőbb, mert a kritikus az olvasó nevében beszél,

annak ki nem mondott, megfogalmazatlan és nem tudatosított véleményét mondja el. A kritikus véleményének tehát az olvasóval való érdekegyezőségéből és azonosításából kell erednie. Ha vét e szükségszerűség ellen, az olvasó ellen vét. Bizony, a pesti kritikus az olvasó ellen vétett, de emiatt: senki sem mondott fölötte ítéletet

Elítélték azonban az íróval szemben elkövetett becsületsértésért. Még ha megengedhetnénk magunknak a bírói ítélet bírálatát, akkor sem mondhatnánk egyebet, minthogy a bíróság csak marasztaló ítéletet hozhatott. Lehet, hogy ez az első eset, amikor egy kritikust elítélték egy műbírálat miatt, ám ez nem jelenti azt, hogy a kritika szabadságát ezzel az ítélettel érte halálos dőfés, ahogy azt sokan feltüntetni szeretnék. A törvény már megvolt az ítélet előtt is, amelynek alapján a cikkírót vétkesnek mondták ki. A becsületvédelmi törvény sok újságíró korlátozott már szabadságában és hogy a kritikusok e szabadságvesztés fájdalmában eddig nem osztoztak, azt egyedül annak a kivételes szerencsének tulajdoníthatják, hogy csak most először akadt olyan magyar író, aki becsületsértési és hitelrontási pert indított egy bírálat miatt. A kritikai jog valahogy úgy áll eddig a paragrafusok sorai közé, mint a sztrájk szabadság, amelyet törvény tilt ugyan, de mégiscsak fennáll a használati jog alapján. Lehetett bírálni, de kockázattal. Valószínű, hogy a becsületvédelmi törvényt sem a kritika szabadságának elismerése miatt nem alkalmazták eddig érzékeny szerzők érdekében, hanem csak egyszerűen nem indult meg a jogszolgáltatás apparátusa a kilengő kritikusok ellen, mert nem vállalkozott senki az apparátus elindítására. Ahogy a kritikus együvé tartozik az olvasóval, úgy tartozik össze az író a kritikussal. Olyanformán élnek ők ketten, mint a sziámi ikrek, nem véthet egyik sem a másik ellen anélkül, hogy önmaga ellen is ne vétene. Az író maga is él gyakran a társadalmi kritika jogával, gunyolódik az élet visszasságai fölött, szatírárt ír a neki nem tetsző dolgokról és szarkazmusa sokszor vérgigéért azokat, akik tükörképüket vélik felfedezni egy-egy mű jellemrajzában. Az az író, aki maga is hive a könyörtelen szókimondásnak, vagy akár csak a féligazságoknak is, hogy emelhetne hát kifogást egy olyan vélemény ellen, amelyet más alkotott az ő nézeteiről. Az író részéről való szembehelyezkedés a kritikai joggal szankcionálása volna az irodalmi szabadság korlátozására törő mindama kísérleteknek, amelyek ellen az író társadalmi kötelességből és önérdékből harcol. Az irodalom őrizte is azt a családi tradíciót, hogy a kritikustól el kell nézni mindent, jót és rosszat egyaránt, ha másért nem, hát az irodalom jól felfogott érdekében. Mert addig jó az íróknak, amíg csak önmaguk tartanak ítélőszéket önmaguk felett. De jaj az irodalomnak, ha már a törvényszék ítélt fölötte.

Egy magyar regény szerzője most példát statuált: védelmet kért a kritika ellen a bíróságtól. A bíróság megállapította, hogy a kritikus becsületet érintő jellemzést adott bírálatában az íróról, ennek joga pedig nem illeti meg. Nem lehet vitás, hogy jogi szempontból nézve műbírálat nem vonatkozhat személyi cselekvés megítélésére. A bíróság tehát amint felfedezi a becsületsértés kritériumát hivatása magaslatán alkalmazza a törvény erejét. A dolognak ez a része vitán felül áll. A becsületsértési per magánvád alapján indul. A konkrét esetben mindenképpen az író volt az, aki a pert útjára bocsátotta, ebből az ügyből tehát nem lehet olyan véleményt leszűrni, hogy a kritika szabadságának befellegzett. (Ez esetben természetesen az eddig fennállott viszonylagos kritikai szabadságot értjük). Lehetséges, hogy a készülő sajtóreform ezen a téren is megszorításokat hoz, ma még azonban a kritika ügye nem áll rosszabbul és nem lehet azt állítani, hogy a törvényszék már

példát statuált. A becsületvédelmi törvény nem az irodalmi kritika ellen készült és ha a törvényt alkalmazni lehetett egy kritikus ellen, az egyrészt az író és másrészt a kritikus hibájából ered. Válasszuk most külön az újságírók sérelmeit a kritikusokétól, azokat a sajtóbénító következményeket, amelyek éppen a becsületvédelmi törvény igénybevételének kapcsán keletkeznek és akkor rá kell jönnünk arra, hogy a lefolytatott pernek tulajdonképpen csak elvi jelentősége van és pedig az, hogy e pillanatban még az eddigi kritikai szabadság érintetlenül áll, mert a kimondott ítélet becsületvédelmi tendenciát szolgál és nem műfaj-védelmi a kritika szabad gyakorlása ellen. A komoly műbírálat természete kizárja, hogy az összeütközésbe kerülhessen a becsületvédelmi törvénnyel. Az inkriminált kritika elsősorban a kritika szabályai ellen vétett és csak másodsorban a becsületvédelmi törvény ellen.

Az elitét kritikus ügyét semmiféle társadalmi szemlélet nem emelheti ki a szorosan vett jogi mérlegelés alól. A konkrét kérdést nem lehet olyan szemszögből nézni, amely a kritikus itt bírált tevékenységét a jogi diszciplinák fölé állíthatná. Csak a zavartalansághoz szokott polgári irodalmárok rémülhettek meg az ítéletre, nem látva mást a maguk ijedőségében, mint hogy egy kritikust elítéltek és ez elég volt ahhoz, hogy máris föladják és elveszettnek tartják a kritikai szabadság sáncait. Tulajdonképpen tiszteletreméltó dolog a kritikai szabadságnak az a féltése, amely az ügy kapcsán megnyilatkozott az írók részéről és e nagyfokú ingerlékenységből ha másra nem, hát arra a sok elfojtott indulatra kell gyanakodni, amit a sajtószabadság egyéb korlátozottsága idéz elő, mégis meg kell állapítanunk bizonyos helytelen irányban történő energiapazarlást. A kritika szabadsága módfelett gyenge lábbon állna, ha elég volna megdöntéséhez egy túlértékelt író és egy túlbuzgó kritikus, aki nem ura a tollának. A kritika szabadságához nem csupán hatósági engedély kell, hanem kell hozzá irodalmi lelkiismeret is, amely egyedül nyújt módot ahhoz, hogy az ember a kritika jogával élni tudjon. A mai adott viszonyok között is a kritikai jog principiumai fölött (ne feledjük el, hogy a kritikai jogot itt is csupán műbírálati értelemben használjuk) még az irodalmárok öröködnék, legalább is azon a ponton, ami a kritikus és író viszonyát illeti, s csak rajtuk mulik, ha hasonló eset, — mint ez az első — megismétlődhet. Az irodalom iratlan szabályait az íróknak és kritikusoknak kell betartani. Aki pedig ellene vét, annak ügye nem lehet irodalmi ügy. Irodalmon kívül kell elintézni az ilyen ügyet annak rendje és módja szerint. A harci kürt riogtatásával csinyján kell bánni, mert a sok vaklárma lassacskán elaltatja az éberséget és ha valóban veszedelem fenyegeti a kritika szabadságát, nem akad senki, aki azt el is higgye. Mint ahogy eddig sem akadt. A kritika nem csupán az írók és kritikusok magánügye és nem jelenti egyedül azt a tevékenységet, amelyet a kritikus, mint műbíró folytat. Az igazi író maga is bírál, amikor véleményt mond a társadalom fölött. Csodálatos dolog, hogy a kritikai jog nevében még csak fel sem szisszen senki, amidőn akkor éri sérelem az irodalom szabadságát, ha az tullepi a szűk családi kör határait és nem író-kritikusi viszályt ölel fel csupán. Ha egy regényt elkoboznak társadalombírálata miatt, vagy elítélnék egy kritikust, mert nemcsak az íróval áll szemben, de a fennálló társadalommal is, akad-e csak egy a most méltatlankodó polgári írók közül, aki sajnálkozó szót is leír amaz író mellett, aki meggyőződéssel védte nézeteit. Pedig a kritika szabadságát arról az oldalról fenyegeti veszély, ahol világnézetek ütköznek össze, s ahol kritikai szabadság nélkül csak a szellemi sötétség győzedelmeskedhet. Az írók és kritikusok, amikor „személyes kérdésben” egymásnak megadják a sza-

bad fölszólalás jogát, tulajdonképpen a kritikai jognak csak egy mellék-hajtását szankcionálják, amely önmagában nem élhet, hanem csak szervesen beilleszkedve az általános szabadságjogokba. A kritikai szabadság kérdésénél ez a fő szempont és ez az, amiről megfeledezni nem lehet. Mert a dolgok nem állnak izoláltan és a szabad kritika többet jelent, mint szabad irodalmat, az élet szabadabb formáját jelenti.

Ujvári László

HITLER KRISZTUS ELLEN. Mussolini abessziniai győzelme után, a római kuria és a pesti Wolff Károly újra meghirdették az esedékes kereszteshadjáratot a keleti istentelenség ellen. A *Schönere Zukunft* legújabb számában (május 17) ugyanakkor ezt olvassuk: „A fasizmus értékelni tudja a kereszténység jelentőségét és hivatását. A fasizmus nem vak a katolicizmus rendező és építő erőivel szemben.” E napokban a német fasizmus szisztematikus pogányságáról egy fontos katolikus könyv jelent meg: *Hitler gegen Christus. Eine katholische Klarstellung und Abwehr.* Von Miles Ecclesiae (Société d'Éditions Européennes, Paris.) Ez a publikáció elsősorban a római kuriát, a Wolff Károlyokat és a *Schönere Zukunft*ot érdekelné, de százát egy ellen: ezeken a helyeken nem lesz fogantatja. Át fogják lapozni és el fogják hallgatni. A hivatalos katolicizmus nem láthat ellenfelet a fasizmusban. Az Egyház ellenségei máshol bűnöznek és csak erről lehet, kell és szabad beszélni. Felháborodásnak, tiltakozásnak csak itt van helye és értelme.

A Harmadik Birodalom álarcnélküli valóságát már elég könyv közvetítette. A különböző barna és fehér-könyvek, a Hitlerimperializmust leleplező angol publikációk, a Gestapo külföldi propagandáját feltáró és a zsidóüldözést összegező kiadványok: ma már a világ minden nyelvén közkezen forognak és eredményesen hántják le a nemzetiszocializmus valóságáról azt az illúziót, amit tudatos felelőtlenséggel és vak hittel hatalmasai és hívői rákentek, Ebben a leleplező és felrázó munkában egy fontos szektor nem volt eléggé megvilágítva. A német fasizmus és katolicizmus viszonya, az üldözött és üldöző szerepe csak most dokumentálódott. Taktikai okokból csak üdvözölni lehet, hogy ez a könyv nem kimondottan baloldali kiadónál jelent meg, ami hitelét egyesek előtt esetleg leronthatta volna. A könyvet a katolicizmus korszerű militánsainak az a szimpatikus csoportja adta ki, mely a párisi *Europa* hetilap körül tömörülve, ma már világrangot vívott ki magának. Az *Europa* programként hirdeti: „Mi hittel vállaljuk az antik humanizmus ideálját és a kereszténység alaptételeit. Mi harcot hirdetünk a felfokozott nacionalizmus, a pogány fajörület tévtanai és barbarizmusa ellen. Mi a népszövetségi ideálok igaz realizálásáért vagyunk: a nemzetek igaz közösségéért és Európa szociális igazság- és politikai szabadság általi megbéküléséért. Mi a politikai élet keresztény valóságát sürgetjük: az emberi méltóság megbecsülését és az emberjogok fajra, való tekintet nélküli megvédését. Mi hadat üzenünk az antiszemitizmusnak, mert az szöges ellentétben áll a kereszténység tanaival.” Ezt a programhirdetést előljáróban fel kell említeni, hogy így érzékeltessük azt az atmoszférát, melyben ez a könyv megszületett.

Fontos oldalsugár ez a könyv: adatterhesen megmutatta, hogy a német nemzeti szocializmus: vallás, melynek tömeghatása ép' hitet és engedelmességet követelő voltánál fogva jelenti a legfőbb veszélyt. Hitler kategórikusan szögezte le a csalhatatlanságot, minden religiozitás lényegét: „Politikai pártok kompromisszumra vannak kényszerülve, de a világnézetek csalhatatlanságukat proklamálják.” Ennek a tételnek természetes következménye: a totalitás. A teljességigény avathatja csak vallássá a világnézetet. Az eredmény a Deutsche Glaubensbekenntnis két főparagrafu-

sa: 1. §. Mi nem hiszünk többé szentlélekben, mi csak a szent vérben hiszünk. 21. §. Németországban a zsidó eredetű idegenvallások hatalmi előjogát minden formájukban, tehát úgy katolikus, mint evangélikus alakjában elvetjük." A kereszténység, mint zsidóeredetű idegen vallás: a könyv adalékai hemzsegek az ujszerű megállapításoktól és a vérmitosz lehetetlenségeitől, mégis a könyv maga nem a csodálkozás, a főbekólintás hangján van írva, megállapításait nem a felháborodás szülte, az író a nemzeti szocializmus vallási „kilengéseit” logikusan visszavezeti az „elmélethez”, melyből kiindultak. Visszatér a *Felix Dahn*-hoz, a germán vallás pogány reklamálójához, aki megejtő írásművészettel hirdette: a kereszténység akadályozta meg a germánságot abban, hogy harci erényeit teljes mértékben kifejlessze. Amit másfélezer éven át elmulasztották, azt a nemzetiszocializmus most akarja helyrehozni. Dahntól egyenes út vezet a Mein Kampf-ig és a rosenbergi mítoszig. A vér, a harc vallása ez, kannibálok modern lándzsatanca a liturgiája. Szocializmusa, nacionalizmusa csak a fegyvert, csak a vért igenelheti. Ley, a munkásvezér, a homo oeconomicus helyébe a homo sanguinicus csempészi: „A mi világnézetünk, a mi harcunk szent vallásos harc... a mi vallásunk nem volna, ha a vérünk nem volna”. A keresztény szent háromság tanát új fogalom helyettesíti: „Az Isten-titok számunkra a vér-talaj és faj ősrők voltában nyilatkozik meg.” A hivatalos megnyilatkozásokban fülsértő párosszal még nagy I-vel szerepel az Isten, de ez üres, tartalmatlan, demagóg hivatkozás. Hogy a vilmosi mondásnak „Mi németek nem félünk csak Istentől” nem volt, nem lehetett keresztény értelme, azt Hitler egylényegű kisajátítása árulja el: „Mi nem akarunk más Istent, mint Németországot”. A Deutschland Deutschland über alles-vallásának megnyilvánulása mindkettő, mely logikusan csak a vér-föld-faj szentháromságát hirdetheti. Itt az Isten-név már csak nyomtétel, csalétek. A konkordátum: a biztosíték, az Egyház által szállított menlevél, melynek birtokában egy Göbbels, a fasizmus totalitásának bebiztosítására zavartalanul kőklerkedik az önsüetű „pozitív kereszténységgel”: „Mi a pozitív kereszténység talaján állunk. Mi nem vagyunk sem katolikusok, sem protestánsok. Mi németek vagyunk. Hogyha az ember egy mozgalmat 14 éven át minden poklokot átkormányozott és ha minden régi harcok tucatjára állott halálveszélyben, akkor kell, hogy tudja: ez vallásos érzés”

A német nemzetiszocializmus: vallás. Vallásigényű és valláslényegű. De, mint vallás ellentéte mindannak, ami a kereszténységet történeti erővé és tényezővé avatta. És így ellenerő. A kereszténység földet és népeket átfogó universalizmusa révén az emberi közösség első nagy forradalma volt. A fasizmus mindennek az ellenkezője: „A nemzetiszocializmus világnézete a fajelmélettel áll és bukik. Ez a hitvallás adja meg a nemzetiszocializmusnak vallási karakterét”. (Reichswart 15. IX. 1935.) Hitvallás, melynek kiélési formája: a harc, a háború; vallás, melynek misztériuma s valósága: a vér és az ököl. Raffinált hordaprimitivizmus, mely ma még a kereszténység formáiban és: vallási érzésre spekuláló fogalmazásában szédít lelkeket és toboroz ragadozó pogányságra: „A Führer azon küldöttek egyike, akiket úgy saját népünk, mint az egész világ javára Isten szemelt ki a nagy feladatok elvégzésére. Az egyháznak tehát legfőbb kötelessége volna ezt a Führer személyében láthatóvá vált istenakarattal támogatni”. (Frankfurter Zeitung, 8. II. 1936.)

Istenakarattá hirdetni a vér vallását, az ököl erkölcsét, a háború valóságát: ha a hivatalos Egyház nem hagy fel kétkulacos politikájával, falazó, keresztényellenes szerepét semmiféle égi hatalom le nem mossa róla. A nemzetiszocializmus Vallása ördögi ravaszsággal a kereszténységet használja fel ugródeszkának. Nincs tehát fontosabb cél, mint a hívő em-

bernek megmutatni: hová vezet fasizmussal szövetkező vagy szimpatizáló utja. Miles Ecclesiae könyve elsősorban a katolikus olvasóhoz szól: vesztélyt tudatosítva apellál a katolikus lelkiismeretihez és küldetéshez. A mérleg nem aktív: felsorolja a fasizmus ellen ágáló pásztorleveleket, melyek erőt tudnának önteni a csüggedt lelkekbe, ha egy következő alkalommal nem ők lennének azok, akik égi áldást kérnek a német nép mai intézőire, „népünk hivatott fegyverhordozóira” (Schulte kölni kardinális). Teljes szervezetlenségben folyik a katolicizmus harca a nemzetiszocializmus ellen. Terv, nagyvonalúság, eredmény hiányzik, mert a legfőbb autoritás hallgat. Ami van: az egyesek hitvalló hősiessége, parókiák és emberek guerillaharca. A sorok közül kiérezni a katolikus fájdalom rezignációját a római Kuria hallgatásával szemben. Itt és így csak a hit segít. És a könyv utolsó fejezete ennek a hitnek jegyében íródott: a fasizmus pogányságával szemben az Egyház halhatatlanságának, véggyőzelmének optimizmusa feszül. Ez sok és mégis kevés. Az optimizmus rendületlenül hisz a jó győzelmében: „A német nép a szájhősöket el fogja kergetni, mert rá fog jönni, hogy a férfiúi erény lényege a keresztény erkölcs és nem a hatalom imádata, nem a Wotan-kultusz, nem a vér és faj misztikus borzongása. A német nép vissza fog térni a kereszténységhez és Európához”. Vissza fog térni, de ha nincs, ami visszatérítse, ha nincs, ami a visszatérítés szürke mindennapi aprólékos munkáját elvégezze, akkor ez az optimizmus sohse fog találkozni a valósággal, változtató erejét elpazarolva, negatív erőforrás marad. A katolicizmus egymagában nem győzhet a fasizmussal szemben. Ha nincs, ami helyzetváltoztató tömegerőhöz kapcsolja: a pillanatnyilag nagyobb dinamikus erő, a fasizmus fog győzni. Miles Ecclesiae könyvének egyetlen hiánya ez az izoláltság. A fasizmussal szemben csak az össze ellenérok összefogásával lehet győzni. Aki a népfrent törekvéseket figyelmen kívül hagyja, az a katolicizmus kilátásait kisebbiti, az végeredményben a pesszimizmust szolgálja: a rossz diadalát.

Fábry Zoltán

VÁLSÁG, MÉG MINDIG VÁLSÁG. Pár tucat cikk és tanulmány. *

Mindenekelőtt, ami napjaink érdeklődési előterében áll: a világnézetek harcáról, a modern gazdaság alapjairól, az emberi szabadságról s főleg Németországról. És a polgárságról. Erről azonban egész sajátos értelemben.

Kétségtelenül a polgárság ma az a réteg, amely a legkényelmetlenebbül érzí magát. Jellinek idézi Fritz *Thyssen* német nagyiparos egy állítólagos nyilatkozatát. Eszerint: „ma a fasizmus és a szocializmus között kell választani. A szocializmus minden bizonnyal az egész, a fasizmus viszont a fél vagyonomtól foszt meg. Ezért tehát a fasizmust választom.”

Jellinek véleménye szerint Thyssen tévedhet; de függetlenül attól, hogy a mai Németországnak mennyire sikerül a gazdasági életet összerombolni, a polgár horizontja teli sötét fellegekkel. Jellinek ismeri a zsákuccát, amibe gazdasági és kulturális értelemben a polgárság került. Sőt többet is tud, mint amennyiről beszámol. Írás közben valami kódos optimizmus alakul ki nála, amely már aggasztóan hasonlít a kétségbeeséshez. Ugy véli, hogy mindezek ellenére jobb napoknak kell jönni, mert a polgárság liberális öröksége halhatatlan. Ezt a tételt azután igen sokszor hangoztatja; a tétel igazsága felől azonban nincs teljesen meggyőződve. A könyv így nagyon jellemző egy egész társadalmi réteg érzelmeire, reményeire és szorongásaira. Abba a büszkeségbe, amivel önön

* Fritz Jellinek: *Die Krise des Bürgers.* (Europa Verlag. Zürich 1936.)

maga rétegéről beszámol („A polgárság szükségszerűen az elittel azonos”) az a vallomás keveredik, hogy a polgárság, amikor hangadó volt: politikailag és különben is csődöt mondott. Aggódva hirdeti, hogy a polgár válsága az emberiség válságát vonja maga után, titkon azonban bevallja, hogy a polgár szerepe a jövőben legföljebb a „szakavatott vezető” lehet.

Még valami jellemzi ezt a könyvet, amely jórésztében a Harmadik Birodalommal való polémiaiból áll A nemzetiszocialista rendszer bírálata, egyes részletektől eltekintve, nagyon világos és találó. Tényleg rámutat a nemzetiszocializmus gyökereire. Szerinte Németország szerencsétlensége Luther Mártonnal kezdődik. Amikor Luther hadba vonult a harcoló parasztek ellen és a fejedelmek segítségét vette igénybe, született az a tétel, hogy: „Az a jogos, ami az ügyeknek használ”. Jellinek szerint Németország politikai történéseinek ez a tétel az ősi megrontója.

Nagyon tanulságosan ír Jellinek a nemzetiszocializmus szellemi őseiről, akik közé ő Fichtet, Adam Müllert, Wagnert és Treitschket sorolja; a sort Sombarttal, Spannall és Spenglerrel zárja. Mindezek magasabb megrendelésre ama nemzeti misztikát szőtték, ami azután Hitlertől nyerte vérkeresztességét.

Mi történjen azonban? Jellinek, a polgár nem tudja, illetve nem szívesen veszi, hogy az történik, minek logikusan következnie kell. Egy helyen világosan beszél arról, hogy a lavina megindult, már nem tartható fel, mert a fasizmus egy szép napon kénytelen vadul szétcsapni maga körül egy minden eddiginél keményebb háborúban. Sivár kilátások! Épp ezért Jellinek kétségbeesetten hiszi, hogy talán mégis akad békés megoldás. Talán a diktatúrák mindenütt összeomlanak és ismét a liberálisizmus kerül uralomra. Jellinek számára nagyon világos a helyzet és az út, ami a mához vezetett. Képtelen azonban meglátni, hogy a fejlődés merre tart, — a polgár válsága, amelynek maga a szerző is áldozata, főleg ebben fejeződik ki. (H. B.)

NAPJAINK ÖRÖKSÉGE. Ernst Bloch, az irracionálisizmus e szakértője már igen korán felismerte azt a veszedelmet, ami később előntötte Németországot. Már 1924-ben óva intette azokat, akik alábecsülték a hitlerizmust. „A néptribun Hitler — irta akkoriban — felettébb szuggesztív természet; sajnos sokkal vehemensebb, mint azok az igazi forradalmárok, akik Németországot 1918-ban tüzelték. A ‚haza’ elhalványult ideológiájának szinte titokzatos tüzet kölcsönzött s egy agresszív szektát, egy erős vallásos hadsereg sejtjét, valami mithoszokkal szaturált csapatot varázsolt elő a földből.” Ilyen természetű rajzokból, szimptomatikus esetekből és képekből, s minden szóbajöhető területet megragadó elemzésekből alakult ki Ernst Bloch legújabb könyve,* mely jórészt még a hitlerizmus győzelme előtt készült.

A könyv tárgya lényegében a polgárság szétesése. Ezt a tárgyat, valamennyi jelenségével együtt, történetileg és marxisztikusan világítja át, a XIX. század „szolid napjaitól” egész a nemzetiszocialista „mámorig.” A szerző minden egyes vizsgálatát átható központi kérdése: „Szolgált-e a hanyatló polgárság az új világ (vagyis az osztály nélküli társadalom) felépítéséhez elemeket s adott esetben melyek ezek az elemek?”

Bloch félreérthetetlenül megmondja, hogy kérdése a legtöbb területen csak közvetve és dialektikusan állítható fel, mintegy „diabolikus

* Ernst Bloch: Erbschaft dieser Zeit. Verlag Oprecht und Helbling. Zürich.

használatra." Mert közvetlenül, — érvel a szerző — az az ámitás, amivel a hanyatló polgárság látszólag önmagát szolgálja, nem neki, hanem a nagy tőke javára szól. Mindezek átvilágítására s a parasztok, az alkalmazottak és az ifjuság szerepének és elcsábíthatóságának kifejtésére E. B. a „nem-egyidejűség” rendkívül szerencsés és termékeny fogalmát választotta. Még nála is szokatlan finomsággal tesz különbséget a szubjektív „nem-egyidejűség” (ahogy az pl. a német kispolgár esetében a mostani állapotokkal való elégedetlenségében megnyilvánul) és aközött az objektív „nem-egyidejűség” között, amelyben a termelés olyannyira komplikált viszonyai és formái, valamint a régi művelődési felülépítmények tovább hatnak. Meggyőzően igazolja, hogy e „nem-egyidejűségek” ellentmondása ma kizárólag a fasiszta reakció szolgálatában áll. A „nem-idejűség” e „szinte tökéletes alkalmazási lehetőségében” különben a legaktuálisabb marxista problémát látja, ez a probléma azonban nem magának a marxizmusnak, hanem a marxista nyelvnek és taktikának a problémája a „nem-egyidejű” rétegekkel szemben. Eddig szerinte a marxista taktika az irracionális elemeket nagyon is elvontan visszautasította s a kispolgári körök antikapitalisztikus érzéseivel és határozatlan ellenzéki beállítottságával szemben téves avagy egyenesen követhetetlen meggyőződést alkalmazott s a lehetséges fegyvertársat így igazán az ellentáborba hajtotta.

A könyv alapvető kérdésével szorosan összefügg a könyv szándéka. Szerinte az irracionális elemeket nem szabad minden további nélkül mint ellenforradalmiakat kinevetni és ostobaságoknak tekinteni, hanem az irracionálisan telített mezőnyöket és törésfelületeket esetről-esetre át kell vizsgálni s adott körülmények között reálisan birtokba venni. Ezek során azután megnevez pár olyan fogalmat, amit szinte ellenállás nélkül engedtek át a hitlerista szédítésnek: mint pl. élet, lélek, öntudatlan, nemzet, egész, birodalom stb. „Ezek a fogalmak és más nem mechanisztikus képződmények nem értékelődhetnek volna száz százalékosan regressziven, ha a progresszió ebben a vonatkozásban, joggal, nem csupán a lealcázásra tör, hanem ugyanannyi joggal konkrété tullicitálja azokat és emlékezik e kategóriák régi beidegzettségére.” Ez a probléma-beállítás E. B. számára olyan fontos, hogy könyvének egyenesen ez az összetartó kapcsa. Ott áll a könyv elvi bevezetésében s jelentős és átalakult formában felmerül *Az utolsó visszasság: a félelem a káosztól* című zárófejezetben, hol mesterien mutatja be, hogy micsoda, a hitlerizmus részéről erőteljesen kihasznált és fokozott ellenállások s mennyi babonás félelem tartotta vissza a démonizált és proletarizált német kispolgárt a valódi haladás mellé való állástól. E. B. rajzában világosan érthető a tényleges német helyzet egyedülálló kifordítása, minek következtében a pauperizáltak és kihasználtak egy anarchikus profitgazdálkodás és barbár erőszakállam alátámasztására vállalkoztak, jóllehet szinte szomszédos az ország, ahol — a történelemben először — a tervszerűen vezetett gazdálkodás csupán eszköz, hogy a kihasználás alól felszabadított ember kerüljön az előtérbe s az élet először nyerje el tulajdonképeni értelmét. E. B. felfogása még meggyőzőbb, amikor egyéb gátlások mellett a mechanisztikusan fogalmazott anyag és a nem dialektikusan értett materialista tannal szembenálló ősi, Vallásosan szinezett és mély meggondolásra emlékeztet s amikor arra a borzadályra figyelmeztet, amit a racionalizálás által fenyegetett alkalmazott a száras ráció és a vulgár-marxista nyelv lapos kalkulusaival szemben érez. Így kerül szerinte a baloldali káosztól való páni félelem mellé az eszmenélküliség, a minden kultúra végének a félelme. Ezek az ijedelmek a hitlerizmusnak épp oly olcsó mint kitűnő fegyvereket szolgáltattak.

„Ideje — írja Bloch — a reakció kezéből ezeket a fegyvereket kiütni. Most az ideje a kapitalizmus elleni nem-egyidejű rétegek ellentámadásait a helyes vezetés mellett mobilizálni.” Mindezeket jóval az emlékezetes kongresszus előtt írta, mely szinte teljesen ugyanezeket a követeléseket állította fel.

Az olvasónak közben korántsem könnyű a dolga. Ha azonban eltekintünk egynémely keresett fordulattól, úgy Bloch stílusának nehézsége szinte mindenütt magának a tárgyalt kérdésnek a nehézsége. Bloch módszertanilag annak a nagy német filozófiának az örököse, amely mindig ellensége volt a könnyed megoldásoknak.

A felfrissülés egy nemével szolgál, — persze itt is csak helyenként — a könyv második része, mely a nagypolgárságot tárgyalja. Itt közvetlenebbül beszél s az örökségre vonatkozó kérdést is közvetlenebbül teszi föl. A legérdekesebb ebben a fejezetben az a hosszú, szempontokban gazdag vándorlás napjaink „üres terei”-n keresztül, amelyek a késő polgári kultúra bomlása révén keletkeztek. Itt azután a szerző számára már korántsem minden örökség, hanem jórészt hanyatlás s általános pusztulás. Ezek szemügyrevétele azonban fontos, mert a tarthatatlanná lett helyzetre utalnak. Elemzés alá kerülnek itt a modern zenészek és építészek művei, a kor jelentős költői, *Kafka, Proust, Cocteau, Julien Green* s mindenekelőtt *Joyce*, a süllyedő világ e zseniálisán dadogó prófétája. Az új bölcsélet és lélektan intencióit szinte teljes egészében átvilágítja. Könyvének ez a része három szempontból fontos:

Először: enciklopedikus áttekintést nyújt s átvezet az idő labirintikus zavarán. Másodsor: leleplez. *Heidegger, Spengler, Klages* és *Jung* bírálati rámutatnak ezekben az uralkodó réteg érdekére, ugyanakkor azonban az időből való menekülés heves hajlandóságára s a mély depressziókra. A *Stravinskiről* írt sorok — a könyv legpompásabb tanulmánya — az idő egész meghizhatatlanságát, maszk-karakterét tartalmazzák.

A tulajdonképpeni cél azonban mindig a felesleg utáni kérdés; ama formák és tartalmak keresése, amelyek átmenetnek avagy már egyenesen örökségnek tekinthetők. Ebben a vonatkozásban E. B. igen óvatosan dolgozik. Kiderül ez az új tárgyilagosságáról írott fejezetben, amelynek tiszta célszerűségi formáját szerinte csak egy új társadalom lelkesítheti át. Egyenes örökséget lát többek közt a montázsban. Vizsgálódása itt különösen alapos. Kiterjed az első játékos montázs jelenségektől egész a Bert Brecht féle epikus, kísérleti színpadig.

Merész ítéleteit és képzettársításait nem lehet mindig elfogadni. A problémák határtalan teljessége azonban, amit ritka képességével megragad, állandóan a tulajdonképpeni kérdés körül forog. Azzal a titkok és hieroglifák iránti érzékkel, ami E. Blochot mindig jellemezte, megy napjaink kaotikus romhalmazán keresztül, hogy a leleteket rendezze s az utat a holnap felé könnyebbé tegye. (F. B.)

ALFRÉD DÖBLIN ÉS A ZSIDÓKÉRDÉS. A német nemzetiszocializmus uralomrakerülésének napja megosztotta a német irodalom haladó szárnyát is. Alfred Döblin a veszített csata után nem haladó mivoltára, hanem a zsidóságra eszmélt. Két ut állott előtte: a rezignáció és a zsidó aktivitás útja. Döblin választott — s valami zsidó nacionalizmus romantikájába vonult. Nem cionista lett, hanem „új territorialista”.

„A mai cionizmus — írja legújabb könyvében* — fél dolog, a népnek csak egy részét gyűjti egybe”. Döblin ezért, hogy úgy mondjuk, a diaszpóra totális mozgósítását követeli. A föld kerekégén k. b. 16 mil-

* Alfred Döblin: *Flucht und Sammlung des Judentums*. (Querido Verlag Amsterdam.)

lió zsidó él. Palesztina kicsi. Gazdaságilag viszont kiterjeszhető, ezenkívül vannak szomszédai. Meglehetősen imperialisztikusan csillogó fogalmazás, viszont Döblin sokkal ártatlanabban gondolja, mint aminőnek **Tűnik;** mert Döblin háborúellenes. Minden zsidó számára földet követel s reméli, hogy valaha és valahol a belátással bíró államok békés gyarmatosító összeműködése rendelkezésre bocsátja ezt a földet. Ez a kollektív nagy gyarmatosítás azonban **színes** szappanbuborék, amely szertefoszlik mihelyt a világ kemény tényeivel érintkezésbe kerül. Fantasztikus az az elképzelés is, hogy az egész diaszpóra tekintetbe jöhet; hisz' nem képzelhető el, hogy a föld kerekességén szétszórt zsidóság többsége követi majd a gyülekezés jelét. Döblin azonban más véleményen **van.** Apodiktikusan állapítja meg: „ma ez a helyzet, a zsidók mindenütt az eltűnés vagy a saját földjük keresése között választhatnak.” Ezt a megállapítást elméletileg nem lehet megcáfolni, csupán a civilizált államok tényleges fejlődésével. Mivel azonban Döblin a zsidókérdés tisztázásának tárgyalásában a kérdés megoldásának szocialisztikus formáját mégcsak nem is érinti, úgy legalább arra mutassunk rá, hogy a több, **mint két és félmillió zsidó orosz állampolgár egyáltalán nem az idézett alternatíva előtt áll.**

A német nemzetiszocialista fajdemagógia áldozatainak nehéz a zsidókérdést azzal a nyugalommal tekinteni, amely a kérdés tisztázásához szükséges. Döblin sem találta még meg ezt a nyugalomát. A paradoxáira, az ellentétek kiélezésére s a szembeszökő tulzásokra való hajlama az emigráció nyugtalan atmoszférájában a legkevésbé sem csökkent. Meglepetéssel tapasztalhatja az olvasó, hogy Döblin gondolkodása helyenként milyen bizarr. Igen jellemző pl. az a vád, amit legújabb könyvében emel. Kiket vádol? Németország kényurait talán, akik a végtelen zsidó kisebbséget terrorizálják és emberi méltóságában lealacsonyítják? Vagy azokat, akik ezeknek a védteleneknek a kiirtását hideg tervszerűséggel űzik? Nem. Sőt. A könyv végéhez csatolt *Elveszett fiú* c. novellában a lengyel rabbi egy menekült zsidónak a következőket mondja: „Talán ez a fájdalom jobb, mint ahogy pillanatnyilag feltételezték. Ha odaát szemet hunytak volna, úgy egy hazugsággal haltak volna meg a zsidók.” Kik ellen irányul tehát Döblin haragja? Döblin a „civilizált Európát” vádolja be, amelytől a zsidók az emberi jogokat kapták. Az egykori polgárság az, amely a legszegényteljesebb árulást követte el, — szerinte — a zsidókon; az a polgárság, amely tüzes ifjúsága napjaiban tuláradó hevülettel mindazok egyenlőségét proklamálta, akik emberi arcot hordanak s amely minden ember egyenjogúságának hitében tekintet nélkül azok vallására és fajára, a zsidókat fojtott, kényszerű zártságukból kivezette és számukra a civilizált élethez vezető utat megmutatta. Az emancipáció művét tiszta kezek hajtották végre. Mostanára azonban a polgárság megöregedett, különösen Németországban, ahol sohasem **Volt** oly' tüzes, mint Franciaországban. A tiszta kezek, amelyek egykor a polgári forradalom zászlaját emelték, amire az emberi jogok jelszavait irták, bemocskolódtak; egy újabb, az egész társadalmát átalakító osztály felvonulásától való félelmükben az elaggott polgárság a hitlerizmus karjaiba menekült. A német zsidók szerencsétlen sorsáért tehát ők viselik a főfelelőséget. Döblin azonban nem ezeket, hanem az európai **korai** kapitalizmus merész, progresszív szakaszát vádolja be. Szó szerinte írja a következőket: „Európa a zsidósággal a leggyalázatosabb játékot űzte... A zsidókat **azzal** a megtévesztéssel, hogy emancipálják és felveszik őket az európai államokba, régi nemzetiségükben becsapták. A zsidók országnélküliségük súlyos helyzetében szakítani kényszerültek régi közösségükkel s miután mindazt feladták, ami az embert emberré

teszi, két-három generáció után megvontak tőlük mindent... Itt állnak becsapottan... kiürítve, elvérezve és a hóhér örvend: beleestek a csapdájába".

Az emancipációval szemben Döblin szerint csak egy a védekezés: az orthodoxia. „A galuthban ez az egyetlen megbízható zsidó magatartás.” Egyik utazása alkalmával megismerte Döblin Lengyelországot: „Amióta — írja — valóságos zsidókkal és valóságos jámbor zsidókkal találkoztam, szoros közösséget érzek velük, amely messze meghaladja az egyszerű rokonszenvet s ma már tudom, hogyha tartoznom kell valamely néphez, úgy hozzájuk tartozom...”

Vajjon ez a lengyel zsidók mellé való állás egyértelmű a zsidó orthodoxia felé való benső fordulásai? Ennek a feltevésnek már Döblin írásának erős világi jellege is ellentmond. Amidőn Döblin az orthodoxiát igenli (persze nem minden korlátozás nélkül) úgy a politikus beszél belőle. Mint ilyen tesz vallomást az orthodoxia mellett, amelyben a zsidó szellem idegenben való megőrzésének szilárd formáját látja, amely szerinte vallásos megújulásra és zsidó építő munkára hivatott.

Döblin Németországban a leghaladottabb polgári értelmiségiek közé tartozott. Voltak olyanok is, akik marxistának tartották. Ez azonban nem felel meg a valóságnak, mert művei hátterét metafizikai és vallásos eszmék szőtték be. Sőt egyes írásaiban a leghatározottabb a misztikus hajlandóság. Akadnak ugyan — későbbi fejlődésében — olyan könyvei, amelyek erősen materialisztikus izűek. Világképe tehát meglehetősen tarka és ellenmondásokkal telített. Mindenesetre feljogosította olvasóját arra a várakozásra, hogy eklektidizmusát a következetes fejlődés folyamán a meglévő materialisztikus elemek legyőzik. Ez azonban nem következett be. Döblin zsidó nacionalista lett. S ezzel háttáfordított azoknak, akik egy új, szabad Németországot kívánnak. Viszont Döblin eddigi esszételjesítménye feljogosít a feltevésre, hogy nem szakad ki végleg azoknak a szellemiségeknek az arcvonalaiból, akiknek a nemzetiszocializmus elleni harca Döblin összműveinek eszméivel rokon. (V. T.)

D I S P U T A

A „SZELLEM ÉS TERVGAZDASÁG” RÖGESZMÉI

Világszerte aggodalom ül a lelkeken... Az általános nagy aggodalomban mindenki kiválasztja a maga kisebb-nagyobb félténivalóját s egy kissé büszkélkedik is vele, hogy mire van gondja. *Molter Károly* például a *Szellem és tervgazdaság* című tanulmányában az író és az irodalom politikai szorongatottsága miatt aggódik, ami többszörös irodalmi hivatottságánál fogva nemcsak joga, de kötelessége is. Semmi okunk kétségbe vonni, hogy az írói szabadság fölött virrasztó gondja őszinte, még akkor sem, ha szorongása néha kísérteteket láttat vele és a jobb- meg a baloldalt, a pénztőke és a negyedik rend parancsuralmát, a könyvégető meg az irástudatlanságnak végetvető államot úgy zavarja. Össze, hogy maga sem tudja hányadán áll velük. A kísértetlátás pedig lealacsonyítja az embert... Így lesz a szerető féltésből kishitű félelem, a nemes aggodalomból kicsinyes aggályoskodás. A jobb- és baloldal összevazarása emellett nagy dialektikai könnyebbség, erényes ámitás és jótékony öncsalás is. M. K. úgy látja, hogy a szellemi szabadságra a veszedelem egyaránt zúdul a Rajna és a Dnyeszter felől. A szellemföltő neuraszténia „a szellem kényszerzubbonyáról”, és „írókatasztrófiáról”, az

irodalom politikai alárendeltségéről, „szellemi kasztrálásról” és „irodalmi tervgazdaságról” beszél, — minden szükséges megkülönböztetés nélkül. Jobbra-balra csapkod, mint a sanda mészáros, s amikor a német gleichschaltolásra céloz, az ütés a szociálizmust éri. A kultura igazi ellenfeleit látja is, meg nem is; egyik ütése közömbösíti a másikat, és szellemföltése az igazi ellenfél ismerete híján kényszerképzetté lesz. Az író belső, erkölcsi függetlenségéért való rokonszenves küzdelme így sajnálatosan megmarad üres vagdalkozásnak. Az írói függetlenséggel úgy van M. K., mint a régi szabadelvűek a demokráciával: nem az élő, küzködő demokráciát védelmezik, hanem a régit, amelyik sohasem volt igazi demokrácia. M. K. eszménye az írói függetlenségről nem valamely új vagy újuló életformához, a szellem emberének valamely elképzelhető új szerepvállalásához kapcsolódik, hanem a régi, sosemvolt függetlenséget vágyja vissza. A világ változik, osztályok hanyatlanak le és tűnnek fel, művelődési formák öregednek el és újak támadnak, csak az író ül a változások partján és halhatatlan jegyekkel látja el a változót. Kissé ázsiai nekünk ez a bölcsélet!... M. K. az íróról alkotott fogalmait nyilván nagyon is alárendeli tulajdon hajlamainak. Az író végtelen sok típusát ismerjük a multból is, s a szemünk előtt alakul annak az írónak a típusa, aki nem szobaember, hanem tevékeny természet s akinek számára a társadalmi élet követelményei nem úgy jelennek meg, mint a Vadidegen külvilág rászegzett parancsai, hanem egybeesnek tulajdon belső követelményeivel. Mint Jean Richard Bloch mondja: „A művész sorsa ismét összeforr az emberi tömeg anyagi sorsával vagy egyszerűbben: az alkotó méltósága az ember, minden ember, a legutolsó ember méltóságával.” Az új író szelleme már nem is „gőzösön” jár, hanem repülőgépen, mint Malraux, aki egy politikai perben tiltakozni repült Berlinbe, és útjáról a Temps du Mépris csodálatos oldalaival tárt vissza. Az írói szabadság M. K.-nál negatív követelmény, az új típusú írónál pozitív tett. Állásfoglalása nem politikai parancsra történik, hanem erkölcsi kötelességből fakad. Ez a fajta író a dolgok iránt elsősorban, mint ember érdeklődik, nem úgy, mint a Berufs-literat. A legtöbbje harcából lett író és így a természetére, nem pedig parancsra hallgat. Ez a legtöbb mai orosz és számos fiatal nyugati író esete. A megkopott írói civilbátorság, mint a rozsdás kard, nem az üvegpapirtól, hanem a harcban kapja vissza a fényét... Az író szabadsága, mint minden szabadság, változik, és a multon csüggő elme mi értéket sem lát az író új szabadságában, mely az ő számára csupa kényszernek rémlik. Nem érdemes az író erkölcsi függetlenségéről skolasztikus vitát folytatni, mikor a szabadság, vagy kényszer érzete egyéni hajlam, felfogás és korszakok szerint változik. Az író anyagi függetlenségéről pedig a háztartási könyvecske néha ékebben beszél minden magas nyilatkozatnál. „A művészi alkotás egyik oldala szabad, — mondja ugyancsak J. R. Bloch. — A művésznek két szabadsága is van. Az egyik valóban létezik, a másik csak képzelt. Az első szabadság az, amikor az író vérmérséklete, leleménye, felfedező- és munkakészsége akadálytalanul nyilvánul meg. Ezt a szabadságot nem lehet tőle elvenni... Párizsban attól a hajlamtól kell óvnom az írókat, hogy személyének a társadalommal szemben teljes függetlenséget tulajdonítson s határtalan szabadságot követeljen. Ezt a szabadságot nevezem képzelt szabadságnak. Ez illúzió létezése attól függ, hogy az író milyen mértékben ismerte fel és tudatosította munkája feltételeit. A magasabb öntudatot több igazság kíséri. Aki az igazságot ismeri, alázatosabb. S az ily módon alázatos író egyetemlegesebb.” (Irodalmi alkotás és emberi társadalom. L. Korunk 1935. szept.)

Nyitott kapukat dönget M. K. akkor, amikor a szociálista irodalom

„politikai alárendeltsége”, „tervezgazdasága”, „párthangsulya” és egyebek ellen kel harcra. M. K. úgy tesz, mint azok, akik a szociálista államról szólnak, még mindig gabonarekvirálásokról és vallásüldözésről beszélnek. Az események megelőzték a tanulmányírókat. A szocialista irodalom, mint a gyermekbetegségre tekint vissza arra, amitől M. K.-nak a foga vacog. Henri Barbusse írta le egyik legutolsó felhívásában: „Az írók mesterségük terén irodalmárok és művészek kell, hogy maradjanak. Joguk van visszautasítani a politikai szolgálatot. De a kérdés sokkal szélesebbkörű. Az írók kortársak. Nincs joguk semmibevenni a társadalmi színjátékot, amelynek kénytelen-kelletlen szereplői s amelyben mindannyiunk sorsa dől el... Nem arról van szó, hogy az írók valamely párt szolgálatába álljanak. Azt sem követeli senki, hogy könyveik holmi kiáltványok legyenek. Ebben a tekintetben történtek hibák, amik nem szabad, hogy többé előforduljanak. Az irodalom nem szegődhet segéd-szolgálatnak valamely politikai mozgalom mellé. Az irodalom párhuzamosan és saját erőiből kell, hogy kifejlődjék, a művészi alkotás függetlenségében és önállóságában, a társadalmi felszabadulás és az emberi haladás nagy eszményével.” (Felhívás egy nemzetközi írószövetség érdekében.)

M. K. tanulmányában sajnálatosan annyi az előítélet, hogy az egyszerű cáfolatok felsorolása az egész folyóiratot megtölthetné. Csak néhány egészen vastok tévítéletre térünk ki. „Kérdés, — írja M. K. — vajjon a művészet elsősorban arra való-e, hogy közhasznú tevékenységre ihlessa a tömegeket?” Igazi katedra-tünődés, álprobléma! Petőfi, amikor a Nemzeti dal nyomtatott példányával a Múzeum lépcsőjére hágtott bizonyára nem tanakodott efélen, sem Ady, amikor „magyar verseit” és piros dalait írta a Világ meg a Népszava irodalmi mellékletébe. A filozofikusan közbeékelte „elsősorban” olyanféle álprobléma, mint a tyúk vagy a tojás elsőbbségének vitája. A művészetnek, természetesen, nem kizárólagos célja, hogy közhasznú tevékenységre ihlessa a tömegeket, de ilyen alkotások nélkül a művészet béna lenne, a művészet története pedig hamis. Az igazi művész mindig ihletére hallgat, talán csak az önkifejezésre tör, de ihletéből úgy születik a tömegeket felrázó mű, mint a csókból a gyermek.

„A szellem nem tulajdonság, — olvassuk, — hanem legalább is egyforma életalkatrész az anyaggal, mellyel állandóan folyik a helyezési harca. Ez pedig más természetű küzdelem, mint az akármilyen tiszteltreméltó osztályharc”. Nem csábulunk hitvitába a szellem és az anyag viszonyáról és helyezési harcáról, viszont nem is hisszük, hogy a szellem helyezési harca annyira idegen volna az osztályok harcától. A szellemnek melyik nagy helyezési harca volt független az osztályok korszakteremtő feltörésétől és harcától? A renaissance? A felvilágosodás kora? S gondolja M. K., hogy a szellem előkelősége rajtaveszett a cimboraságon?

Az előítéletes merevség másik esete pl. az irodalmi irányítás gondolatának a visszautasítása. Egyáltalán nem találjuk „komikusnak”, hogy „kiváló alkotók köztanácsokat adjanak egyes művészeknek”. Pl. Corkii köztanácsokat ad a fiatal oroszoknak. (Persze ez korántsem úgy történik, ahogy M. K. elképzeli.) A kiváló alkotók és irányítók köztanácsát, az írói szövetségeket és megbeszéléseket a kor közösségi szelleme magyarázza. Nem értjük, hogy aki nem tiltakozik pl. a helikoni összejövetelek vagy a Pen Klub ellen, miért tiltakoznék a legutóbbi pl. párizsi író-összejövetel ellen.

Még egy szót az „írókataszterről” is. Erről beszélni nálunk, ha nem teljesen alaptalan, legalább is korai. Egyelőre másféle írásellenőrzés lé-

tezik. Kataszterről beszél Bodóné, amikor a bor árát kérik tőle... Az sem válasz, aminek a tanulmányíró nevezi sorok íróját. Viszont megállapítható belőle három dolog: Hogy a harag rossz tanácsadó. Hogy, aki góromba, annak nincs igaza. S végül: A humorérzéknek is van határa, különösen humoristáknál. (T. i. még az enyhe torzképet sem bírják el.) De hagyjuk ezt. Sokkal nagyobb baj, hogy M. K. csak leírja az ilyesmit: „...a jövőre apelláló író a mai nagyotkés színjátékban csakis a nyomorúságnak sughat,” de még csak ezt se teszi. Ehelyett az egyenlő igazság jelszavával nekirugaszkodik többek közt éppen annak a haladó irodalomnak, amely a nyomorúságnak már nem is sug, hanem érthetően beszél. Ilyenformán a M. K.-féle jószándék cigányútra megy s a szellem sorsáért való aggodalom rögeszmékkal küzd. Ugy látszik, a haladó írók párizsi összejövetele s a szellem és a műveltség szeretetének és ápolásának ezer rokon példája sem győzte meg a tanulmányíró legalább arról, hogy a szellemnek a haladó oldalon nincsenek ellenfelei. Persze a Szent György lovagoknak, ha más nincs, hát papírsárkányok kellene...

Korvin Sándor

LAPOK, FOLYÓIRATOK

OSWALD SPENGLER

A baltikumi portyázó „1918: Németország urainak apokaliptikus éve. Balin öngyilkos lett, Vilmos elmenekült. Oswald Spengler ekkor tartotta a hanyatló Nyugat szeme elé a pusztulás tükrét. Kulturák organikus nőnek, irta, minden élőnek sorsa: érni, hervadni, és elpusztulni. De „a veszett poszton remény és segítség nélkül is ki kell tartani” és méltósággal és tisztességgel meghalni. A filozófia baltikumi portyázója: aki elveszett poszton áll, az nem ismer tekintetet, erkölcsi gátlásokat. „Az ember vadállat” mondja Spengler „és a nagy ragadozók nemes teremtmények” — bestialításra való jogukat csak hazug moralisták vitathatják. Famentes papírra nyomatva és bőrbe kötve itt már a Harmadik Birodalom bestialitásának teóriája volt lefektetve.” (DEUTSCHE VOLKSZEITUNG. 17. V.)

A történelemfilozófia Ludendorffja „Ha kormányzatok bűneiért falazó ideológusokat felelősségre lehet vonni, akkor Spengler a Harmadik Birodalom valóságának egyik cinkosa. Doktrinájának elválaszthatatlan jegyei: guny a humanizmussal szemben, hitetlenség a haladásban és az ész megvetése. Ő volt az ellenlábasa annak az erkölcsi eszmének, mely objektív szemmel nézve, közös vonása a kereszténységnek, tizenharmadik századnak és a marxizmusnak. Az emberségbe-kételkedésnek van egy fajtája, mely etikusszkepszisből fakad, Spengler etikai nihilizmusa: iparbároszerű önmegelegetés és jószágkormányzói brutalitás volt. Ez a tény súlyosabban esik latba, mint a mentőkörülmények, az hogy koponyája tele volt tudással és konstruktív fantáziával. Egy darabig még meg lesz a hatása: ő marad az ellenforradalom történelemfilozófusa, a történelemfilozófia Ludendorffja”. (Kurt Hiller a NEUE WELTBÜHNE-ben. 14. V.)

Az idealista A DEUTSCHE RUNDSCHAU májusi számában Joachim Günther, a Németországban ma oly' divatos fiziognómiai úton analizálja a német gondolkodókat. Kant, Fichte, Hegel. Schopenhauer, Nietzsche után Spengler következik: „Spengler zsirpárnázott, szorosán a nyakon ülő kopasz feje maradandó benyomása. Ennek a fejnek kopaszsága több, mint külsőség. Tudósaink sorában ez az egyetlen eset és a fej csak ezzel a jeggyel hasonul művedhez... A fenevad-ember apostola: teoretikus, ideológus és így idealista is, sokkal nagyobb mértékben, mint amit gondolkodásmódjának reális pátozsá sejtet. Az igazi realista nem írta próféciákat, melyeknek nem lehet más sorsuk, minthogy az események megcáfolják, megcáfolják annál világosabban, minél szellemesebben vannak megírva... Végeredményben: egy arc és koponya, melyet a belső feszültség üvegforgácsokra törhetné.”